

KOPS: EEN FLUIDE KERK

Masterthesis: Een onderzoek naar de betekenis van
KopS als kerk voor haar bezoekers

“Het kan vreemd gaan. Het geloof kan zomaar ergens opduiken op andere manieren. De mensen die hier komen, komen uit het niets. Dat is het verrassende: het is structuurloos.” – Gerard Vrooland

Auteur: C.M. Stoetzer-Melissant
Studentnummer: 1500228
Opleiding: master gemeentepredikant Amsterdam
Onderwijsinstelling: Protestantse Theologische
Universiteit te Amsterdam
Begeleider: Dr. R. Brouwer
Beoordelaar Dr. mr. K.W. de Jong

Inhoudsopgave

H.1 Inleiding	4
1.1 Probleemverkenning	4
1.2 De eigen biografie in relatie tot het onderzoek	6
1.3 Doelstelling	7
1.4 Valorisatie	8
1.5. Vraagstelling	8
1.6. Conceptualisatie.....	9
1.7. Onderzoekseenheid & Onderzoeksstrategie.....	10
1.7.1 Onderzoekseenheden.....	10
1.7.2 Onderzoeksstrategie.....	10
1.8. Een vooruitblik.....	11
H.2 Positionering binnen de praktische theologie	12
2.1 Wat is praktische theologie?	12
2.2 Positionering van het onderzoek binnen de praktische theologie.....	13
H.3 Emerging Churches	17
3.1. Wat houdt nieuwe kerkvorming in?	17
3.2. Wat is de kerk?.....	19
H.4 Methodologie	24
4.1 Observerende participatie.....	24
4.2 Interviews en korte gesprekken.....	24
4.3 Documentatieonderzoek.....	25
4.4. Validiteit & betrouwbaarheid.....	26
4.5. Ethische kwesties omtrent het onderzoek.....	26
4.6. Generaliseerbaarheid.....	27
4.7. Positionering van de onderzoeker.....	27
H.5 Kerk op Straat	28
5.1. Hoe de reis begon.....	28
5.1.1 Het ontstaan van KopS.....	28
5.1.2 Kerk in Kroeg.....	29
5.1.3 De groepen die ontstonden.....	30
5.1.4 Space: “De plaats voelt niet als een kerk”	31
5.1.5 Fluiditeit: zoveel groepen en toch één kerk?.....	32

5.1.6 Wat gebeurt er in KopS? – Een geconstrueerde casus.....	34
5.2 De bezoekers van KopS.....	37
5.2.1 Achtergrond.....	37
5.2.2 Hoe men in KopS terecht kwam.....	38
5.3 De relatie met God.....	39
5.3.1 The Body: Het ervaren van God in de diensten van KopS.....	39
5.3.2 Conversation: Het geloof als gesprek.....	40
5.3.3 Een getransformeerd godsbeeld.....	41
5.4 De relatie met andere gemeenteleden.....	43
5.4.1 Beloning: “Ik voelde me hier heel snel thuis”	43
5.4.2 Plaats & functie in het lichaam.....	45
5.4.3 Losheid & heiligheid: een spanningsveld.....	45
5.4.4 Tribe: samen leren groeien.....	46
5.4.5 Gerard Vrooland: de vader van KopS.....	46
5.5. De relatie met de wereld.....	47
5.5.1 KopS als eyeopener in evangelisatie.....	48
5.5.2 Zichtbaar leven.....	49
5.5.3 Relaties.....	49
5.5.4 Sporen in de wereld.....	50
5.5.5. Werk aan de winkel.....	50
5.6 De relatie met andere kerken.....	52
5.6.1 Regels.....	52
5.6.2 De vorm van de dienst.....	53
H.6 Conclusie.....	56
6.1 De vier relaties.....	56
6.2 Wat leert KopS ons over God?.....	59
6.3 Aanbevelingen.....	60
Bibliografie.....	63

H.1. Inleiding

1.1. Probleemverkenning

Op YouTube bekijk ik een fragment van het EO-programma *Geloof en een hoop liefde* dat gaat over het vieren van een kerkdienst in een kroeg (EO, kerk in de Kroeg 2010). Ik zie Piet Bot, een kroegbaas, die zijn kroeg op zondagmorgen opent voor de dienst. Ds. Vrooland is een dominee die zijn baan als gemeentepredikant heeft opgezegd om mensen op straat en in de kroeg te kunnen bereiken en stelde dit plan enkele jaren geleden voor: om een kerkdienst in zijn kroeg te houden. “En”, zo zegt de kroegbaas, “tot zijn stomme verbazing zei ik: Ja dat is goed, dat gaan we proberen.”

In de volgende scène komt Ds. Vrooland de kroeg binnen en zet hij waxinelichtjes klaar. Hij vertelt dat hij sinds 2003 de cafés in Sliedrecht is binnengestapt en dat er allerlei contacten begonnen te groeien. Hij werd gegrepen door de mensen die hij daar ontmoette en begon van hen te houden. “Ik wilde dat ze ook iets zouden proeven van het Evangelie, maar ik had niet verwacht dat deze openingen zouden worden gegeven.” Met “deze openingen” doelt hij op de kerkdienst in de kroeg. “Je moet naar mensen toe” vervolgt hij, “er zijn nog heel veel gelovigen die geen kerk hebben...En ook zijn er mensen die zoeken, die zingevingsvragen hebben. Er liggen veel meer kansen op straat dan de kerken aangrijpen.”

In het volgende fragment is te zien hoe Vrooland de dienst opent. Hij zingt: “Allemaal heel hartelijk welkom in deze leuke tent ja, ja, ja, ja, niet te veel meer knuffelen nu naar binnen.” waarop enkele mensen lachen. Het is een heel gemengd gezelschap. Mannen en vrouwen, jong en oud, zowel kinderen als volwassenen zitten in de kroeg te luisteren.

“Geloven we dat hij hier is?” vraagt ds. Vrooland. De mensen knikken en zeggen ja. “Ja..dat is heel bijzonder dat hij met ons gewone mensen deze samenkomst wil hebben” vervolgt Vrooland. Met deze woorden leidt hij het lied in dat gezongen wordt en geschreven is door Michael W. Smith, namelijk ‘Meer dan rijkdom, meer dan macht’.

Enkele mensen zijn ontroerd, ze zitten met tranen in de ogen terwijl er gezongen wordt onder de begeleiding van piano en gitaar.

Vervolgens is het tijd voor de preek. Deze preek is allesbehalve standaard. Vrooland vertelt in simpele taal, met een levendige stem en veel gebaren, over de martelingen die Jezus omwille van ons heeft doorstaan. Dit doet hij aan de hand van een prent. Vrooland doet voor hoe Jezus geslagen en bespuugd wordt en zegt: “Als ik hier hoor als ze aan me komen dan sla ik er op.” Een man uit de kroeg gaat lachend tegen hem in: “Nee, Gerard, dat is niet waar, ik zeg altijd: je hoeft niet aan me te komen.” Vrooland lacht, loopt naar hem toe, geeft de man een pakkerd op de wang, wat iedereen aan het lachen maakt, en vervolgt zijn uitleg.

Na de levendige preek is het tijd voor gebed. Bij de voorbeden wordt voor ieder waarvoor gebeden wordt een kaarsje aangestoken en dat is voor bijna iedereen die aanwezig is.

Dan is de dienst afgelopen en Vrooland geeft de zegen mee. Hij zegt: “De Heer, Hij zegent jullie, Hij beschermt jullie met zijn liefde, Hij is jullie genadig en Hij is onwaarschijnlijk en onnoemelijk krachtig om jullie te redden, amen.”

Dan vraagt iemand uit het publiek “mogen we nog één lied doen?” Vrooland vraagt aan Piet, de kroegbaas, of (hoewel ze al een beetje uitgelopen zijn) dat goed is. Piet antwoordt: “ja dat is goed,

maar dan gaan wij hier verder met het café gebeuren.” De tap gaat weer open en er wordt “weer lekker kroeg gedraaid.”

Figuur 1 Gerard Vrooland en Piet Bot, eigenaar van de Korevaar.

Een man van rond de veertig met bruin krullend haar reageert voor de camera en zegt: *“Ik vind het een fantastisch initiatief, als de mensen niet naar de kerk komen moet de kerk naar de mensen toe en dat gebeurt hier, en er is hier geen veroordeling.”*

Een andere man (die eerder op Gerard reageerde) met een kaal hoofd en een kruisje om zijn nek zegt: *“Ik ben een gelovig mens. Ik ben wel alcoholist daar gaat het niet om, maar ik bid elke dag op zijn minst drie keer. Meer kun je niet verwachten.”*

Bij de afsluitende woorden van Vrooland die op het terras voor de Korevaar uitgewisseld worden horen we vanuit het café het zingen van een christelijk lied. Vrooland zegt: *“Hoor eens! Nou dat is toch mooi, in het café? Kan ik nou nog meer vertellen? Dit is de mooiste afsluiting die je kan denken toch?”* en hij lacht breeduit.

Naar deze nieuwe vorm van kerk-zijn in Sliedrecht wilde ik na het zien van dit filmpje onderzoek doen. Verschillende praktisch theologische vragen kwamen onmiddellijk op. Enkele voorbeelden van dergelijke vragen zijn: Wat gebeurt er precies in deze kerk? Hoe interpreteren we dat? Is dat wat hier gebeurt wel Bijbelsgetrouw? Kan dit überhaupt een kerk genoemd worden?

Kerk in kroeg is niet de enige in haar soort, nieuwe vormen van kerk-zijn ontspruiten de laatste jaren op seculiere plekken. Aanvankelijk meende ik dat het onderscheidende element van Kerk in Kroeg in verhouding tot andere *Emerging Churches* de maandelijkse dienst was. *Emerging Church* is een overkoepelende term voor een beweging met een grote diversiteit aan nieuwe kerkvormen die vaak gebruik maken van experimentele vormen binnen hun bijeenkomsten. Participanten in de *Emerging Church* zoeken nadrukkelijk de connectie met de hedendaagse/populaire cultuur (Meer informatie volgt in H.1.6 en in H.3.1).

Na verdere verdieping in Kerk in Kroeg blijken deze diensten onderdeel te zijn van een heuse organisatie die zich KopS noemt, oftewel: Kerk op Straat. Deze organisatie blijkt een eigen gebouw te hebben, namelijk Pand 33 te Sliedrecht, waar eveneens andere bijeenkomsten worden gehouden. Via hun internetsite ontdekte ik dat er naast Kerk in Kroeg nog minimaal drie andere diensten/bijeenkomsten verzorgd worden door KopS.

Uit nader onderzoek blijkt dat het onderscheidende element van KopS vooral de hoeveelheid aan verschillende bijeenkomsten is die ze verzorgt. De kerk bestaat uit verschillende groepen met hun eigen bijeenkomsten die naast elkaar fungeren. Kunnen we dat nog wel één kerk noemen? Is de kerk te vergelijken met een groepje eilanden dat redelijk geïsoleerd van elkaar leeft, of lopen er wel degelijk lijntjes en wordt er juist voortdurend 'overgestoken'? Deze nieuwe aanpak in verschillende groepen met verschillende vormen van vieren intrigeerde mij. Wat maakt dat deze aanpak aantrekkelijk is voor de bezoekers van KopS? Wat ervaren de bezoekers tijdens die bijeenkomsten, waar komen ze voor?

Om deze vragen te beantwoorden is onderzocht hoe de bezoekers van KopS de verschillende bijeenkomsten ervaren en welke betekenis KopS als kerk voor hen heeft. Het (probleem)veld van dit onderzoek is op deze manier nieuwe kerkvorming en de ervaring van de bezoekers van KopS.

Nieuwe kerkvorming, evenals de term *Emerging Churches*, duidt naast een nieuw sociaal fenomeen ook een proces aan, waarbij de afgelopen twintig jaar verschillende kerken van onderop (*bottom up*) ontstonden doordat kleine groepjes, met weinig tot geen hulp van gevestigde kerken, nieuwe contextuele kerkexperimenten opstartten, die op spontane wijze ontstonden en geleidelijk kerken werden (Murray 2005, pp. 69-74). Nieuwe kerkvorming wordt ook wel als *Church Planting* aangeduid en is gericht op het stichten van een nieuwe gemeente. Deze vorm wordt gekenmerkt door een sterk missionair karakter. De term *Church Planting* moet overigens niet verward worden met het ontwikkelen van een kerk, waarmee de uitbreiding van nieuwe gebouwen en diensten binnen een reeds bestaande gemeenschap wordt bedoeld. *Church Planting* en *Fresh Expressions* duiden namelijk op het proces van een *nieuwe* lokale kerk met een eigen identiteit (Fresh Expressions 2017).

Op het gebied van nieuwe kerkvorming is KopS uiteraard niet de enige nieuwe vorm van kerk-zijn in Nederland. Gedurende mijn studie aan de Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam ben ik mij met name bewust geworden van de opkomst en de groei van PKN-pioniersplekken. De landelijke Protestantse kerk heeft inmiddels pioniersplekken in zo'n tachtig steden in Nederland, waarbij vernieuwende samenkomsten georganiseerd worden in o.a. kroegen, buurthuizen en woongemeenschappen. Deze pioniersplekken zijn gesticht met als voornaamste doel om in situaties waar de kerk verdwenen is, of niet langer een impact heeft, als christelijke gemeenschap present te zijn. Daarbij is men gericht op het bereiken, liefhebben en dienen van die mensen die niet (meer) naar de kerk gaan en streeft men ernaar om met hen een duurzame gemeenschap te vormen.

Creativiteit en contextualiteit zijn belangrijke kenmerken van deze pioniersplekken. De ene pioniersplek kan enorm verschillen van de andere; elke context heeft zijn eigen creatieve aanpak nodig. Zo organiseert de ene gemeenschap een buurtbarbecue, de andere een kledingruilwinkel en weer een volgende komt met mensen samen bij een buurtmoestuin (protestantsekerk.nl/pionieren 2017).

KopS valt, hoewel zij geen PKN pioniersplek is, ook te rekenen onder dergelijke initiatieven doordat zij op vernieuwende en contextuele wijze te werk gaat op seculiere plekken om niet-kerkelijken te bereiken en te dienen.

1.2. De eigen biografie in relatie tot dit onderzoek

Nadenkende over mijn biografie en hoe ik als christen met een Hervormd Gereformeerde achtergrond in het leven sta, realiseerde ik dat ik de praktijken en alles wat doorgaans aan het gereformeerde leven gekoppeld is, vaak als 'normaal' heb ervaren. Hoewel ik door de jaren heen regelmatig bepaalde overtuigingen niet langer als vanzelfsprekend heb ervaren, was menigmaal een *tegenover* van buitenaf nodig om de legitimiteit van de status quo te bevragen.

Ik ben opgegroeid in Gorinchem, een stadje aan de rand van de *Biblebelt* met een enorme variëteit van christelijke kerken en stromingen. Mijn ouders waren toen, en zijn nog steeds, beiden lid van de Hervormd Gereformeerde wijkgemeente Grote Kerk in Gorinchem, waar ik als kind gedoopt en opgegroeid ben en eveneens belijdenis heb gedaan. Hoewel mijn religieuze biografie op het eerst gezicht ongecompliceerd lijkt te zijn, is niets minder waar. Zoals zoveel jongeren raakte ik mijn connectie met de kerk, en een periode ook met mijn geloof, kwijt. In de jaren dat ik amper of niet naar de kerk ging, bleef ik wel geloven. Hoewel dat geloof niet zozeer een impact had op het dagelijks leven, was ik echter nog steeds zoekende, hetgeen resulteerde in het bezoeken van verschillende kerken en christelijk evenementen. Deze zoektocht heeft mij een rijkheid in de bredere christelijke cultuur opgeleverd. Ik kwam in contact met jongeren die veelal dezelfde vragen en worstelingen doorleefden en leefde op van evenementen zoals de EO-jongerendag, Flevofestival en christelijke concerten. Ook bezocht ik evangelische kerken, pinkstergemeentes en sporadisch een katholieke kerk.

Op deze manier kwam ik door de jaren heen in aanraking met ‘die andere mensen’ die helemaal niet zo anders waren en leerde ik andere vormen van religieuze expressie kennen. Doordat deze vormen meer ervaringsgericht en hedendaagser waren sloten zij beter aan op mijn leefwereld en taalveld. Het gevoel van *belonging* en tegelijkertijd de verscheidenheid aan mensen, spraken mij in het bijzonder aan. Dat is ook de aantrekkingskracht van *Emerging Churches*; de relatie tussen hedendaagse vormen en een hechte maar veelkleurige gemeenschap.

Na enkele jaren te hebben gedwaald en gezocht wist ik mij, toen ik twintig jaar was, geroepen om theologie te gaan studeren. Hoewel ik mij tijdens de master tot gemeentepredikant regelmatig een vreemde eend in de bijt heb gevoeld, weet ik nu dat zowel christenen als predikanten er in alle vormen en maten zijn en dat we, hoe verschillend we ook zijn, bij elkaar horen.

Mijn interesse voor andere vormen van kerk-zijn speelt tijdens dit onderzoek eveneens een rol doordat ik mij in de Hervormd Gereformeerde kerk nogal beperkt heb gevoeld. De strakke, en soms zelfs kille, eredienst voelde als een soort keurslijf, waar weinig ruimte was voor andere vormen van expressie en ritualiteit. Toen ik hoorde van een kerk in een kroeg en later van Kerk op Straat, sprak dit mij direct aan vanwege haar overbrugging naar het dagelijks leven.

Daarnaast trekt het missionaire karakter van nieuwe kerkvormen mij aan. Ik ben ervan overtuigd dat de opdracht die Jezus ons gaf, namelijk om discipelen te maken onder alle volken, ook vandaag de dag nog van kracht is. *“Ga dus op weg en maak alle volken tot mijn leerlingen, door hen te dopen in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, en hun te leren dat ze zich moeten houden aan alles wat ik jullie opgedragen heb.”* – Mat. 28:19

Ik vat deze woorden op als een dagelijkse opdracht die voor alle gelovigen geldt. Zending zijn in de eigen omgeving, op de plaats waar je gesteld bent, is gehoorzaamheid geven aan deze opdracht. Dat is, zoals we nog zullen zien, eveneens wat KopS doet.

1.3. Doelstelling

Waar mijn doelstelling zich aanvankelijk gericht zou hebben op Kerk in Kroeg, verbreedt de blik van het onderzoek zich na de ontdekking van een heuse organisatie/kerk, die als KopS bekend staat. Hoewel de vrees bestond dat er behalve maandelijkse diensten weinig andere bijeenkomsten of activiteiten zouden zijn, bleek deze ongegrond. Door de quantiteit aan activiteiten kan dit onderzoek breder worden uitgevoerd. Het voornaamste doel is om op deze wijze het fenomeen Kerk op Straat (KopS) zo helder mogelijk in kaart te brengen. Het tweede daaraan gelijk, is om inzicht te krijgen in de manier waarop de bezoekers de verschillende diensten van KopS ervaren en welke betekenis KopS voor hen heeft. De betekenis zal in dit onderzoek worden gebaseerd op de manieren waarop KopS

het dagelijks leven van de bezoekers, en de keuzes die daarin worden gemaakt, beïnvloed. Tot slot is het derde doel om KopS een hernieuwd inzicht over zichzelf te geven. In vrijwel elke kerk worden bepaalde praktijken en overtuigingen vanzelfsprekend. Een onderzoek kan dit tegen het licht houden en op een andere wijze benaderen waardoor soms een frisse kritische blik gegeven kan worden die groei kan bevorderen (Ds. Vrooland is op de hoogte gesteld van dit doel).

Omdat deze vorm van kerk-zijn zich met name richt op niet-kerkelijken zou onderzoek hiernaar (het zij bescheiden) tevens interessant kunnen zijn voor leiders van kerken die leeglopen en nieuwe leden willen aantrekken, of juist nieuwe manieren van kerkzijn willen ontdekken. In een gesecculariseerd gedeïstitutioniseerd en geïndividualiseerd land zoals Nederland, waarin de kerkgang al jaren afneemt, zouden kerken mijns inziens lering kunnen trekken uit nieuwe vormen van kerkzijn die zichtbaar in staat zijn om mensen te bereiken die normaliter niet naar de kerk gaan, en daar een gemeenschap mee te vormen.

De unieke bijdrage van dit onderzoek is met name de locatie en organisatie. Kerk op Straat is een concrete casus die nog niet eerder is onderzocht. Wat Kerk op Straat onderscheidt van andere *Emerging Churches*, is het feit dat men in verschillende groepen samenkomt die elk een eigen frequentie en stijl hebben. Er is niet één gezamenlijke eredienst waarbij iedereen aanwezig is zoals bij de, tot nu toe bestudeerde, andere *Emerging Churches* het geval lijkt te zijn.

1.4. Valorisatie

Om na het onderzoek de verworven kennis inzichtelijk te maken zal voor geïnteresseerden een lezing gegeven worden, waarin de onderzoeksresultaten worden gepresenteerd en verantwoord (Deze mogelijkheid is reeds aan Ds. Voorland voorgelegd). Het ligt in de lijn der verwachting dat leiders en leden van de kerk op deze bijeenkomst de gelegenheid krijgen om te reageren op de onderzoeksresultaten, waarbij zowel met mij als met elkaar van gedachten kan worden gewisseld. Dit onderzoek heeft de potentie om blinde vlekken op te heffen en kan mogelijk zorgen voor een hernieuwde kritische blik. Daarnaast biedt deze lezing een geschikt moment om eventuele aanbevelingen voor KopS te doen.

1.5. Vraagstelling

De vraagstelling van dit onderzoek is:

Wat is de betekenis van KopS als kerk voor haar bezoekers?
--

De vraagstelling zal in Hoofdstuk 5 in drie deelvragen behandeld worden, zijnde:

1. **Wat is KopS?** (Uitleg over hoe KopS tot stand kwam en wat zich zoal in (de diensten van) KopS afspeelt.) *hoofdstuk 5.1.*
2. **Wie komen er in KopS?** (Informatie over de situatie van de bezoekers. Hoe zijn zij in KopS terechtgekomen en welke (a)religieuze achtergrond hebben zij?) *Hoofdstuk 5.2.*
3. **Wat betekent KopS als kerk voor haar bezoekers?** *Hoofdstuk 5.3. t/m 5.6.*

Dit onderzoek zet, zoals vele praktisch theologische onderzoeken, in op *meaning making* en *betekenisgeving*. Hoe mensen iets beoordelen is in dit onderzoek bepalend voor de situatie. Met de

vraag naar betekenis bevinden we ons namelijk niet op een feitelijk niveau. Wanneer KopS voor bezoeker 1 A betekent is dat waar, ook wanneer KopS voor bezoeker 2 B betekent.

Het gaat om kennis *over* anderen, over hoe bezoekers KopS zien/met KopS interacteren. De zoektocht in dit onderzoek richt zich op *betekenis (meaning)* en dieper *begrip (verstehen, understanding)* van situaties, waarmee we ons in het interpretatieve paradigma bevinden en niet op objectiviteit of verklaring zoals in de natuurlijke wetenschappen veel voorkomt. De bezoekers zijn namelijk creatieve *agents* die constant situaties interpreteren en betekenis en zingeving toeschrijven aan gebeurtenissen, waarbij ze een complex netwerk van narratieven creëren om de wereld en hun plaats daarin uit te leggen. Om te zien wat er werkelijk in KopS gebeurt is het van belang dat de betekenis van de handelingen, de manier waarop de situatie geïnterpreteerd wordt door de bezoekers en de redenen waarom de gemeenschap handelt zoals zij dat doet, begrepen worden (Swinton & Mowat 2006).

Dat meerdere betekenissen mogelijk zijn wil niet zeggen dat de ene betekenis beter of slechter is. Anders dan nomothetische kennis¹ gaat ideografische kennis uit van betekenisvolle kennis die ontdekt kan worden in unieke niet te herhalen ervaringen. Geen twee mensen ervaren dezelfde situatie op exact dezelfde manier. Waarom is dit soort kennis dan toch belangrijk? Volgens Swinton & Mowat (2006) is het vanuit praktisch theologisch perspectief relevant omdat ideografische waarheid integraal is aan de taal van de Bijbel en de christelijke traditie. God openbaart zichzelf in en door kennis die ideografisch is, waarbij we kunnen denken aan incarnatie, kruis en opstanding.

Naast de betekenisgeving van de bezoeker komt ook mijn toegevoegde betekenis als onderzoeker in het spel. Het begrijpen van het perspectief van de ander vraagt namelijk om interpretatie (Hoe kunnen we de ander begrijpen?). Tijdens dit proces diende ik mij daarom bewust te zijn van mijn eigen interpretaties. Door een voortdurend proces van zelfreflectie kunnen vanzelfsprekenheden, vooroordelen en blinde vlekken namelijk worden voorkomen.

Om een focus aan te brengen vraagt dit onderzoek naar de betekenis van KopS *als kerk*. KopS kan allerlei betekenissen hebben voor de bezoekers die niet persé iets met geloven of kerk te maken hebben. Desondanks zullen binnen dit onderzoek ook andere aspecten van betekenis meeklinken die relevant zijn voor kerk-zijn in deze context. De focus ligt echter op de betekenis van KopS *als kerk*. Om die kerkelijke betekenis te kunnen ontwaren zal in hoofdstuk 3 aandacht worden besteed aan wat kerk-zijn nu precies inhoudt. Zowel de ecclesiologie van systematisch theologen Van de Brink en Van der Kooi zullen de revue passeren, evenals die van Michael Moynagh, een theoloog die gespecialiseerd is in *Emerging Churches*. Vier dimensies van kerk-zijn worden uit deze informatie gedestilleerd waarop de bezoekers vervolgens geobserveerd en bevraagd worden. Een specifiekere beschrijving van de methodologie zal worden behandeld in hoofdstuk 4.

1.6. Begrippenkader nieuwe kerkvorming

Hier volgt een kort overzicht van enkele begrippen die met betrekking tot nieuwe kerkvorming van belang zijn. Een uitgebreider behandeling van het begrippenkader van dit onderzoek volgt in hoofdstuk 3.

Emerging Churches

Emerging Churches is een term voor kerken die origineel opkwamen in de Verenigde Staten onder mensen die op authentieke wijze het christelijke geloof wilden uitdragen. Participanten in de

¹ Nomotetische kennis is kennis zoals we deze vinden in de natuurwetenschap waarbij aan de volgende drie criteria moet worden voldaan: 1. Falsificeerbaarheid, 2. Replicabiliteit en 3. Generaliseerbaarheid.

Emerging Church zoeken de connectie met de populaire postmoderne cultuur, zijn uitgesproken missionair en maken binnen de diensten gebruik van verschillende experimentele vormen om het Heilige te bemiddelen. Deze kerken hebben drie *core practices* met elkaar gemeen: 1. identificatie met het leven van Jezus, 2. het transformeren van een seculiere plaats en 3. leven als een gemeenschap (Moynagh 2012).

KopS is te karakteriseren als een *Emerging Church* doordat zij de connectie met de hedendaagse cultuur en de gewone mens zoekt. KopS transformeert seculiere plaatsen (zoals een kroeg) tot plaatsen van ontmoeting met en aanbidding van God. Het leven als een gemeenschap speelt eveneens een belangrijke rol binnen deze kerk.

Fresh Expressions (of church)

Deze term duidt een vorm van kerk-zijn aan die in onze veranderende cultuur primair gesticht wordt voor mensen die nog geen lid zijn van een kerk. Het werven van leden komt tot stand door de principes van luisteren, dienen, discipelen maken en heeft de potentie om een volwassen expressie van kerk-zijn te worden (Moynagh 2012).

KopS zit in de lijn van deze aanpak. Zij is primair gericht op niet- of ex-kerkelijken en meent dat er eerst gediend en ondersteund moet worden. Pas daarna komt geloof en discipelschap op de kaart te staan (Pand33 2017).

Caféchurch

Caféchurch is een christelijk kerkmodel dat zich met name focust op de relatieaspecten van christelijke broederschap en de lokale gemeenschap, waarbij men een moderne ontmoetingsplek, zoals een café, gebruikt (Moynagh 2012). Zoals reeds benoemd gebruikt ook KopS moderne ontmoetingsplekken zoals café de Korevaar en Pand33 in het bereiken van de lokale gemeenschap en is de kerk eveneens sterk op onderlinge relaties gericht.

1.7. Onderzoekseenheid & Onderzoeksstrategie

1.7.1. Onderzoekseenheden

Onderzoekseenheden zijn de personen en situaties waarover de onderzoeker, op basis van het onderzoek in kwestie, uitspraken wil doen. De onderzoekseenheid ligt in dit geval in de opvattingen, ervaringen en betekenissen die de bezoekers over KopS hebben ofwel aan KopS geven. Het gaat daarbij om personen *in* situaties (Beuving & de Vries 2015). De situatie die binnen dit onderzoek centraal staat is de eredienst. Hoe ervaren de bezoekers van KopS de diensten en welke betekenis geven zij daaraan? Belevingen, ervaringen, betekenisgeving en opvattingen van de bezoekers (oudsten en predikant meegerekend) met betrekking tot KopS *als kerk* zijn zo belangrijk. De focus ligt met name op de bezoekers en hoe zij de diensten en eventuele andere praktijken van KopS ervaren, interpreteren en duiden. Het draait niet enkel om *wat* er gebeurt, maar ook om *wat datgene dat gebeurt betekent*. De ervaring en de opvatting van de bezoeker staat zo centraal.

1.7.2. Onderzoeksstrategie

Hier volgt een korte weergave van de onderzoekstrategie waarna in hoofdstuk 4 de methodologie uitgebreider behandeld en uiteengezet zal worden. Voor nu volstaat het echter om het volgende te zeggen:

Om de benodigde data te verkrijgen om tot een antwoord op de onderzoeksvraag te komen

observeer ik participierend enkele vieringen/bijeenkomsten. Na en vóór de vieringen en bijeenkomsten voer ik met de bezoekers gesprekken in de vorm van kleine interviews.

Observerende participatie

Met name de diensten en eventuele andere bijeenkomsten werden participierend geobserveerd. Dit is onder andere een belangrijke bron van informatie, daar ik op deze manier de normale gang van zaken niet verstoort en zo de situatie door de ogen van de participanten kan ervaren (Beuving & de Vries 2015).

Gesprekken/korte interviews

Doordat mij van te voren ter ore is gekomen dat zich onder de bezoekers kwetsbare mensen begeven (met onder andere psychische problemen) achtte ik het gepast om op een redelijk informele manier te werk te gaan in een voor hen bekende en veilige omgeving, namelijk Pand 33 en café de Korevaar. Deze ruimten hebben beiden een neutraal gehalte, anders dan wanneer een interview bij de bezoeker thuis zou worden afgenomen.

Ik ervoer zo zelf de dienst, observeer wat de bezoekers doen en bevroeg hen op hun ervaringen. Hierdoor combineerde ik verschillende manieren van dataverzameling, hetgeen het onderzoek betrouwbaarder maakt en hetgeen eveneens voor een rijk beeld zorgt.

Tijdens het bijwonen van de diensten en het voeren van de gesprekken hield ik *fieldnotes* bij en werden, waar mogelijk, geluidsopnames gemaakt. Bij het analyseren van de *fieldnotes* en de interviews werden deze gesorteerd in eenheden om zo codes en categorieën te ontwaren. Zo konden concepten vanuit het veld opkomen (Beuving & de Vries 2015). Later werden de gecodeerde data en de daaruit voortgekomen concepten in verband gebracht met literatuur over nieuwe kerkvorming, ecclesiologie en andere relevante theologische, sociologische en religiewetenschappelijke literatuur.

1.8. Een vooruitblik

Nu uiteengezet is wat het doel is van het onderzoek en met welke methodiek deze werd onderzocht zal in hoofdstuk 2 worden behandeld wat praktische theologie (PT) inhoudt en hoe dit onderzoek zich binnen de PT positioneert. Vervolgens zal in hoofdstuk 3 aandacht besteed worden aan wat *Emerging Churches* zijn en waarom KopS hieronder valt. Ook zal aandacht besteed worden aan ecclesiologie om de vraag te kunnen beantwoorden wat de essentie is van kerk-zijn. Daarbij zullen zowel traditionele opvattingen als modern contextueel gerichte opvattingen meeklinken die passen bij de *Emerging Church* die KopS is. Hoofdstuk 4 omhelst een uitgebreidere behandeling van de onderzoeksmethodologie. Daarin wordt uiteengezet met welke methoden KopS onderzocht werd en hoe ik de dimensies die de essentie van kerk-zijn vormen heb vertaald in thema's en vragen waarop de bezoeker bevroegd werden. Dit om zodoende de betekenis van KopS als kerk voor hen te ontwaren. In hoofdstuk 5 zullen de verwerkte onderzoeksvragen weergegeven worden en worden zowel de drie deelvragen (zie vraagstelling in H.1.5.) als de dimensies van kerk-zijn behandeld. Tot slot wordt in hoofdstuk 6 antwoord gegeven op de onderzoeksvraag en worden aanbevelingen voor KopS, kerkleiders en de praktische theologie gedaan alsmede aanbevelingen voor vervolgonderzoek op dit terrein.

H.2. Positionering van het onderzoek binnen de praktische theologie

2.1. Wat is praktische theologie?

Dat praktische theologie een veelzijdig en dikwijls omstreden begrip is wordt, na een verdieping in een selectie van praktisch theologische literatuur, snel duidelijk. Allereerst zullen we een blik werpen op de ontstaansgeschiedenis van de praktische theologie.

Door de jaren heen hebben zich in het ontstaan en de verdere ontwikkeling van de praktische theologie vele verschuivingen voorgedaan. In de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw begonnen zowel theologen als religiewetenschappers een structuur van theologisch kennen (knowing) te bevragen. De PT beperkte zich destijds tot het toepassen van doctrines op pastorale situaties. Sinds die tijd hebben nieuwe opvattingen van PT een vogelvlucht genomen zowel in verscheidenheid als in gebruik (Miller-McLemore 2012).

Groei in andere sociale wetenschappen, zoals sociologie en antropologie, bevestigden de waarde van veldwerk en boden nieuwe empirische methoden om sociale problemen te bestuderen. Behalve een methodologische heroriëntatie werd het 'lezen' van menselijk gedrag belangrijk. De praktijk werd met nieuwe interesse bekeken door onder andere Jürgen Habermas, Clifford Geertz, Alasdair MacIntyre en Paul Ricoeur, waarbij de conventionele dichotomie tussen theorie en praktijk werd uitgedaagd. Ook wetenschappers in andere disciplines werden door deze ontwikkelingen beïnvloedt hetgeen resulteerde in het bevragen van *theoria* (objectieve theoretische kennis die zijn doel vindt in zichzelf) als de beste manier om een professionele praktijk te leren. In de jaren tachtig kwam de term *phronesis*, oftewel praktische kennis, op als een type kennis die alle professionals zouden moeten cultiveren. Daarnaast pleitte Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie voor het terugkeren naar context en ervaring als primaire bron van weten.

Na een herleving van de PT verschoof de *case-study* van de jaren zestig naar *congregational studies* en werd de praktijk een belangrijk subject van onderzoek dat deels door leiderschap en de visie van de praktisch theoloog werd geïnspireerd (Miller-McLemore 2012).

Al deze ontwikkelingen hebben een nieuwe interesse voor de praktijk met zich meegebracht. Hierdoor kwam er een andere blik op de verhouding tussen theorie en praktijk en werd de waarde van praktische kennis en geleefde religie erkent.

Vanwege de verschillende ontwikkelingen en visies op PT kan men zich afvragen wat PT dan nu precies is. De *Wiley Blackwell Companion to Practical Theology* van 2012 geeft een samengestelde definitie gebaseerd op de visies van verschillende auteurs. Daaruit is het volgende gemeenschappelijke begrip gedestilleerd: namelijk dat PT "*een algemene manier van theologie bedrijven is, die geïnteresseerd is in de belichaming van religieus geloof in de alledaagse levens van individuen en gemeenschappen.*" (Miller-McLemore 2012, p.14) PT is op deze wijze niet zozeer een systematische onderneming, maar veel eerder een open inzicht van *geloof in actie*, meent Miller-McLemore (2012). Hetgene waar de focus op ligt is het lokale, concrete en belichaamde.

Hieronder volgt een klein overzicht van enkele praktische theologen en hun opvattingen/benaderingen omtrent praktische theologie en praktisch theologisch onderzoek. Tevens

zal mijn eigen positie en de positie van dit onderzoek in gesprek met deze auteurs aan het licht komen.

2.2. Positionering van het onderzoek binnen de praktische theologie

Don Browning (1996), een van de architecten van praktische theologie, meent dat PT bij de praxis begint. Praktische theologie is een theoretische reflectie op de praxis in kwestie met het oog op de verbetering daarvan. Men kijkt van de praktijk naar de theorie en weer terug. Of preciezer: van een theorie geladen praktijk naar een normatieve theorie en weer terug. Zo wordt gebruik gemaakt van een *practice-theory-practice* structuur. Volgens Browning (1996) heeft echter alle theologie zo'n structuur. Dit maakt dat wat individuele mensen, maar ook gemeenschappen, in het dagelijks leven omtrent religie doen en denken, eveneens behoort tot theologie. Browning meent dat alle theologie als fundamenteel praktische theologie gezien moet worden en ontwaart daarbij vier sub bewegingen in de theologie: descriptieve theologie, historische theologie, systematische theologie en strategisch of volledig praktische theologie.²

Hoewel ik met Browning van mening ben dat praktische theologie een theoretische reflectie is op de praktijk, is mijn hoofddoel niet om vervolgens een verbetering van de praxis in kwestie teweeg te brengen. Mijn onderzoek draait hoofdzakelijk om het *verstehen*, het begrijpen van wat KopS voor de individuele bezoeker betekent. Ik ga er daarentegen wel van uit dat binnen KopS sprake is van theorie geladen praktijken, dat zowel in deze praktijken als in de individuele levens van bezoekers van KopStheologie wordt geproduceerd.

Zo is dit onderzoek eveneens een praktisch theologisch onderzoek aangezien het de betekenis van iets voor iemand bevraagt. De dynamiek van praktische redenering/theologie is een interpretatief hermeneutisch proces (Browning 1996). Wat *betekent* KopS voor de bezoeker? Hoe duiden we dat?

Browning doet in zijn boek 'A Fundamental Practical Theology' (1996) onderzoek naar geloofsgemeenschappen, hetgeen bekend staat als *congregational studies*. Het onderzoek van deze scriptie is daar eveneens een vorm van, het kijkt naar een specifieke kerk en hanteert een *case study method* die een verscheidenheid aan doelen dient. Het bestudeert, analyseert en evalueert verschillende vormen van geloofservaring. Vier stappen worden veelal gemaakt, namelijk: 1. Beschrijven, 2. Analyseren, 3. Evalueren en 4. Theologisch bereflecteren. Dit met als doel om dieper inzicht te krijgen door intens te focussen op een specifieke casus (Schipani 2012).

Waar Browning de nadruk legt op de gemeente als geheel, wend ik me echter ook tot het individuele subject en vraag ik mij af wat de betekenis van deze kerk (KopS) is voor haar (individuele) bezoekers/leden. De ervaring van de ene bezoeker is nimmer precies hetzelfde als die van de andere bezoeker, zo zullen er ook verschillen in betekenis zijn. Hoewel constanten weergegeven zullen worden is er binnen dit onderzoek ruimte voor uiteenlopende betekenissen.

Het subject is, zoals reeds genoemd, bijzonder relevant voor dit onderzoek. Hierdoor is de praktisch theologische lijn van Henning Luther en de subjectswending die zich daarin voor doet voor mij van

² Vier vragen komen uit de vierdeling van Browning voort, namelijk:

1. Hoe begrijpen we deze concrete situatie waarin we moeten handelen?
2. Wat zou onze praxis moeten zijn in deze concrete situatie?
3. Hoe kunnen we de normen van de praxis in deze concrete situatie kritisch verdedigen?
4. Welke middelen, strategieën en retoriek moeten we gebruiken in deze concrete situatie? (Browning, 1996)

belang. In tegenstelling tot de praktische ecclesiologie van zijn tijd ligt de nadruk niet langer op de kerk of de gemeente, maar op het subject. Dit subject betreft niet slechts de ambtsdragers, maar ook de 'gewone' gelovige. Volgens Luther is voor de PT niet zozeer de kerk als collectief belangrijk (*kollektivsubjekt*), maar juist de enkeling (Luther 1992). In de lijn van Luther ligt de nadruk zo op het subject; namelijk de bezoeker en ook, hoewel in mindere mate, op de ambtsdragers van KopS. Het is de ervaring en de beleving van de individuele kerkganger die voorop staat.

Ik wend mij tot het subject op basis van Henning Luther om meerdere redenen: Ten eerste is het individuele subject van belang daar er verschil is tussen officiële religie en de veelvoudige duidingspraktijken van het subject/ subjectieve vroomheid. Ten tweede bestaat religie niet (langer) uit één officiële dogmatische leer waar ieder zich achter schaaft (en valt bovendien te betwijfelen of dit ooit het geval is geweest). Daar dit ook voor een zeer geïndividualiseerde en gesecculariseerde samenleving zoals Nederland geldt, maakt dit dat een wending naar het subject in dit onderzoek van groot belang is. Evenals Luther hecht ik op deze wijze waarde aan het *lekenperspectief*. Het individuele subject is niet alleen de ontvanger van de theologische leer, maar eveneens de producent van religieus denken. Als theologie een reflectie is op geloof, dan produceert ieder die nadenkt over geloof theologie (Luther 1992).

Luther hecht waarde aan het dagelijks leven en aan *Alltagskommunikation*. PT zou volgens hem de specifieke eigenzinnigheid hiervan verklaren en is niet zozeer een uitlegging van *antwoorden* maar een hermeneutiek van *vragen*. Deze toewending naar het subject betekent dat de PT zich ook op het veld van het subject bevindt, oftewel in het alledaagse leven (*der Alltag*). Deze wending naar het alledaagse en gewone dagelijkse leven van mensen was door haar labyrintische karakter allesbehalve aantrekkelijk. Religie werd namelijk lange tijd als het buiten-alledaagse begrepen, dat in het geval van het christelijke geloof op de zondag gebeurt. Met de wending tot het subject, en diens eigen ervaringen van het Heilige, komt het alledaagse echter weer op de kaart (Luther 1992). Met name de laatste jaren zien we in Nederland weer een groei van religiositeit en spiritualiteit in verschillende levenswerelden. Daar is onder andere KopS een vorm van. Het religieuze komt in het alledaagse leven op. Het is Kerk op Straat zijn, in het dagelijks leven, in de kroeg. Op plekken waar het gewone leven doorgaat, daar breekt het religieuze door en bloeit zij uit op. Luther is dan ook tegen een statische verhouding tussen religie en *Alltag* en pleit voor het alledaagse als onderzoeksveld voor de PT. Het sacrale en het profane lopen in elkaar over, zoals we ook bij KopS zullen zien.

Naast Luther kijken ook Ganzevoort en Roeland (2014) naar alledaagse praktijken van gewone mensen. PT focust zich volgens hen op de praktijken van christelijke geloofsgemeenschappen, maar dan in een bredere zin. Doordat er sprake is van een gepluraliseerde, gesecculariseerde en gedeïnstitutionaliseerde religieuze context moet er volgens Ganzevoort & Roeland een breder perspectief zijn op het veld dat zij definiëren als *geleefd geloof*, of *geleefde religie*. Daarbij zou de vraag niet zijn of iets *wel of niet* religieus is, maar *wat het betekent* wanneer iemand iets als religieus definieert.

Ook ik schaar mij in de lijn van Luther en Ganzevoort & Roeland door naar het subject te kijken in alledaagse praktijken buiten officiële religie om. De Nederlandse gepluraliseerde en gedeïnstitutionaliseerde religieuze context vraagt om een breder perspectief. Ook nieuwe vormen van kerk-zijn en van geloof(sbeleving), zoals KopS, doen ertoe in wat zij betekenen voor het subject dat deze initiatieven als religieus ervaart.

Birgit Weyel meent dat PT een hermeneutische wetenschap van geleefde religie is die zich niet beperkt tot kerkelijke praktijken, maar een constructieve kritische functie heeft voor de handelingsoriëntatie van de kerk. PT scherpt de betekenis van realiteiten en verzet zich tegen de neiging van kerken om slechts op zichzelf gericht te zijn. PT zorgt volgens Weyel voor een relatie tussen de geconstitueerde kerk en geleefde religie op een constructieve en kritische manier. Zo meent zij in de lijn van Friedrich Schleiermacher, dat PT kerkleiderschap is (Weyel 2014). In reactie zou ik willen zeggen dat geleefde religie en gevestigde kerken niet zo statisch bekeken moeten worden. Officiële religie en geleefde religie zijn veel meer fluïde en lopen in elkaar over. Dat is het geval in gevestigde kerken en des te meer in nieuwe kerkvormen, zoals we in hoofdstuk 5 zullen zien. Daarbij focust dit onderzoek zich niet op kerkleiderschap, maar op de bezoekers in al hun verscheidenheid.

Volgens Immink (2014) is praktische theologie een academische discipline die zich voornamelijk bezighoudt met *praktijken* die geconstitueerd en geïnspireerd zijn door religie. De empirisch-hermeneutische omslag heeft volgens Immink tot gevolg gehad dat praktisch theologen concepten en technieken van de sociale wetenschappen hebben geleend en geïntegreerd in de PT. Daardoor zou de sociale analyse vóór de theologische reflectie komen en zou de PT de theologie sinds het laatste kwart van de 20^e eeuw verwaarloosd hebben (Immink 2014). Hierin bekritiseert Immink Browning op de belangrijke rol die sociale studies spelen in Brownings onderzoek naar geloofspraktijken, met als resultaat dat de theologische reflectie achter de sociale analyse aanhobbelt. Immink doet er goed aan ons te waarschuwen voor een verwaarlozing van de theologie en een overschatting van de sociale wetenschappen. Zij moeten als *hulpmiddel* dienen, de theologie dient echter als rode draad door het onderzoek te lopen, zo ook bij dit onderzoek, en niet slechts een plaats te krijgen in het slotwoord.

Door de verschillende opvattingen en ontwikkelingen die zich door de jaren heen hebben gevormd over wat PT is, wordt menigmaal gedacht dat PT een gemarginaliseerde discipline is die zich in een identiteitscrisis bevindt. Bonnie Miller-McLemore meent echter dat de vele pogingen van de PT om methoden te ontwikkelen om theologie in de praktijk te onderzoeken, en de constante herontdekking en transformatie die PT leert, juist bijdragen aan de discussies omtrent PT en haar positie bovendien versterkt (Miller-McLemore 2012 b).

PT is volgens Miller-McLemore meer dan een methode om religie en theologie in de praktijk te onderzoeken, zij is eveneens een wetenschappelijke discipline, een gebied van onderwijscurriculum binnen de theologie en een waardevolle *scholarly enterprise* in haar eigen recht, waarbij haar doel buiten de academie ligt. De academische bijdrage rust namelijk in haar waarde voor en in haar relatie met het alledaagse (geloofs)leven.

De praktische theologie begint namelijk bij de activiteiten van het dagelijks leven, zo meent Miller-McLemore in de lijn van Luther. De methodologie begint bij het concrete en lokale. Dit herinnert de onderzoeker tevens aan het werkelijke doel van het onderzoek, hetgeen volgens Miller-McLemore noodzakelijk is: *“Practical Theology either has relevance for everyday faith and life or it has little meaning at all.”* (Miller-McLemore 2012 b, pp. 8,9)

Samenvattend kan gezegd worden dat, hoewel dit onderzoek een *casestudy* en specifiek nog een *congregational study* is, ik mij niet slechts focus op de gemeente als geheel, noch voornamelijk op de ambtsdragers, (zoals Browning en Weyel) maar op het gewone subject en de betekenis die KopS als kerk voor hem/haar heeft. Dit niet alleen op de zondag, maar ook in het dagelijks leven (in de lijn van

Luther, Ganzevoort, Roeland, Miller-McLemore). Daarbij ken ik niet slechts een grote rol toe aan hulpwetenschappen zoals sociologie en religiewetenschap (hetgeen Browning eveneens doet), maar is het de theologie die een leidende en, waar toepasselijk, een normerende functie heeft (Miller-McLemore, Schweitzer, Immink).³

³ Sociologie en religiewetenschap zijn twee hulpwetenschappen waar ik zelf gebruik van zal maken en slaan dus niet op de hulpwetenschappen die Browning gebruikt.

H.3. *Emerging Churches*

3.1. Wat houdt nieuwe kerkvorming in?

Binnen het bredere veld van de PT richt dit onderzoek zich op nieuwe kerkvorming. Wat houden nieuwe vormen van kerk-zijn in, hoe ontstaan ze en welke kenmerken zijn typerend voor wat ook vaak *new contextual churches* worden genoemd?

De term *new contextual church* fungeert als een overkoepelende term en beschrijft de geboorte en groei van christelijke gemeenschappen, die met name mensen buiten de kerk dienen die tot hun cultuur behoren, discipelschap tot een prioriteit maken en zo een nieuwe kerk vormen onder de mensen die zij dienen (Fresh Expressions 2017). Deze beweging is een reactie op de veranderingen in de samenleving en op de nieuwe missionaire context waar de kerk op het noordelijk halfrond mee te maken heeft, daar het christendom niet langer de samenleving domineert (Moynagh 2012).

Moynagh noemt vier overlappende antwoorden op de nieuwe situaties die de bodem vormen waaruit nieuwe contextuele kerken opkomen zijnde:

1. *Church Planting*: een nieuwe fase van kerk planten (voornamelijk binnen Groot-Brittannië) met een hoogtepunt in de jaren 90, waarbij de nadruk ligt op evangelisatie. Er is sprake van een verschuiving van *come* naar *go* evangelisatie.
2. *The Emerging Church Conversation*: duidt op groepen en individuen uit de Verenigde Staten die authentieke manieren zochten om het christelijke geloof te *leven* en zich proberen te verbinden met populaire cultuur. Drie overeenkomstige *corepractices* waren: het identificeren met het leven van Jezus, een seculiere plek transformeren en leven als een gemeenschap. Vele *Emerging Churches* ontwikkelden alternatieve vormen van aanbidding om christenen te re-engageren, anderen legden contact met mensen die verder weg van de kerk waren waardoor er minder nadruk op aanbidding kwam te liggen.
3. *Fresh Expressions of Church*: een vorm van kerk-zijn die geplant is voor de veranderende cultuur in het westen en die primair bestemd is voor mensen die nog geen lid zijn van een kerk. De kerk komt tot stand door de principes van luisteren, dienen, incarnationele missie en het maken van discipelen. Deze vorm van kerk-zijn heeft de potentie een volwassen expressie van kerk te worden. Een incarnationele missie kenmerkt zich door een '*Go and then stay*' aanpak, dit in tegenstelling tot een '*come*', of een '*go and then come*' benadering om mensen te werven.
4. *Communities in mission*: zijn groepen die een rijk leven in de gemeenschap combineren met missie en zich niet sterk identificeren met de bovengenoemde takken. Kenmerkend is een simpele kerk die waarde hecht aan kleine vermenigvuldigende huiskerken met minimale structuren en relationele banden in plaats van institutionele. Vaak vormen deze groepen zich vanuit gevestigde kerken, elke gemeenschap ontmoet elkaar op verschillende manieren en in variërende ritmes, maar doet dat alsnog als een gemeenschap.

Ondanks dat deze ontwikkelingen als geheel lastig zijn te vangen onder één definitie stelt Moynagh (2012, p. XIV) het volgende voor: Nieuwe contextuele kerken zijn nieuwe christelijke gemeenschappen die:

- Missionair zijn – ze zijn door de Geest geboren door christenen onder mensen die normaliter niet naar de kerk gaan.
- Contextueel – ze zoeken aansluiting bij de cultuur van de mensen die ze dienen.

- Vorming – ze stellen het vormen van discipelen tot doel.
- Kerk-zijn – ze willen kerk worden voor de mensen die zij in hun context bereiken.

Nieuwe contextuele kerken beschrijven zo gemeenschappen binnen de vier takken, die aan de bovenstaande missionaire, contextuele, vormende en ecclesiastische criteria voldoen.

KopS valt zo onder *new contextual churches* of *Emerging Churches* te categoriseren, aangezien ook zij door het zoeken van openingen die door de Geest gegeven worden, mensen bereikt die voorheen niet naar de kerk gingen en doordat zij aansluiting zoekt bij de plaatselijke cultuur. Dit is te merken aan de kroegdiensten en de verschillende groepen binnen KopS die elk een eigen frequentie en stijl van samenkomsten hebben. Het brengen van mensen tot discipelschap is daarnaast een belangrijk doel. In dit alles wil men een simpele kerk blijven zonder te veel structuur.

Gerardo Marti and Gladys Ganiel (2014), twee godsdienstsociologen, analyseren in hun boek “*The Deconstructed Church: Understanding Emerging Christianity*” de *Emerging Church Movement*, of afgekort: de ECM, en typeren haar als een beweging die uit vele stemmen en groepen bestaat. Niet alleen daarom is zij lastig te definiëren. Aangezien participanten van de beweging zich vaak verzetten tegen conservatief christendom verwerpen zij opzettelijk labels om zo stigmatisering te ontwijken. ECM kenmerkt zich doordat het *work in progress* is en legt daarbij nadruk op *conversation* als sleutelwoord, een levendige conversatie die contradictie omarmt. Deze groepen bieden weerstand tegen een vaste definitie, hetgeen variatie en fluiditeit binnen de beweging mogelijk maakt. Marti en Ganiel menen dat *Emerging Christians* desondanks een onderscheiden transnationale groep zijn die een religieuze oriëntatie delen en die voortbouwen op een continue praktijk van *deconstructie*. Zo’n 200 gemeenschappen passen bij deze omschrijving, daarvan bevindt het gros zich in de Verenigde Staten en in het Verenigd Koninkrijk.

De auteurs karakteriseren de ECM als een geïnstitutionaliseerde structuur: “*We characterize the ECM as an institutionalizing structure, made up of a package of beliefs, practices, and identities that are continually deconstructed and reframed by the religious institutional entrepreneurs who drive the movement and seek to resist its institutionalization.*” (Marti & Ganiel 2014, pp.25,26) De ECM dient zo gezien te worden als een mix van zowel reactieve als proactieve elementen, strijdend om aandacht van christenen en niet-gelovigen. ECM reageert met name tegen conservatief/ evangelisch/ fundamentalistisch protestantisme alsmede tegen andere vormen van traditioneel christendom die ervaren worden als stijf en inauthentiek. Tegelijk gebruikt ze proactieve praktijken uit verscheidene christelijke tradities.

Over het algemeen zijn er vijf opvallende aspecten waar te nemen omtrent de deconstructie praktijk binnen de ECM:

1. *Emerging Christians* karakteriseren zich consistent als anti-institutioneel. Binnen KopS is dit kenmerk duidelijk aanwezig. Zo heeft KopS bijvoorbeeld willens en wetens gekozen om geen ledenbestand te hanteren. De bezoekers van KopS kenmerken KopS dan ook niet als een kerk in traditionele zin, zij is een heuse kerk, maar absoluut andersoortig dan gevestigde kerken.
2. De ECM’s aanpak t.a.v. theologische zaken zoals verlossing, heiliging en eschatologie moedigen een vorm van oecumene aan die vele theologische en ecclesiologische grenzen overstijgt. Binnen KopS komt een grote diversiteit aan verschillende kerkelijke achtergronden en tradities samen. Daarbij is niet één dominante lijn te ontdekken en mogen de verschillende tradities en meningen naast elkaar bestaan of worden zij gemixt.

3. *Emerging Christians* proberen actief gesloten machtsstructuren te vermijden en brengen daarom jongvolwassenen in leiderschapsposities. KopS heeft eveneens weinig op met machtsstructuren en geeft bezoekers de kans om te preken en capabele jongvolwassenen leiderschapsposities als oudsten, zonder dat zij vervolgens een machtspositie hebben ten aanzien van de gewone bezoekers.
4. Experimentatie en creativiteit zijn kerndisposities in ECM-gemeenschappen. Dit element zien we eveneens in de diensten van KopS terug. Daar wordt onder andere gebruik gemaakt van schilderijen, dans, geluidseffecten, filmpjes en theatrale vertelling om het Heilige te bemiddelen.
5. ECM-christenen onderhandelen tussen potentiële religieuze polen door te streven naar een nieuw type neutrale heilige plaats die *kerkachtig* is zonder *kerkelijk* te zijn. Er zijn kerkelijke elementen aanwezig, maar met een twist. Hierdoor is een typisch kerkelijke omgeving afwezig (Marti & Ganiel, 2014). In KopS vinden we geen typisch kerkelijke ruimten en worden Pand 33 en Café de Korevaar doormiddel van religieuze artefacten getransformeerd, zonder dat de ruimte kerkelijk aanvoelt.

KopS zoekt op deze manieren (in de lijn van de New Contextual Church en de ECM movement) de connectie met de hedendaagse cultuur en met de gewone mens. Hiervoor transformeert ze seculiere plaatsen, zoals café de Korevaar, tot plaatsen van ontmoeting en aanbidding. Het leven als een gemeenschap en het leiden van mensen tot discipelschap speelt eveneens een belangrijke rol. Daarbij is de kerk met name gericht op niet- of ex-kerkelijken en sluit zij zich bewust aan op de culturele context van Sliedrecht en omstreken. KopS heeft een anti-institutionele instelling en bevraagt de eigen geloofsovertuiging en praxis, waarbij zij, hoewel zij zich actief keert tegen de gang van zaken in reguliere kerken, een samenstroming en mix bevat van verschillende christelijke tradities, zoals we in hoofdstuk 5 nog zullen zien.

3.2. Wat is de Kerk?

Binnen het bredere veld van de praktische theologie richt ik mij op nieuwe kerkvorming en zo ook op ecclesiologie. Om erachter te komen wat KopS *als kerk* voor haar bezoekers betekent moest ik de bezoekers bevragen op de verschillende dimensies waar kerk uit bestaat. De koppeling die ik direct maakte is die met de *notae ecclesiae* van de geloofsbelijdenis van Nicea. Vervolgens ben ik Van den Brink en Van der Kooi's '*Christelijke dogmatiek*' gaan raadplegen.

Volgens systematische theologen Van den Brink en Van der Kooi (B&K) is de kerk een ruimte waarin gebeden, gezongen en gedoopt wordt, waar de maaltijd gevierd wordt en mensen met elkaar leren delen. Er wordt kortom, zo menen zij, *gedaan*. Geloven is een zaak van levenspraktijk. De kerk ontstaat als gemeenschap rondom Jezus Christus. Daar is zij, door de Heilige Geest, inhoudelijk toe bepaald. De kerk is namelijk geen menselijk initiatief, maar is geworteld in Gods eigen handelen. Concreet is de kerk de plaats waar de gemeente samenkomt, de Heer verkondigt en Zijn verzoenende dood gedenkt. Daarbij menen zij dat allen die tot deze gemeenschap rondom Christus behoren als kinderen van God kunnen worden betiteld (Van den Brink & van der Kooi 2012).

De kerk is de zichtbare gestalte van de nieuwe eschatologische heilsgemeenschap rond Christus en is wie ze is doordat Christus door de Geest steeds weer komt en zijn gemeenschap schenkt. De Kerk is de schepping van de Geest van Christus. B&K behandelen de kerk nadrukkelijk onder de noemer van de pneumatologie.

In de gereformeerde theologie is de kerk in de lijn van Augustinus een *corpus mixtum*. Een gemeenschap waarbij koren en onkruid door elkaar heen staan. Door onderscheid te maken tussen de zichtbare en onzichtbare kerk kon de diversiteit van kerken gerechtvaardigd worden. Kenmerkend voor de kerk is volgens B&K een ingaande beweging (*communio*) en een uitgaande beweging (*missio*). Men wordt door het Woord op Christus betrokken en ontvangt een nieuwe identiteit. In deze betrokkenheid op Christus ontstaat ook een uitgaande beweging: “*Zij die zelf redding hebben ontvangen, worden de wereld ingezonden (missio).*” (2012, p.523)

B&K hebben oog voor de methodologische vernieuwing in de ecclesiologie door onder andere de praktische theologie. Zij erkennen Godsdienstige praktijken zoals gebedsgroepen en Taizévieringen als legitieme geloofspraktijken en stellen dat dit empirisch perspectief laat zien dat de kerk niet zozeer een idee of concept is, maar een praktijk. Het geloof bestaat niet uit een aantal dogma's, maar is *geleefd geloof*. Deze vernieuwing in de ecclesiologie maakt dat er meer ruimte is gekomen voor een initiatief als KopS om als kerk te kunnen gelden en verleent het inzicht dat de gemeenschap rond Christus verschillende gradaties van institutionalisering kent. Er zijn meer kerkplekken dan alleen de gevestigde kerken waar de Geest werkt, zo menen B&K. “*De gemeenschap rondom Christus kan ook vloeiender en beweeglijker vormen krijgen, bijvoorbeeld als netwerk, of zichtbaar worden in evenementen die kerkoverschrijdend zijn.*” (2012, p.526)

B&K (2012) wijzen op de talloze metaforen voor kerk in de Bijbel, zoals het lichaam van Christus (1Kor.12:27) waar Christus als hoofd wordt aangeduid en de gemeenteleden het lichaam vormen dat uit vele leden bestaat. In Johannes 14 vinden we het beeld van de wijnstok en de ranken, hetgeen aanduidt dat wij als gelovigen van Christus afhankelijk zijn. De ranken zijn met de wijnstok verbonden. Eveneens wordt de gemeente in Ef.5:23-32 een bruid genoemd en vinden we de vergelijking van de gemeente met een gebouw/huis (Ef. 2:19-22). In al deze beelden draait het volgens de auteurs om verbondenheid met en afhankelijkheid van Christus en om de verbondenheid van de gemeenschap met elkaar en met Hem. Daarnaast benadrukken B&K dat de kerk eveneens een *eschatologische gemeenschap* is.

Het Griekse woord *kurakion*, waarvan kerk afstamt, verwijst naar de *Heer*, de Kurios van de kerk. De kerk behoort aan Jezus Christus. Met betrekking tot dit onderzoek is bovendien interessant dat B&K schrijven dat de manier waarop de gemeente rondom Christus gestalte krijgt, altijd mede afhangt van de sociale, culturele en politieke omstandigheden. KopS is duidelijk opgekomen uit, en afgestemd op, de sociale en culturele context van Sliedrecht. Zij zoekt ernaar om mensen uit deze context te bereiken en te dienen, een context waarin de mensen veelal niet-kerkelijk zijn en waarin bepaalde problematieken zich veelal voordoen (armoede, verslaving etcetera).

B&K behandelen in hun dogmatiek, naar de geloofsbelijdenis van Nicea, de vier kenmerken van de kerk, ook wel de vier *notae ecclesiae* genoemd. Eenheid, heiligheid, algemeenheid (katholiciteit) en apostolische successie (apostoliciteit).

1. *Eenheid*: Ondanks de zichtbare verdeeldheid van de wereldwijde kerk is er volgens de auteurs een wezenlijke eenheid die rust in de eenheid van God en niet zozeer conformiteit is, maar eenheid in richting en dynamiek. Het is een proces met als concrete uitdrukking de kerkdienst of samenkomst. Doordat men allen is uitgekozen door Jezus Christus zouden diversiteit en pluraliteit van mens en kerk geen excuus mogen zijn om de ander niet te zoeken.

2. *Heiligheid*: De heiligheid is niet zozeer een morele kwaliteit, maar is christologisch bepaald: “*door Christus worden wij rechtvaardig en heilig en door Hem worden wij verlost.*” (1 Kor. 1:30) De

gemeente wordt opgeroepen tot heiligheid, hetgeen in eerste instantie een actieve eigenschap is. De gemeenschap moet bijvoorbeeld gerechtigheid en barmhartigheid leren en beoefenen.

3. *Katholiciteit*: katholiciteit is onder protestanten niet zozeer één bepaalde kerkformatie, maar een universele strekking en betekenis van het ene Evangelie dat aan de kerk geschonken is. Katholiciteit verwijst zo naar het geloofde heil en typeert niet slechts de kerk in het heden, maar van alle tijden en van alle plaatsen. Zo kan katholiciteit begrepen worden als universele geldingskracht waaronder heel het leven moet worden gebracht.

4. *Apostoliciteit*: afkomstig van het woord *apostello* (zenden), betekent dat de kerk teruggaat op de zending en de opdracht die Christus aan de apostelen gaf (de getuigenis van de kerk in de wereld). In reformatorische zin gaat het niet zoals bij de katholieke kerk om een ononderbroken keten van bisschoppen die het Woord uitleggen, maar om de trouw van de kerk aan het Evangelie. De kerk als geheel dient apostolisch te zijn (B&K 2012, pp.562-568).

3.3. Ecclesiologie & nieuwe kerkvorming

Hoewel Van den Brink en Van der Kooi in eerste instantie gevestigde kerken op het oog hebben, geven zij ook ruimte aan nieuwe kerkvormen in hun ecclesiologie. Nu we een klein begrip hebben van wat kerk-zijn inhoudt volgens systematisch theologen Van den Brink en Van der Kooi kan dit onderzoek zich richten op ecclesiologische opvattingen die aan nieuwe kerkvorming gerelateerd zijn. Veelal vraagt men zich namelijk af of deze contextuele kerken ook werkelijk kerken zijn. Daarnaast klaagt men dat participanten niet 'Bijbels genoeg' zouden zijn, dat contextuele kerken in hun pogingen om aan te sluiten op de contemporaine cultuur niet Bijbelsgetrouw zouden zijn en niet genoeg aandacht zouden besteden aan de traditie van de kerk. Moynagh wil echter duidelijk maken dat contextuele kerken weldegelijk geworteld zijn in de Schrift en oog hebben voor traditie. Daarbij wijst hij de lezer op Paulus, die beschouwd kan worden als een van de meest succesvolle kerkpioneers van de geschiedenis (Moynagh 2012).

Hoewel Israël een *centripetale aanpak* (jij komt naar ons) had als het om missie ging, zien we dat de aanpak in het Nieuwe Testament een *centrifugale was* (wij komen naar jou). Vanaf het begin werden de eerste christenen door Jezus geïnstrueerd zijn getuigen te zijn 'tot aan het einde van de aarde' (Han. 1:8, Matt. 28:18-20). Toch bleven de apostelen in eerste instantie in Jeruzalem. Door vervolgingen werd Jeruzalem echter een minder veilige basis voor missie en werden de gelovigen over Judea en Samaria verspreid. Daar kwamen ook enkele Samaritanen tot geloof, hetgeen volgens Moynagh de kerk aanmoedigde om tot een meer centrifugale aanpak over te gaan. Paulus ontwikkelde op zijn beurt de methode om er in verschillende culturen op uit te trekken en het Evangelie daarin te incultureren. Als bi-culturele man (een Jood die thuis was in de Grieks-Romeinse cultuur en tevens Romeins staatsburger) doceerde Paulus van huis tot huis, met verschillende sociale achtergronden. Net zoals vandaag de dag het geval is in Europa, en daarmee ook in Nederland, waren Romeinse steden *meltingpots* van verschillende culturen, rassen en etnische groepen. De verschillende sociale contexten zouden voor verschillende stijlen van christelijke gemeenschappen zorgen. Er was geen garantie dat de kerk in de ene context hetzelfde zou zijn als in de andere. Het feit dat het Evangelie zich kan contextualiseren in zoveel culturen zou wellicht de aantrekkingskracht van het Evangelie verklaren (Drane 2009 in Moynagh 2012).

Paulus identificeerde zich met de contexten die hij trachtte te bereiken, imiteerde daarin Jezus en verwachtte van de door hem gestichte gemeenschappen hetzelfde. Kerk-zijn gebeurde daarnaast in het midden van het alledaagse leven, namelijk het huis dat daar het centrum van was (Moynagh 2012).

Moynagh ziet de kerk als een *kingdom-shaped church*, hetgeen betekent dat de kerk afgeleid wordt van het Koninkrijk dat gedeeltelijk present is in de wereld, distinctief present in de kerk en volledig zal arriveren met de wederkomst van Christus. Door (het werk van) de Heilige Geest zijn er voorproefjes van het Koninkrijk in de wereld. De kerk moet alert zijn om de sporen van de Geest buiten de kerk te traceren. Het Koninkrijk *vormt* de kerk daarnaast expliciet door Jezus Christus, die het Koninkrijk belichaamt. Zo moet de kerk eveneens een teken en instrument zijn van het Koninkrijk doordat het leven van Jezus bij haar centraal staat. Daarnaast is zij het medium van de toekomst aan de wereld. Missie, namelijk het door God gezonden worden om de wereld te dienen, vormt, samen met gemeenschap, de essentie van de kerk. Gemeenschap bestaat echter vóór missie (zij is daar dienstbaar aan) en is geen doel opzichzelf. Tegelijk is het creëren van een liefdevolle gemeenschap één van de doelen van de missie. Veel kerken plaatsen echter de nadruk op gemeenschap en laten het missionaire gedeelte achterwege, zo luidt Moynaghs kritiek (2012, pp.102-105).

Hoe kunnen zowel missie als gemeenschap gezien worden als de essentie van de kerk? Moynagh meent dat dit mogelijk is doordat de kerk bestaat uit vier relaties die gericht zijn op Jezus, namelijk: met de drie-eenheid, tussen de leden van de lokale kerk, met de wereld, en tussen het deel (de lokale kerk) en het hele lichaam (De wijdere kerk). Elk individu binnen de kerk is betrokken in deze vier relaties.

Kerk-zijn bestaat uit vier sets van relaties die omschreven kunnen worden als:

1. (UP) relaties door de participatie in het leven van de Heilige Drie-eenheid.
2. (IN) relaties door gemeenschap met de gemeente.
3. (OUT) relaties in liefde en dienstbaarheid voor en aan de wereld.
4. (OF) relaties als deel van het hele lichaam door connecties met de bredere (wereld) kerk (Moynagh 2012, p. 107).

Deze vier relaties zijn innig met elkaar verweven en benadrukken volgens Moynagh bepaalde praktijken die essentieel zijn voor de kerk. Ze correleren met de reeds genoemde *notae ecclesiae* van Nicea. De vier historische markeringen worden vaak in termen van praktijken gedefinieerd.

Vier vormen van praktijken die correleren met de vier relaties zijn:

1. (UP) Woord, sacramenten en gebed in de relatie richting God/drie-eenheid.
2. (IN) Reguliere samenkomsten in een vorm van kerkdiscipline in de gemeenterelaties.
3. (OUT) Zorg voor mensen in nood en evangelisatie in relaties met de wereld.
4. (OF) Gebruik van deze praktijken in de context van deze relatie tot de hele kerk. Woord, sacrament en gebed putten uit de traditie (Moynagh 2012, p. 109).

De essentie van de kerk-zijn ligt in relaties, meer dan dat het in praktijken ligt. Dat wil niet zeggen dat de praktijken onbelangrijk zijn. Integendeel, zij bestaan voor de vier *interlocking relationships* die de kerk maken tot wat ze is. Praktijken dienen deze relaties. Deze vier-relaties benadering is volgens Moynagh legitiem omdat zij trouw blijft aan het Nieuwe Testament in de zin dat de verspreiding van de kerk groeide uit ontmoetingen en relaties. De Nieuw Testamentische beelden van de kerk zijn dan ook sterk relationeel. Denk bijvoorbeeld aan het huishouden van God, de wijnstok en de ranken, het deel zijn van het lichaam van Christus etcetera (Beelden die ook door Van den Brink en Van der Kooi genoemd worden in het kader van afhankelijkheid). Al deze Nieuw Testamentische beelden zijn relationeel.

Ten tweede meent Moynagh dat de relationele aanpak reflecteert op hoe de kerk werkelijk

ervaren wordt. Gelovigen engageren zich met de kerk door deze vier relaties. Aangezien dit onderzoek de betekenis bevraagt en zo ook de ervaring van de bezoekers van KopS, is het adopteren van deze aanpak zeer passend.

Volwassenheid is tevens een *relationele kwaliteit*, meent Moynagh. Wanneer kerk-zijn de vier *interlocking sets* van relaties betreft (met God, de gemeente, de wijdere kerk en de wereld), dan heeft volwassenheid met groei van elk van deze relaties te maken. Of een kerk zich naar volwassenheid in zijn context toe beweegt is daarbij een kwestie van biddend onderscheidingsvermogen.

De *kingdomshaped church* is zo een *conversation* óver het Koninkrijk en mét de wereld. Die conversaties die maken dat kerk kerk is, hebben betrekking tot de vier *interlocking relationships*. Zo kunnen volgens Moynagh nieuwe gemeenschappen als kerk worden gezien, hoe nieuw hun vorm dan ook is, als ze geëngageerd zijn in alle vier relaties (Moynagh, 2012).

Door de bezoekers te bevragen op de vier relaties waaruit de kerk bestaat kan gedestilleerd worden wat de KopS als kerk voor haar bezoekers betekent. Op welke manier de bezoekers op deze vier relaties van kerk-zijn bevraagd werden zal uitgebreider behandeld worden in hoofdstuk 4, waarin de gehanteerde onderzoeksmethoden aan bod komen.

H.4. Methodologie

De onderzoeksstrategie die gehanteerd wordt is kwalitatieve methodologie. Het uitgangspunt is daarbij de definitie van Beuving & De Vries: “Studying people in everyday circumstances by ordinary means.” (2015, p.15)

De methoden die ik binnen dit kwalitatief onderzoek gebruikt heb om antwoorden op mijn onderzoeksvraag en deelvragen te formuleren zijn met name *observerende participatie* en het semigestructureerd *interviewen* van enkele mensen. Om een duidelijk beeld te scheppen werden daarnaast korte *casual* gesprekjes met bezoekers gevoerd. Voor deze vorm is gekozen om zoveel mogelijk mensen te spreken voor een verbreding van het onderzoeksveld en om eveneens rekening te houden met het feit dat vele bezoekers zich niet prettig voelen bij een officieel interview. De belangrijkste bron van informatie wordt in dit onderzoek gevormd door mensen.

Met betrekking tot het *documentatie onderzoek* is met name het boek “De kroeg als Gods akker” van Ds. Vrooland geraadpleegd naast reeds eerder benoemde andere literatuur omtrent nieuwe kerkvorming.

4.1. Observerende participatie

Voor dit onderzoek heb ik drie verschillende typen diensten herhaaldelijk participierend geobserveerd om de situatie zo veel mogelijk door de ogen van de participanten te kunnen ervaren en de normale gang van zaken zo min mogelijk te verstoren (Beuving & de Vries 2015). Gezien de omvang van dit onderzoek was het niet reëel om een te groot aantal verschillende situaties te observeren, om deze reden is gekozen voor slechts drie type diensten.

4.2. Interviews & korte gesprekken

Bij het interviewen heb ik een selectie gemaakt van een gelimiteerd aantal informanten dat zowel geobserveerd als bevraagd kon worden (Beuving & de Vries 2015). De informanten zijn geselecteerd op hun betrokkenheid met KopS. Er zijn een aantal mensen geïnterviewd die tot een soort *coregroup* van KopS behoren en bij meerdere bijeenkomsten betrokken zijn om zo een vollediger beeld te kunnen vormen van wat KopS voor haar bezoekers betekent. Deze *coregroup* bestaat uit vijf mensen waaronder één oudste van KopS. Buiten deze *coregroup* is ook ds. Vrooland geïnterviewd en hebben er gesprekken plaatsgevonden (voor en na de dienst) met zowel bezoekers als oudsten. De oudsten maken eveneens deel uit van de *coregroup* en enkelen van hen zijn sinds het begin van KopS als bezoeker betrokken geweest bij de kerk. Tijdens het houden van de interviews en de gesprekken is rekening gehouden met het spreken van zowel mannen als vrouwen, jong en oud, kerkelijk en niet-kerkelijk, reeds gelovig of bij KopS tot geloof gekomen.

Het semigestructureerde interview, waarbij eveneens wordt ingegaan op de geschiedenis van de persoon in kwestie, sluit aan op mijn onderzoek. Een *nondirective* interview (dat de respondent het interview geheel laat leiden) heeft een te open karakter waardoor de informatie niet zal leiden tot een antwoord op de onderzoeksvraag (Beuving & de Vries 2015, pp.92-96). Een geheel gestructureerd interview mist echter de diepte die dit onderzoek nastreeft. In het semigestructureerde interview komt men echter veel over het veld te weten, is er ruimte voor onverwacht bruikbare informatie om op te komen en kan er tevens door de interviewer gestuurd

worden om tot meer antwoorden te komen die in relatie staan tot de onderzoeksvraag.

De afgenomen interviews zijn bij het analyseren gesorteerd in eenheden om codes en categorieën te ontwaren. Zo konden concepten vanuit het veld opkomen. Als het om *casual conversations* gaat werden tijdens (of direct na) een gesprek aantekeningen gemaakt die later gecodeerd werden. Het spontane karakter van de gesprekken zou zijn weggevallen als ze werden opgenomen, daarom is ervoor gekozen deze niet te *recorden*.

Het doel is om de bezoekers te bevragen op de vier *notae ecclesiae* waaruit de kerk bestaat. Om dit te bewerkstelligen was een vertaalslag nodig aangezien een *Emerging Church* op vele punten afwijkt van reguliere kerken. Moynaghs vertaling van deze dimensies naar vier *interlocking relationships* bleek uiterst geschikt. Aangezien men de kerk voornamelijk ervaart door middel van relaties en de betekenis die de bezoeker aan KopS geeft voorop staat, (hetgeen de onderzoekseenheid van dit onderzoek is) meen ik dat het bevragen van de bezoekers aan de hand van deze vier relaties een legitieme benadering is. Aan de hand van, onder andere, deze categorieën is door mij naar de werkelijkheid gekeken. Een vertaalslag, waarbij de vier relaties werden omgezet in vier behapbare thema's met elk een uitnodigende beginvraag, was noodzakelijk om abstracte vragen die lastiger te beantwoorden zijn te vermijden.

Bij de vier thema's zijn de volgende openingsvragen geformuleerd:

1. Kunt u iets vertellen over hoe God iets betekent in uw leven?
2. Hoe belangrijk zijn de andere gemeenteleden (en de ontmoeting met hen) voor uw geloof?
3. Hebben deze kerk en uw geloof ook nog uitwerking op het gewone (dagelijks) leven?
4. Kunt u iets vertellen over uw band met andere kerken? (en welke invloed uw geloof en uw kerk op deze band heeft?)

De openingsvragen worden begeleid door subthema's waarop de bezoeker verder bevraagd kon worden wanneer bepaalde zaken niet genoemd werden.

4.3. Documentatieonderzoek

Tijdens dit onderzoek is dankbaar gebruik gemaakt van het boek "*De kroeg als Gods akker*" (2012) van ds. Vrooland. Dit boek geeft met name inzicht over het ontstaan van KopS, wat KopS poogt te bereiken en met welke (theologische) overtuigingen KopS is opgestart. Daarnaast zijn zaken zoals de nieuwsbrief en de website van KopS (pand33.nl) geraadpleegd en enkele pagina's uit ds. Vroolands boekje 'Wat is jouw plaats in de kerk?' gebruikt.⁴

Veel van de data voor dit onderzoek werd verzameld aan de hand van interviews, informele gesprekken en het participierend observeren van verschillende diensten. Tijdens de dataverzameling was er sprake van interpretatie en reflexiviteit, zoals eerder al benoemd is het belangrijk voor de onderzoeker zich hier bewust van te zijn. Praktijken bestaan veelal uit verschillende lagen, met een veelvoud onderliggende opvattingen van theologische en dogmatische aard. De praktijken van KopS zijn in deze verschillende opvattingen ingebed en bevatten op hun beurt ook theorieën.

De praktijken werden in dit onderzoek benaderd aan de hand van concepten vanuit onder andere de sociologie (Marti & Ganiel, Grace Davies) de religiewetenschap (Thomas Tweed) en de godsdienstpedagogiek (de Kock). Theorieën uit verschillende disciplines hielpen om de thema's en metaforen die geïdentificeerd werden te framen en te analyseren. De overkoepelende discipline blijft

⁴ 'Wat is jouw plaats in de kerk?' is een ongepubliceerd werk van Gerard Vrooland.

echter de theologie, die door de verschillende perspectieven en theorieën heen geweven is. Op deze wijze heeft dit onderzoek een transdisciplinaire en transversale insteek (Osmer 2005) waarmee getracht wordt te komen tot een holistisch begrip van de praktijken en de betekenis van KopS voor de bezoeker.

4.4. Validiteit & betrouwbaarheid

Kwalitatief onderzoek is een zeer valide manier van onderzoek doen. Wat de respondent precies bedoelt en wat diens achtergrond is, wordt bij kwalitatief onderzoek vele malen duidelijker dan in kwantitatief onderzoek het geval is. Door het kleine aantal respondenten, en doordat mijn interpretatie als onderzoeker eraan te pas komt, is het onderzoek echter minder betrouwbaar. Het gebruik van meerdere methodes (triangulatie) werkt betrouwbaarheid verhogend doordat het een *in-depth understanding* geeft van het fenomeen in kwestie (Swinton & Mowat, 2006). Naast de verschillende onderzoeksmethoden van participierend observeren, interviewen en documentatieonderzoek, wordt in dit onderzoek niet alleen gekeken door de lens van de theologie, maar ook door die van de sociologie en de religiewetenschap.

Om mijn bevindingen betrouwbaar te maken heb ik een logboek bijgehouden. Dit eveneens om mijn eigen vooruitgang in het reflexieve proces te kunnen volgen. Beuving & de Vries (2015) stellen dat het bijhouden van een logboek een functie heeft in het focussen van de observatie. Wat eerst nog ruw materiaal is wordt steeds geprononceerder. Op die manier wordt het mogelijk om gaandeweg interpretaties en uiteindelijk uitleg van beschrijvingen te kunnen geven. De volgorde in dit proces is als volgt: *description* → *interpretation* → *explanation* (Beuving & de Vries 2015).

De interviews werden, indien mogelijk, opgenomen en getranscribeerd. Bij het uitschrijven van de interviews werd gemiddeld tien procent aan niet relevante informatie weggelaten. Uiteraard is eerst nagedacht of hier alsnog geen waardevolle informatie in schuilt voordat besloten werd om het niet op te nemen in de documentatie. Interviews worden daarnaast teruggegeven aan respondenten, zodat deze gecontroleerd en besproken kunnen worden (*memberchecking*) (Beuving & de Vries 2015). Mocht de geïnterviewde menen verkeerd begrepen te zijn, was er ruimte om dit te bespreken of aan te passen. Naast deze vorm van *memberchecking* is bij de voorbereiding, de uitvoering van het onderzoek en de resultaten verwerking eveneens van de mogelijkheid gebruik gemaakt om het proces met klasgenoten en docenten binnen hetzelfde vakgebied (namelijk van de praktische theologie) te bespreken. Zo kon tijdens dit proces feedback gegeven worden om mij bewust te worden van eventuele mankementen en blinde vlekken.

4.5. Ethische kwesties omtrent het onderzoek

Belangrijke zaken om vanuit ethisch perspectief rekening mee te houden zijn:

- Toestemming verkrijgen om dit onderzoek uit te voeren: van zowel de predikant als de oudsten en de bezoekers.
- Tijdens het hele proces een open en transparante houding te hebben.
- Eerlijke documentatie.
- Anonieme weergave van respondenten.
- Mij bewust zijn van, en voorzichtig omgaan met, de kwetsbare positie die de geïnterviewde inneemt (Swinton & Mowat 2006).
- Correcte weergave en interpretatie van data.
- Respondenten het verslag van het interview teruggeven (*memberchecking*).

- Het bespreken van de onderzoeksresultaten en de interpretatie daarvan met KopS, indien daar behoefte aan is.

Het is goed om te beseffen dat in een interview niet slechts vragen gesteld worden, en ik in de diensten niet een *distant observer* ben, maar een actieve participant in een proces van data genereren. Ik stel vragen, verwerk, analyseer en interpreteer data. Het interview is zowel deels het eigendom/co-creatie van de geïnterviewde als van mij. Het verhaal komt namelijk op door de vragen die ik stel en door de antwoorden van de geïnterviewde (Swinton & Mowat 2006).

4.6. Generaliseerbaarheid

De resultaten van dit onderzoek zijn niet generaliseerbaar in de zin dat ze voor iedereen gelden. Echter is het mogelijk dat anderen zich hierin herkennen, doordat ik een rijk en scherp beeld weet te schetsen, en is er zo *theoretische generaliseerbaarheid*.⁵ De taak van kwalitatief onderzoek is dan ook niet om voor/over alle kerken en culturen over de wereld iets te verklaren, maar om de wereld van KopS uit te leggen op manieren waar alle redelijke mensen begrip voor kunnen hebben en zich mee kunnen identificeren (*Identification & resonance*). De meerwaarde van dit onderzoek komt voort uit de diepgang, de kleur en de details die door middel van *thick description* vanuit *grounded theory* worden gegeven. Het inzicht is generaliseerbaar, de conclusies echter niet. Er is sprake van *comparability* en parallelle, niet van één op één toepasbaarheid (Swinton & Mowat 2006).

4.7. Positionering van de onderzoeker

Mijn positie als vrouwelijke protestantse theologische onderzoeker speelt een rol in het vormgeven van het onderzoek. Ik ben als onderzoeker een *researchtool* in het proces van interpretatie en analyse. *“The self is not some kind of virus which contaminates the research. On the contrary, the self is a research tool, and thus intimately connected to the methods we deploy.”* (Savin-Baden & Major 2010, p.10) Ik heb ervaren dat bezoekers (en mensen in het algemeen) zich makkelijk voor mij openstellen hetgeen een positieve werking op dit onderzoek had.

Mijn biografie speelt eveneens een rol. Doordat ik in het verleden vele verschillende kerken en diensten heb meegemaakt, is er een open houding voor nieuwe vormen ontstaan. Dit maakt dat ik makkelijk in een *Emerging Church* zoals KopS kon stappen. Tegelijk merkte ik dat mijn *blind spot* hieraan gerelateerd was. Doordat niet veel mij vreemd is en doordat ik door KopS zo warm onthaald werd, droeg dit bij aan de positieve kijk die ik op de kerk heb. Gaandeweg in het proces werd ik mij bewust van het feit dat ik, hoewel ik met een open blik moet kijken en positief mag zijn, tegelijk een kritische blik moet hanteren.

⁵ Theoretische generaliseerbaarheid wil zeggen dat de onderzoeker hoopt dat de studie niet alleen aan de bestudeerde groep bijdraagt, maar eveneens aan een theoretische ontwikkeling die bredere implicaties heeft voor andere individuen en groepen. Uit: Swinton & Mowat, 2006.

H.5. Kerk op Straat

5.1. Hoe de reis begon

KopS, oftewel Kerk op Straat, is een kerk die vanaf de vroege jaren 2000 van de Sliedrechtse bodem af is opgebouwd, of beter gezegd: is *emerged*. Sliedrecht is een vissersdorpje met 24.000 inwoners in de *Biblebelt*. Er heerst een gesloten kerkcultuur. Veel mensen hebben iets met kerk, hetzij positief of negatief. Een negatieve houding kerk heeft vaak met vooroordelen en/of conflicten met een kerk in het verleden te maken. Velen voelen zich door de kerk in de steek gelaten. *“Met deze mensen – mensen die de kerk op afstand houden – zoeken wij contact.”* aldus Gerard Vrooland (2012, e-book H.1 pp. 1-5).

Op 22 Augustus 1999 deed Gerard zijn intrede als predikant van de Nederlandse Gereformeerde Kerk in Sliedrecht. Toen Gerard op 9 november 2001 een café in Sliedrecht binnenstapte, was dit een uiterst nieuwe en ongewone gebeurtenis voor dit kerkelijke dorp. *“De meeste kroegbezoekers waren heel verrast. Een man met grijs haar op de barkruk... Ook in jongerencafé 's... En hij was dominee. Dat doen dominees toch niet!”* (Vrooland 2012, H.1, p.4)

Echter kwam hij er al snel achter dat zich in deze cafés veel ‘zoekende’ mensen bevonden. Er ontstonden goede gesprekken in het café en dikwijls mocht hij ook voor mensen aan de bar bidden. Gerard wilde de diensten in de eigen gemeente toegankelijk maken voor deze zoekenden, en paste daarom de middagdienst aan. Deze wijziging vond in de gemeente bij de één goedkeuring terwijl het bij de ander weerstand opriep (Vrooland 2012).

In het voorjaar van 2005 kreeg Gerard een pand op het oog dat in Kerkbuurt (nummer 264) lag. Het gebouw bleef op de een of andere manier terugkeren in Gerards gedachten en gebeden. Gerard en zijn vrouw (Carolien), besloten het pand te kopen. Ondanks het feit dat de financiële middelen van het echtpaar nihil waren, tekende het echtpaar het koopcontract op 28 oktober 2005. *“Waar waren we aan begonnen? Maar we wisten dat God de wegen ging openen, daarvoor was al te veel gebeurd dat hierop wees.”* (Vrooland 2012, h2, p.7) Om de verbouwing rond te krijgen kreeg het echtpaar vervolgens op wonderlijke wijze 40.000 euro aan giften, precies het bedrag dat nodig was.

Dat het echtpaar de pastorie zou achterlaten zorgde voor enorm veel onrust in de gemeente. Hoe moet het met de begroting nu de pastorie niet verhuurd wordt? Heeft de dominee, nu hij met hangjongeren gaat werken, nog wel genoeg tijd om voor de gemeente te zorgen? Er volgde een moeilijk beraad. Plotseling was er echter een potentiële huurder die haast had, zo snel mogelijk een woning wilde en nog meer zou betalen ook. *“Mensen die eerst allerlei bezwaren hadden, gingen plotseling helpen met de verhuizing. Op 3 juni 2006 konden we naar onze nieuwe woning.”* (Vrooland 2012, H2. p.10)

5.1.1. Het ontstaan van KopS

Het echtpaar wilde, naast het jongerenwerk, er ook zijn voor mensen die op de één of andere manier in de knoop waren geraakt. Dit had echter nieuwe problemen tot gevolg met de kerkenraad (Vrooland 2012). Langzamerhand groeiden ds. Vrooland en de gemeente uit elkaar. Op 4 juni 2008 vertelde Gerard dan ook tijdens de kerkenraadsvergadering dat hij zich afvroeg of hij predikant van de NGK in Sliedrecht moest blijven. Op 3 september 2008 kwam het hoge woord eruit en nam Gerard het besluit om nog een jaar af te bouwen en als emeritus predikant (hetzij zonder betaling) toch dominee te blijven. Gerard zou vanaf dan zonder werk komen te zitten, *“Maar”* zegt hij *“dat was ook*

niet nodig, want God zorgde voor ons, en dat deed hij goed! Er kwam elke maand genoeg binnen om van te leven. We waren een nieuwe weg ingeslagen.” (Vrooland, H.3, p.5)

In 2011 vormde het echtpaar officieel het maatschap KopS, dat zoekt naar mensen op straat die zonder georganiseerde kerk leven. Carolien nam het sociaal maatschappelijke deel voor haar rekening en Gerard het pastoraal missionaire. Daarnaast is er een diaken in dienst genomen en heeft KopS sinds een jaar een team van leiders die oudsten worden genoemd (Vrooland, 2012).

Figuur 2. Het bevestigen van de oudsten van KopS.

5.1.2. Kerk in Kroeg

Sinds 2003 bezoekt Gerard de cafés in Sliedrecht waar allerlei contacten begonnen te groeien en ontstond er, enkele jaren nadat Gerard regelmatig in café de Korevaar kwam, een kroegdienst. Deze maandelijkse dienst, die om 12:00 's middags plaatsvindt, wordt door een aantal vaste kroegklanten en een wisselende groep van belangstellenden bezocht.

Figuur 3 Gerard preekt tijdens een Korevaardienst.

5.1.3. De groepen die ontstonden

Vanuit het verlangen om niet-kerkelijke mensen iets van het geloof te laten zien, bloeide er onverwachts iets op. Er kwam een gebedsbeweging op de woensdag tot stand, een groepje dat samenkwam en in Pand 33 bad en films keek. Als snel werd duidelijk dat meer mensen behoefte hadden om met het geloof bezig te zijn en groeide de woensdaggroep uit tot wat nu de zondagsdienst is in Pand 33. *“De zondagsdienst is eigenlijk de gezamenlijk eredienst. Niet iedereen komt er en het is dus niet zo dat de rest minder is, dat maakt het complex. Het is veelkleurig.”* - Gerard Vrooland.

Er moest echter contextueel gewerkt worden. Waar in traditionele kerken één gezamenlijke eredienst wordt gehouden, bleek dit niet te werken voor de beoogde doelgroep en belangstellenden in Sliedrecht. Hierover zegt Gerard: *“‘Wie niet bijeenbrengt die verstrooid.’ zegt Jezus. Dat had ik voor ogen en dat is nog steeds zo. Kan het niet op de ene manier, (mensen bij elkaar brengen) dan doe ik het op de andere manier. Dus komen ze niet hier? Hoe kunnen we dan dáár een groep vormen? Dus zo zijn er heel veel groepen ontstaan.”* Gerard doelt hier op het feit dat het voor veel mensen met problemen (zoals verslaving, depressie, verstandelijke beperking) niet mogelijk is om naar een reguliere zondagsdienst te komen en dat een aangepaste groep nodig is. Zo ontstonden er in Pand 33 groepen die op eigen frequentie en eigen stijl samenkwamen. Voorbeelden zijn de Abrahamgroep voor (ex)verslaafden die tweemaal per maand op de donderdagmiddag samenkomt, de tweewekelijkse Zacheüsgroep voor mensen met een verstandelijke beperking, een tweewekelijkse jongerengroep op maandag en nog diverse groepen bij mensen thuis. De groepen schoten spontaan als paddenstoelen uit de grond en breidden zich uit door mond-tot-mondreclame. *“Als ik bij mensen kom en daar vrienden van hen tegen kom die het leuk vinden dan gaan ze bij de groep horen ... Als ze vragen ‘mag ik ook komen?’ [dan zeg ik] ‘Ja natuurlijk.’ De kerkdrempel is ook vloeiend.”* - Gerard Vrooland.

Aangezien het niet mogelijk is om al deze groepen bij te wonen en op te nemen in dit onderzoek is er voor gekozen om naast de zondagsdienst in Pand 33 en de Korevaardienst nog één andere groep bij te wonen. De keuze is gevallen op de Abrahamgroep omdat zij een grote doelgroep van de kerk vormt en eveneens omdat ik hartelijk werd uitgenodigd om deze groep bij te wonen.

5.1.4. Space: “De plaats voelt niet als een kerk”

Uit de vele gesprekken met bezoekers en het observerend participeren van verschillende diensten komt naar voren dat de plekken waar de diensten worden gehouden veel betekenen voor de bezoekers. Dit zijn plaatsen zoals Pand 33 die als buurthuis gekenmerkt kunnen worden. Zo heeft het pand bijvoorbeeld een eigen bar, enkele tafels met stoelen, en kan er gedart en getafelvoetbald worden. Café de Korevaar op haar beurt, spreekt tot de bezoekers met haar idyllische ligging, aan de haven van Sliedrecht, en ziet eruit als een typisch bruin café met een gezellige sfeer. Beiden locaties zijn laagdrempelig doordat zij geen typisch kerkelijke uitstraling hebben. Dat maakte het voor veel bezoekers makkelijker om een eerste keer binnen te stappen. Veel bezoekers blijken een soort allergie te hebben ontwikkeld voor een traditionele kerkelijke setting, dit door negatieve ervaringen in het verleden. “Een gewone kerk vind ik maar niks, dan moet je in die banken zitten, en dan weer gaan staan, en dan weer zitten. En ik heb allemaal tattoos en zo, en dan kijken ze je in de kerk allemaal zo aan. Maar zo iets als dit is lekker laagdrempelig” zegt een bezoekerster van de Korevaardienst (Lammers, 2011).

De kerk bevindt zich bij KopS op het wereldse domein van de seculiere mens. Het staat midden in het dagelijks leven en heeft daardoor een open en toegankelijk karakter.

Figuur 4. Sfeer impressie van Pand 33 te Sliedrecht.

Tegelijkertijd zijn de ruimten niet zomaar een buurthuis of een kroeg te noemen. Op het moment dat de dienst begint wordt de plaats getransformeerd tot een heilige ruimte. Kerk op Straat staat op een soort kruispunt. Ze bevindt zich in het wereldse domein, maar transformeert de seculiere ruimte in een heilige, waardoor er sprake is van liminaliteit (Barnard et al. 2014).

Daarnaast is er sprake van *dwelling* zoals Tweed het noemt. “*To abide for a time in a place, state, or condition.*” (2006, p.81) Het proces is nooit compleet. Zo is ook hier een *dwelling* in profane ruimte die tijdelijk getransformeerd wordt tot een sacrale ruimte, maar nooit permanent. *Dwelling* is actief, het is *homemaking*, het construeren van een wereld door gelovigen om die vervolgens te bewonen. Volgens Tweed is religie op deze wijze *homemaking*, maar niet op een permanente manier.

Er is geen sprake van een statische verhouding tussen het sacrale en het profane bij KopS. Het Heilige *extends* de wereld in. Dit houdt verband met de fluide drempel van KopS. De grenzen van het *territorium* van de gemeente verschuiven door de tijd heen. Praktijken van *dwelling* positioneren het religieuze namelijk in “*longer time frames and wider social spaces.*” (Tweed 2006, p.110) De kerk eindigt niet bij de voordeur, hetgeen we duidelijk zien bij KopS. Hoewel religie, volgens Tweed, sociale ruimte markeert doordat het grenzen rondom *ons* en *hen* zou trekken en het collectieve identiteit construeert, is dit in geval van KopS zeer fluide. “*De naam Kerk op Straat heeft al iets van de verspreiding. Het is niet kerk in een gebouw, ik kom ze overal tegen*”- Gerard Vrooland.

Voor kerk-zijn in deze context is de ruimte uiterst belangrijk om de beoogde doelgroepen (ex-kerkelijken en niet-kerkelijken) aan te spreken. KopS is, in tegen stelling tot andere kerken, open: de deuren van de ruimten staan praktisch elke dag van de week open en er heerst een gezellige onbedwongen sfeer. Met name de kroeg is voor sommige bezoekers vertrouwd. Daar komen zij niet zozeer naar de kerk, maar komt de kerk naar hen.

Er is zo een intentionele poging om plaatsen te creëren die zich afwenden van altaren of kansels, menen Marti & Ganiel. En zij bevestigen wat we in KopS zien, namelijk dat voor *Emerging Christians* de locaties en fysieke plaatsen waarin gepreekt en aanbeden wordt, zeer belangrijk zijn. Het zouden extensies zijn van de waarden die zij willen uitdragen zoals open en inclusief zijn. Op deze wijze zijn *Emerging Christians* intentioneel over waar zij zich geografisch lokaliseren, hoe zij deze ruimten aankleden en wat seculiere culturele bronnen zij in de samenkomsten kunnen gebruiken (Marti & Ganiel 2014). In KopS zien we de strategische keuzes van een kroeg, een buurthuis en het gebruik van een sfeervolle aankleding en seculier culturele media (zoals het samen kijken van een film tijdens een bijeenkomst) om mensen te bereiken.

Voor kerk-zijn in deze context is de ruimte van groot belang, maar niet in de zin van een specifiek kerkgebouw. Bij kerk hoeft men niet aan een gebouw te denken maar aan de manier waarop mensen rondom Woord en Sacrament met elkaar bijeen zijn. De manier van samenzijn is bepalender dan een kerkgebouw. Dit strookt met de relationele kenmerken van Moynagh en met de identificatie van de gemeente zelf, namelijk met de vroegchristelijke gemeentes uit de Bijbel.

Vele christenen, waaronder ikzelf, zijn van oudsher vertrouwd met een kerkgebouw. In KopS wordt het gebouw gerelativeerd. Het draait om het samenkomen van de gemeente, ongeacht waar die samenkomst plaats vindt, hetgeen strikt genomen een heel protestants gereformeerd principe is. Hoewel veel mensen tegenwoordig geen behoefte meer lijken te hebben aan fysieke heilige ruimtes stelt Barnard dat heilige ruimtes overal kunnen zijn, afhankelijk van hoe we met de ruimte omgaan. Elke *topos* kan een *chora* worden als God daar binnenkomt, of het nu een gefixeerde plaats zoals een kerkgebouw is, of een kroeg. Daar waar Christus en de gemeente samenkomen is een heilige/liturgische plaats (Barnard et al. 2014, p. 302).

5.1.5. Fluiditeit: Zoveel groepen en toch één kerk?

“*De kerkdrempel is vloeiend*” – Michael

Een belangrijke vraag die tijdens dit onderzoek opkwam is: Kan KopS door al die verschillende groepen wel één kerk genoemd worden? Wanneer ik Gerard hier naar vraag antwoordt hij: “*De naam Kerk op Straat heeft al iets van de verspreiding. Het is niet kerk in een gebouw, ik kom ze overal*

tegen ... Het is heel vloeiend, je zoekt wel steeds naar structuren waar in mensen kunnen groeien."

Zoals eerder in deze thesis is aangeduid, is er geen statische verhouding als het om gemeente zijn gaat. De gemeente beperkt zich niet tot wie samen komen in Pand 33, maar betreft ook de mensen die naar de Korevaardienst komen, de groepen thuis en de individuen die door Gerard bezocht worden. Daarnaast is het niet zo dat er geen contact tussen de groepen onderling is.

"Het is één kerk, maar heel vloeiend. De groepen lopen soms ook door elkaar heen."- Gerard Vrooland.

"Het is echt wel dezelfde kerk. Zeker zo'n groep op zondag. Je hebt ook de Abrahamgroep op donderdagmiddag en die ontmoeten elkaar bijvoorbeeld ook nog op de Korevaardiensten. Het loopt nog best door elkaar heen maar de ene groep is niet altijd voor de ander geschikt. Dus het is verweven. Gevoelsmatig is het een eenheid. Ik ken al die mensen ook snap je? Gerard en de oudsten zijn een beetje de draadjes tussen de groepen." – Michael (oudste).

Naarmate mijn onderzoek vordert zie ik de draadjes lopen tussen de verschillende diensten. Ik kom mensen van de pand 33 diensten tegen in de Korevaar, en herken van beiden groepen weer mensen bij de Abrahamgroep. Het is een soort spinnenweb met allerlei *criss cross* lijntjes, hetgeen aansluit op wat Moynagh (2012) zegt *"Church will be increasingly characterized by criss-crossing ties."* (p.68) Sommige mensen zijn in drie groepen betrokken, anderen in twee, enkelen in één groep. Weer anderen hebben een groep thuis en enkelen die niet in een groep willen of kunnen, worden door Gerard thuis bezocht. Sommigen zijn dus in veel verschillende groepen en activiteiten betrokken en zitten in de kern van het web, terwijl anderen die in een of twee groepen betrokken zijn zich meer in het midden van het web bevinden. De buitenste ring van het web bestaat uit mensen die alleen thuis bezocht worden. Hoewel ik van tevoren moeilijk kon geloven dat dit één kerk zou zijn, blijkt niets minder waar. Deze kerk is, hoewel vloeiend en soms ongrijpbaar, één organisch geheel. De verschillende leden vormen de lijntjes. Daarbij wordt de harde kern door Gerard en de oudsten gevormd. Dat KopS ondanks haar verspreide karakter tegelijk een eenheid is, wordt merkbaar door het terugzien van dezelfde gezichten in verschillende typen bijeenkomsten en door de gesprekken met enkele oudsten en bezoekers, die menen dat zij vrijwel iedereen kennen. In een 'gewone' gemeente is ook verspreiding mogelijk doordat niet iedereen elkaar kent en sommige leden kerkelijk zeer actief zijn terwijl anderen zich meer aan de rand van de kerk begeven. Het verschil zit hem echter in het feit dat KopS, in tegenstelling tot vele andere kerken, niet één gezamenlijke eredienst heeft waar iedereen komt, of waar thuisblijvenden via de Kerkradio naar meeluisteren. Door de verschillende groepen lijkt KopS meer verspreid, maar vormt zij een hechtere eenheid dan aanvankelijk gedacht.

Tegelijk moet erkent worden dat mensen die thuis bezocht worden en niet naar samenkomsten komen (en zich zo aan de buitenste ring van de kerk bevinden) met name door Gerard en de oudsten gekend worden. Toch rekenen de bezoekers hen ook tot de kerk, en komen mensen die eerst thuis werden bezocht na verloop van tijd het groepsleven alsnog verkennen. Gevoelsmatig is KopS voor zowel de bezoekers, de oudsten als voor Gerard één geheel. Desondanks rijst de vraag of deze aanpak wel theologisch verantwoord is. In het boek 'De kroeg als Gods akker' geeft Gerard een theologische rationale voor de benadering die KopS kent. Men kan niet met alle mensen op dezelfde manier verbinding leggen, meent Gerard, en moet dus contextueel te werk gaan. Paulus zou dat ook gedaan hebben door onder andere de eredienst in Korinthe aan te passen. Deze moest namelijk zó

ingesteld worden, dat deze ook aansprak tot toevallig bezoekende ongelovigen (1.Kor.14:24-25). Het werken in verschillende groepen met elk hun eigen frequentie en stijl is wat volgens KopS bij de Sliedrechtse context past.

Daarbij moet men volgens Vrooland niet teveel uitgaan van de norm. In een interview zegt hij daarover: *“Er is een verschil tussen de norm en de praktijk. Er zijn heel veel mensen die zwaar verslaafd zijn en dat is niet wat Jezus bedoelt. Maar ze horen er wel bij. Hij is een herder, Hij wil een kudde bij elkaar brengen. Dat is de norm, maar heel veel mensen kunnen dat niet. En hoe meer je begrijpt dat wij allen van genade leven, hoe meer je beseft dat je moet rekenen dat er mensen zijn die dat niet kunnen en dat je dus andere dingen moet bedenken.”*

Naast het feit dat het God is en niet de norm die aanbeden moet worden, zien we in traditionele kerken eveneens groepsvorming. Kinderen gaan voornamelijk om met kinderen, tieners met tieners, ouderen met ouderen etcetera. Het vormen van subgroepen is simpelweg de sociale realiteit. Mensen worden nu eenmaal vaak vrienden met mensen waarmee ze overlappende interesses en kenmerken hebben. Het is voor individuen echter mogelijk om zich zowel met een bredere groep, als met een kleinere groep binnen een cultuur te identificeren (Moynagh 2012, pp. 169, 170). Hoewel groepsvorming dus onvermijdelijk is doordat bepaalde mensen elkaar van nature opzoeken, horen ook verschillende groepen in traditionele kerken bij hetzelfde lichaam. Hierdoor kan geredeneerd worden dat KopS als deel van het lichaam van Christus ook als een op zichzelfstaand lichaam gezien kan worden, waarbij de verschillende lichaamsdelen verschillende groepen zijn. De groepsleden identificeren zich zowel met de eigen subgroep als met het grotere geheel van KopS. Moynagh benadrukt dat deze aanpak overeenkomt met de huiskerken in Rome die waarschijnlijk niet heel regelmatig als geheel samenkwamen, maar waartussen weldegelijk netwerken bestonden. Zo schrijft Paulus in Rom 1:7 “Aan allen in Rome”, hetgeen volgens Moynagh impliceert dat de brief van gemeente tot gemeente werd doorgegeven. Een kleine subgroep die voldoet aan de relationele criteria, is een kerk. Samenkomsten als niet-kerken bestempelen op basis van hun omvang is een oordeel dat Jezus nooit geveld heeft, stelt Moynagh (2012, pp. 22, 147) en koppelt dit aan de theologische notie dat het Koninkrijk der Hemelen als een mosterdzaadje is.

De fluïde eigenschap van KopS als kerk past bij de visie van religiewetenschapper Thomas Tweed heeft op wat met name 21^e eeuwse religie is, namelijk dat het *flows* zijn. Tweed (2006) gebruikt deze aquatische metafoer om aan te duiden dat elke religie (of kerk) een samenkomst is van stromingen (*currents*). De groepen van KopS zijn te vergelijken met verschillende *currents* die zich bewegen in de rivier KopS, waarbij de individuele bezoekers als waterdruppels tussen groepen heen en weer kunnen bewegen. Dit doet recht aan het individuele karakter van KopS, maar eveneens aan de gemeente als geheel die net als een rivier geen vaste statische vorm heeft. Alles is *in flux*, het is onmogelijk om twee keer in dezelfde rivier te stappen (Tweed, 2006, p. 59,60).

5.1.6. Wat gebeurt er in KopS? – een gereconstrueerde casus

KopS kent een verscheidenheid aan diensten, waarvan gedurende dit onderzoek drie typen participierend geobserveerd zijn. Wegens de omvang is gekozen om een gereconstrueerde casus weer te geven waarin duidelijk wordt wat er zoal in de verschillende bijeenkomsten gebeurt, wat ze met elkaar gemeen hebben en waarin ze van elkaar afwijken.

Voor alle verschillende bijeenkomsten geldt, dat veel bezoekers vroeg aanwezig zijn en er veel wordt gekletst en geknuffeld. Er heerst immer een gezellige sfeer. In de Korevaar komt livemuziek de bezoeker tegemoet en staan sommige mensen buiten een sigaretje te roken terwijl binnen enkele

mensen zich aan een pilsje wagen. Ook ik word elke keer hartelijke begroet en welkom geheten. Gerard maakt volop grapjes en begroet iedereen hartelijk met een knuffel. De mensen lachen en de sfeer is goed. De gezelligheid loopt op een vloeiende manier over in de dienst. Gerard maakt, terwijl hij bij de beamer staat, vaak nog enkele grapjes en gaat vervolgens over in gebed, waar een votum en groet doorheen gevlochten zit. Tijdens dit samengestelde gebed wordt eveneens de Paaskaars aangestoken. Vervolgens worden (in Pand33 begeleid door geluidsopnames) opwekkingsliederen gezongen. Gerard draait daarbij aan de knoppen en rijgt de liederen aan elkaar door tussen de liederen door te bidden. Zo vormen gebed en zang een vloeiend geheel.

Na het zingen van enkele liederen wordt op de preek overgegaan, die meestal een specifiek thema heeft. Vaak gaat aan de preek geen aparte Schriftlezing vooraf, in plaats daarvan worden delen van de teksten op de beamer afgebeeld of wordt de desbetreffende Bijbeltekst in eigen woorden verteld. Daarbij wordt de preek eveneens menigmaal begeleid door muziek of geluidsopnames. Een goed voorbeeld hiervan is de Pinksterdienst in de Korevaar met als thema *Doe je blinddoek af*.

Op de beamer is een persoon met een blinddoek te zien en wordt een geluidsopname van een rumoerige menigte afgespeeld. De preek gaat over Petrus die tot het Joodse volk toesprak. "Het is hoog tijd om de dingen anders te doen, de klok tikt." zegt Gerard en een tikkende klok klinkt door de speakers. "De mensen werden onzeker, ze werden geconfronteerd met dingen die ze niet wilden zien" gaat Gerard verder terwijl er spannende muziek op de achtergrond klinkt. Er volgt een beeld van de film 'the Passion' waar Jezus een nagel op zijn pols heeft en de hand van een soldaat deze erin slaat. Het is een heftige afbeelding die de kruisiging van Jezus ineens heel reëel en tastbaar maakt. Het geeft me een naar gevoel. "De hand van die soldaat, dat is ook onze hand, de hand van de schuldige" vervolgt Gerard "We moeten ons oefenen in nederigheid zoals Jezus. Ik was een vijand," en hij buigt zich voorover, "maar Hij vond mij als een vriend."

Figuur 5. Een scène uit de film The Passion (2004) die Gerard gebruikte in de Korevaardienst waarbij Jezus aan het kruis genageld wordt.

Het gebruik van geluidsopnames maakt dat de preek een soort toneelstuk lijkt. Dit wordt versterkt door de gebaren en bewegingen die Gerard maakt. Aan de hand van plaatjes en teksten op de beamer houdt Gerard zijn verhaal. Want een verhaal is het zeker, niet alleen een preek. In de preken die in Pand 33 gehouden worden wordt eveneens gebruik gemaakt van een beamer, afbeeldingen etcetera, maar heeft de dienst een iets 'volwassener' gehalte dan de kroegdiensten. In de

Abrahambijeenkomsten ligt de dienst iets dichter bij een traditionele kerkdienst. In de Abrahamgroep, een groep voor (ex)verslaafden, wordt in de preek met name aandacht besteed aan het vertellen van het desbetreffende Bijbelverhaal. De groepsleden worden meegenomen op een reis door de Bijbel om hun Bijbelkennis te vergroten. Op levendige wijze vertelt Gerard in eigen woorden het Bijbelverhaal. Tijdens een van de bijeenkomsten ging het over het leven van Simson. Hierbij werden de gebeurtenissen op theaterlijke wijze door Gerard uitgebeeld en begeleid door afbeeldingen. Het maakt dat Bijbelverhalen, zo heb ook ik gemerkt, werkelijk tot leven komen en men de personen en gebeurtenissen met andere ogen bekijkt.

Onmiddellijk wordt duidelijk dat in de verschillende groepen gebruik wordt gemaakt van diverse vormen om het Heilige te bemiddelen. Geluidsopnames, afbeeldingen, teksten op het scherm en filmscènes gaan gepaard met het levendig uitbeelden van een tekst en worden ingezet om een Bijbelverhaal tot leven te brengen en een boodschap over te brengen. Er wordt als het ware gespeeld in de diensten, er is sprake van *play*. Liturgie op zichzelf is zinloos, zo redeneert Marcel Barnard en rituelen dienen geen doel buiten zichzelf, maar daarmee zijn ze geenszins overbodig. De essentie van liturgie is volgens Barnard, die in de lijn van Guardini redeneert, een soort *play*: een heilig spel. Waar in veel andere kerken bezoekers voornamelijk toeschouwers zijn, vormen de bezoekers van KopS een actief team van spelers. Er is ruimte om te experimenteren, ruimte voor plezier en gelach en tegelijkertijd is het serieus. Theologisch kan gezegd worden dat God zelf een spelende, scheppende God is die mensen wil laten delen in zijn plezier. Liturgie zou op deze manier een expressie van Gods innerlijk drievoudige plezier en het plezier van de mens zijn (Barnard et al. 2014, pp. 255, 256).

Daarnaast bevatten de diensten elementen uit verschillende tradities. Het houten kruis en de Paaskaars, die tevens in Pand 33 worden gebruikt, vinden hun aard in de Protestantse kerk, terwijl het aansteken van de waxinelichtjes bij de voorgebeden een duidelijke Rooms-Katholieke sfeer heeft. Het zalven met olie zien we terug in onder andere de Rooms-Katholieke traditie, maar ook onder Protestanten is belangstelling voor dit ritueel te bespeuren, hetzij in gewijzigde vorm.

Hoewel *Emerging Christians* primair reageren tegen verschillende vormen van conservatief christendom, nemen zij weldegelijk praktijken en een hele reeks aan christelijke tradities over. De diensten worden gekenmerkt door een soort *liturgisch eclecticisme*, zoals we bij KopS hebben gezien (Marti & Ganiel, 2014). Zo zijn in de diensten van KopS *flows* op te merken. Door het oversteken van meerdere velden worden er nieuwe spirituele stromingen gecreëerd (Tweed 2006, p.60). In KopS komen eveneens verschillende religieuze tradities bij elkaar, waartussen overgestoken en gemixt wordt, waardoor de diensten een gebricoleerd karakter hebben. Binnen KopS speelt zich, op deze manier, een continue verandering van vorm af.

KopS probeert zich ook binnen de diensten constant opnieuw uit te vinden. Er is ruimte voor nieuwe ideeën en vormen, sterker nog: die worden aangemoedigd. Dit sluit niet alleen aan op Tweeds opvatting van religie als *flows*, maar ook op het perspectief van Marti & Ganiel (2014) die de continue praktijk van deconstructie als ultieme kenmerk van *Emerging Christians* zien. Geloofsovertuigingen en praktijken worden continu gedeconstrueerd en herzien door de ECM (*Emerging Church Movement*) waarbij weerstand geboden wordt tegen institutionalisatie⁶ als reactie tegen vormen van traditioneel christendom die als stijf en inauthentiek worden ervaren. Dit terwijl de beweging tegelijk een mix is en actief gebruik maakt van, in hun ogen geschikte, praktijken uit een

⁶ Voorbeelden van een anti-institutionele instelling zijn het opzettelijk niet hanteren van een ledenbestand en de nadruk op niet hiërarchisch leiderschap en een egalitaire structuur.

reeks van christelijke tradities. Dit zien we eveneens terug in de liturgie en de verscheidenheid van stijlen in de groepen van KopS alsmede het verzet tegen institutionalisatie (waarover in hoofdstuk 5.2.4 meer).

De bezoekers waarderen de verschillende vormen die de diensten kennen uiterst positief. Zij menen dat door het gebruik van geluid en beeld de preek beter te volgen is, het maakt de dienst levendiger, de Bijbel(boodschap) tastbaarder. Een zeer belangrijk element van de preek (waar we later uitgebreider op terugkomen) is de actieve participatie en interactie. Bezoekers hebben de gelegenheid om tijdens de preek te reageren en vragen te stellen en zijn eveneens vrij om bij de voorbeden hardop te bidden.⁷ Men is samen op een actieve manier bezig met het geloof.

Naast het bestaan van al deze vormen benadrukken veel bezoekers ook de eenvoud van de diensten en hoe deze in contrast staat met traditionele kerken. Er zou niet te veel opsmuk zijn, er werd niet met liturgische kleuren gewerkt, de samenkomsten zijn simpel net als bij de vroege christengemeentes. Men lijkt zich niet altijd bewust van de vele vormen die KopS zelf in de diensten hanteert. Dat komt wellicht doordat vele vormen binnen de liturgie in KopS, en ook in andere *Emerging Churches*, niet overduidelijk kerkelijk zijn (Marti & Ganiel 2014).

Hoewel KopSdiensten een duidelijk niet-kerkelijke uitstraling hebben vanwege de omgeving, de afwezigheid van een officiële Schriftlezing, de optionele collecte in de vorm van een spaarend die op de bar staat endergelijke, heeft zij tegelijkertijd wel degelijk kerkachtige elementen. Er worden bijvoorbeeld opwekkingsliederen gezongen, er wordt gebeden, een soort preek gehouden en er is (hoewel niet altijd in klassieke bewoording) een votum, groet en zegen. Er is kortom, een soort hybride situatie ontstaan. Het zijn echte kerkdiensten, maar dan echt heel anders.

De diensten van KopS worden gekenmerkt door een goede verwelkomende sfeer. Men wordt aangemoedigd om actief te participeren in het liturgische spel dat vele moderne vormen kent, maar tevens ook oude praktijken uit verscheidene christelijke tradities, om zo het Heilige te bemiddelen. In de gebricoleerde diensten is daarnaast ruimte voor nieuwe vormen en experimentatie in het proces van deconstructie. Er is ook ruimte voor bevraging van geloofsovertuiging en praktijken.

In de volgende paragraaf zal ingegaan worden op de achtergrond van de bezoekers en hoe zij bij de kerk terecht zijn gekomen. Deze achtergrond zal dienen als basis om op te bouwen naar het ontwaren van de betekenis van de kerk voor de bezoekers van Kops aan de hand van de vier dimensies van kerk-zijn. Deze dimensies zullen worden benaderd vanuit de vier relaties waar de kerk, volgens Moynagh, uit bestaat.

5.2. De Bezoekers van KopS

5.2.1. Achtergrond

Vrijwel alle bezoekers van Kerk op Straat zijn blanke Nederlanders uit Sliedrecht. Enkele mensen komen uit omliggende dorpen of steden zoals Hardinxveld-Giessendam, Gorinchem en Dordrecht.

KopS kent meer vrouwelijke bezoekers dan mannelijke, hoewel het aantal niet ver uiteen ligt. Het aantal bezoekers verschilt per groep. In de zondagsdienst, die als gezamenlijk eredienst wordt gezien, komen zo'n dertig mensen. In de Korevaar zijn dat er vaak meer, omdat er meer mensen van buitenaf komen. De Abrahamgroep is een groep van zo'n zeven personen.

De leeftijden variëren enorm. Onder de regelmatige bezoekers bevinden zich in elk geval drie

⁷ Gerard opent de voorbeden waarna ieder die wil de gelegenheid heeft om eveneens hardop te bidden.

kinderen, een groepje jongeren van zo'n acht man, enkele jonge gezinnen en singles en echtparen van in de vijftig/begin zestig. Bezoekers van 75 jaar of ouder zijn er niet.

De meeste bezoekers komen economisch gezien uit de onderklasse. Ruwweg heeft 40% een baan of tijdelijk werk, is 30% arbeidsongeschikt, nog eens 30% met pensioen en 10% werkzoekende of schoolgaand.

Veel mensen die ik door de maanden heen heb gesproken hebben een moeilijk verleden achter de rug of kampen nog steeds met problemen. *"Veel mensen komen letterlijk van de straat"* vertelt een oudste. Alcohol en drugsverslavingen zijn de gemeente niet vreemd. Velen hebben een verleden of heden van geldproblemen, depressies, moeilijke echtscheidingen, posttraumatische stressstoornissen, ziekte of eenzaamheid.

Het grootste gedeelte van de bezoekers is door contacten met KopS tot geloof gekomen. De overige bezoekers waren vervreemd van de kerk doordat zij in andere kerken hun draai niet konden vinden. Hoewel het geloof verwaterde waren velen bij gebrek aan een gemeenschap zoekers en zijn ze via bekenden en gesprekken met KopSgangers bij Kerk op Straat terechtgekomen. Enkele bezoekers zweven nog tussen enkele kerken, bezoeken zowel KopS als een andere kerk of staan nog ingeschreven in een gevestigde kerk. Drie echtparen en twee dames zijn in fasen uit andere kerken overgekomen om KopS te steunen. Zij vormen samen een groep gemeenteleden van het eerste uur die door Gerard *"stevige christenen uit traditionele kerken"* wordt genoemd.

De kerkelijke achtergronden van de bezoekers variëren van Hervormd Gereformeerd, tot NGK, Christelijk Gereformeerd, naar midden Protestants, tot Evangelisch en Pinkstergemeenten. Hoewel enkele teleurgesteld zijn in hun eerdere kerk, zijn er ook enkele bezoekers die nog steeds een goede band hebben met de voormalige kerk, maar om verschillende redenen toch voor KopS hebben gekozen.

5.2.2. Hoe men in KopS terecht kwam

Veruit de meeste mensen zijn via bekenden bij KopS terecht gekomen. Door positieve mond-tot-mondreclame en doordat bezoekers op hun beurt ook kennissen, vrienden of familieleden meenamen is KopS door de jaren heen gegroeid. Door deze groei zijn verschillende groepen ontstaan en worden nog steeds nieuwe groepen gevormd. Michael, die inmiddels een jaar oudste is bij KopS vertelt: *"Ik ben hier eigenlijk via een kennis terechtgekomen. Toen ik negen jaar geleden hier in Sliedrecht ben komen wonen heb ik in de kroeg wat mensen ontmoet. Café de Korevaar was dat en toen ben ik met diegenen meegegaan naar een groepje dat over het geloof praat."*

Daarnaast zijn vele bezoekers via gesprekken met Gerard (op straat of elders) of naar aanleiding van Gerards advertentie in het plaatselijke krantje met KopS in contact gekomen.

Enkele mensen kenden Gerard echter al doordat zij lid waren van de NGK (ten tijde van zijn predikantschap) en zijn op gegeven moment overgestapt, waardoor ze er *"eigenlijk zijn ingegroeid."* (Elly) Ook anderen hebben een overstap gemaakt vanuit de toenmalige kerk waar ze bij zaten of zijn na een lang proces van zoeken bij KopS terechtgekomen en voelden zich daar op hun plek.

"Ja, ik ben een paar jaar geleden met Wim bevriend geraakt en die

Figuur 6. Advertentie van Gerard Vrooland

stelde voor om naar Pand 33 te gaan. Dus ik ben met hem meegegaan. Ik kon zelf ergens anders mijn draai niet vinden. Ik ben naar een heleboel andere kerken geweest, maar dat werkte gewoon niet voor mij. Hier is het vrijer en makkelijker om contact te maken. Er is hier echt betrokkenheid. Dat miste ik in andere kerken.” - Jeroen.

De bezoekers van KopS komen overal vandaan, of het nu door een ontmoeting op straat, in de Korevaar of via vrienden of familie is, door de positieve uitstraling en mond-tot-mondreclame worden mensen nieuwsgierig en treden zij het laadrempele en gevarieerde KopS binnen. Jong en oud voelen zich vaak, na een lange zoektocht, in KopS op hun plek. Wat maakt nu dat KopS hen doet blijven? Wat geeft KopS hen precies dat andere kerken niet konden bieden? Kortom: wat betekent Kerk op Straat voor haar bezoekers? In de volgende vier paragrafen zullen we kijken naar wat de vier relaties (met God, gemeenteleden, wereld en andere kerken) van kerk-zijn voor de bezoekers van KopS betekenen.

5.3. De relatie met God

5.3.1. The Body: Het ervaren van God in de diensten van KopS

Wanneer ik bezoekers vraag naar (de drie-enige) God, wordt duidelijk dat dit voor sommigen een lastig onderwerp is om over te praten. Opvallend is dat de mensen die moeite hebben om over het transcendente te spreken met name jonge mensen zijn of mensen die nog niet zo lang bij KopS zijn aangesloten. Ook mensen die voorheen niet tot amper een kerkelijke achtergrond hebben gehad hebben moeite om zich over het goddelijke uit te drukken. Dit neemt niet weg dat bezoekers God ervaren tijdens de diensten, hetgeen blijkt uit zowel observaties als gesprekken.

Als participierend onderzoeker heb ook ik meerdere malen in de diensten van KopS God ervaren. Een uiterst opmerkelijk moment was tijdens de maandelijkse Avondmaalsviering in Pand33. Daar merkte ik dat ik bij het horen van een lied, het drinken van de wijn en bij het zien van het brood dat ‘verbroken’ wordt, kippenvel kreeg. Mijn lichaam reageerde, deed iets. Het Avondmaal is zo een multisensorische ervaring; ik zie, proef, sta op om te drinken van de beker en hoor een lied. Op dat moment werd ik mij bewust van de betekenis van het Avondmaal. Hoewel ik voorheen meerdere malen heb deelgenomen aan het Avondmaal, was het ditmaal anders. De betekenis leek nu werkelijk door te dringen.

Er was sprake van *embodied cognition*, hetgeen inhoudt dat cognitieve processen sensomotorisch gesitueerd en actie-relevant zijn (Brown & Reimer 2013). *Embodied cognitive science* meent namelijk dat cognitieve processen diep in onze lichamelijke interacties met de wereld geworteld zijn (Teske, 2013). Het lichaam speelt een rol in het leren en construeren van religieuze betekenis (Lelwica, 2009). Het cognitieve inzicht wordt, als het ware, lichamenlijk verpakt. Het is bijvoorbeeld niet alleen de melodie van het lied, maar eveneens de tekst van het lied die mij raakt. Het leren over God staat dus niet los van de verbale en de cognitieve kant van het leren.

Door *embodied communication*, wordt het lichaam als een semiotische bron gebruikt om met het goddelijke te communiceren (Corwin 2012).

Dat dit soort ervaringen lastig onder woorden te brengen zijn blijkt niet alleen uit mijn persoonlijke ervaring tijdens Avondmaalsdienst maar eveneens uit een gesprek met Erik, die God regelmatig in de diensten van KopS ervaart. Wanneer ik hem vraag *hoe* hij God ervaart, zegt hij dat hij dat niet goed kan uitleggen. *“Ik word gewoon helemaal warm van binnen.”* Erik beschrijft zijn

religieuze zekerheid in sensorische termen (Brahinsky, 2012). Hij *voelt* iets, hij wordt warm van binnen. Ervaring en *embodiment* spelen, zo blijkt onder anderen uit het gesprek met Erik, een belangrijke rol in het ervaren van God.

Een man van rond de veertig zei na de Pinksterdienst in cCafé de Korevaar: *“Ik voel hier veel meer de liefde van God. In andere kerken is het killer, of voel ik die liefde helemaal niet. Hier ervaar ik God echt. Dat geeft me een bepaald gevoel.”*

Regelmatig moeten bezoekers tijdens de diensten huilen. Wanneer ik hen daar achteraf op bevroeg, blijkt dat dit is omdat ze God ervoeren. Het ervaren van God gaat op deze wijze gepaard met emoties; het is emotioneel en fysiek. Het lichaam is direct betrokken in gebed waar individuen een goddelijke aanwezigheid ervaren. Door middel van het lichaam leert men de ervaring als bewijs van het goddelijke te begrijpen. Lichamen zijn een cruciaal medium om het goddelijke te ervaren en verifiëren (Brahinsky 2012).

“Ik ervaar God zeker in de diensten ... Dat merk je ook door de onderlinge liefde en saamhorigheid ... God laat ook zien dat hij er is als je bemoedigd wordt en antwoord krijgt door de preek of lied en je voelt Zijn aanwezigheid in ons midden. – Elly.

“Ik ervaar God door de warmte en liefde die je voelt tijdens de dienst. En daarna, als je doorpraat over de dienst.” - Irene.

“Ja hoor zeker, maar ook buiten de dienst. Hier voel ik zijn aanwezigheid in de saamhorigheid met elkaar. Je deelt jouw wezen met elkaar, zoals God zich met ons allemaal deelt.” – Gerda.

Dit is een vorm van leren die zich in KopS voordoet, namelijk het lichamenlijk ervaren en leren kennen van God. The logica van sensatie, of *bodylogics* zoals Brahinsky (2012) het noemt, gaat verder dan doctrine en geeft autoriteit aan lichamenlijkheid. Op vragen zoals: Hoe weet je dat God bestaat/hier aanwezig is? Krijg ik regelmatig te horen *“Dat voel ik gewoon.”* Vaak kan dit gevoel niet goed uitgelegd worden, maar heeft het lichamenlijke kenmerken. *“Ik voel me warm worden”* of *“ ik krijg kippenvel.”*

Wellicht is het niet zo verwonderlijk dat zo'n ervaring moeilijk onder woorden te brengen is. Theologisch kan namelijk gezegd worden dat het gaat om het *Onzegbare*, om iets dat in een sacrale ruimte gebeurt, dat niet onder woorden gebracht kan worden. Het besef en de ervaring zijn aanwezig, maar kunnen niet binnengebracht worden in het taalveld.

KopS faciliteert deze ervaringen in haar diensten. Hoewel men ook buiten de diensten God ervaart is dit binnen de samenkomsten sterker en hebben bezoekers die door KopS tot geloof zijn gekomen vaak hun eerste godservaring in een dienst gehad. Als het om het ervaren van God gaat is ook de aanwezigheid en saamhorigheid van de andere gemeenteleden, en zo de gemeenteleden samen als lichaam van Christus, cruciaal. De bezoekers blijken God voornamelijk door *elkaar* heen te ervaren.

5.3.2. Conversation: Het geloof als gesprek

Veel gemeenteleden van KopS benadrukken het belang van het gesprek voor hun geloof en hun relatie met God. Dat uit zich binnen KopS met name in de preek, waar ruimte is voor gesprek, discussie, vragen en een eigen mening. Deze ruimte wordt door alle bezoekers als uiterst positief beschouwd en is tevens een onderscheidend element van KopS in vergelijking met andere (traditionele) kerken.

Religieuze discoursen worden binnen KopS gebruikt om conventionele vormen van christelijk geloven te bevragen en om een gemeenschap te creëren waarin de gemeenteleden werkelijk kunnen zeggen wat ze denken of waar ze aan twifelen. Dit past volgens Marti & Ganiel bij de *Emerging Church Movement* die getypeerd kan worden als een soort los gelijkgericht gesprek onder christenen, die prioriteiten, waarden en theologie (in de lokale kerk) willen herdoordenken terwijl zij hun geloof in de postmoderne samenleving proberen uit te dragen (Marti & Ganiel 2014, p.84).

In andere kerken is er, zo menen veel van KopS' bezoekers, niet genoeg ruimte voor gesprek. In KopS is daarentegen voldoende ruimte, niet alleen voor vragen, maar ook voor verschillende meningen. Dat de gemeente geen blad voor de mond neemt wordt in meerdere diensten duidelijk. Gerard vindt het prachtig: *"Ik vind het fijn om ruimte te geven voor vragen en dat er van alles kan gebeuren tijdens de preek. Niets is echt geschreven. Het is heerlijk als mensen ronduit zeggen 'Nou Gerard, dat ben ik écht niet met je eens!'"*

"Wat onze dienst ook onderscheid is dat het interactief is. Niet alleen een dominee die heel de dienst aan het praten is en dat je niet kan reageren of vragen kan stellen. We doen en leren echt samen."
– Michael (oudste).

"Ik vind de preek hier ook zo mooi. Er is interactie, toen Jezus de schriften uitlegde was er ook interactie. Ik denk ook dat wat wij hier doen heel dicht staat bij wat de vroege gemeente deed."
– Johan.

"Ik begrijp de diensten hier beter. Hier praten ze nog over de preek en ik kan gewoon vragen stellen"
– Stefan.

"Bijzonder is dat er niet zoveel regels zijn, ik mag mijn eigen mening hebben en er is meer vrijheid. Je mag hier jezelf zijn."- Anna.

Het aansluiten bij *Emerging Churches* omdat deze een religieus geïndividualiseerd zelf promoten is een belangrijk kenmerk van de ECM. Vele ECM-kerken willen namelijk ontsnappen aan wat *Emerging Christians* ervaren als oppressieve structuren van fundamentalistische vroomheid (Marti & Ganiel 2014, p.57). Binnen KopS krijgen bezoekers echter alle ruimte om een persoonlijk geloof te construeren.

De natuur van *Emerging Churches*, en eveneens van KopS, is fluïde, open en eist weinig van mensen als het om het geloven en onderschrijven van dezelfde doctrines gaat (Marti & Ganiel, 2014). *"Ik heb een bloedhekel aan dogma's, en in tegenstelling tot andere kerken, heb ik God hier niet in dogma's ervaren."* - Sarah

Tijdens de preek worden menigmaal verschillende meningen en ervaringen gedeeld, waarbij het delen van privéverhalen wordt aangemoedigd. De gemeente is een plaats waar een collectieve religiositeit opkomt die tegelijk vrijheid biedt voor de distinctieve biografische ervaring van elk individu (Marti & Ganiel, 2014). Zoals een bezoeker zei: *"Als je een dominee zoekt die je vertelt wat je moet doen, dan is Gerard niet de dominee voor jou."* Gerard stelt dan ook veel vragen in de preek die vervolgens door de bezoekers geëxploreerd worden. Niemand wordt verteld wat hij of zij precies moet geloven. Dit echter zonder dat het geloof inhoudsloos wordt. De gemeenteleden delen een soort *core-gospel* en worden aangemoedigd om daarnaast zelf te onderzoeken wie God is. Op deze wijze wordt door de bezoeker een soort handgemaakte theologie gefabriceerd (Nasrallah 2015 & Luther 1992). Dat men het menigmaal niet met elkaar eens is wordt daarbij niet als struikelblok ervaren. *Emerging Christians* zijn namelijk in staat om spanningen te omarmen in wat wederzijds

exclusieve posities lijken te zijn. Binnen de dialoog wordt simpelweg geluisterd naar het standpunt van de ander *zonder deze te proberen te veranderen*, waardoor binnen de gemeenschap een *soort multiple believing with belonging* ontstaat (Marti & Ganiel 2014).

Twijfel is tevens een belangrijk onderdeel van het geloof en wordt niet als negatief gelabeld. Pieter, die inmiddels tweeënehalf jaar bij KopS komt, zegt: *“ik vind geloven zelf nog heel moeilijk. Ik twijfel heel veel of God wel of niet bestaat ... Maar goed twijfel is een onderdeel van het geloof, niet een oordeel.”*

Proposities zijn daarnaast niet een centraal punt in discipelschap, dat is namelijk de wandel die elk gemeentelid met Jezus heeft. Dat de bezoeker een persoonlijke en unieke relatie met Jezus heeft, wil daarentegen niet zeggen dat proposities onbelangrijk zijn. Ze vertellen ons dingen over Jezus en kunnen de bezoeker in diens wandel sterken. Ook Moynagh (2012) meent dat er niet één absolute theologie is, maar dat de kerk bestaat uit een serie van lokale theologieën. Dat betekent geenszins dat dit een *anything goes* situatie is, maar dat het aankomt op gesprek met de bredere kerk en dat in de lokale gemeente het proces van onderscheidingsvermogen belangrijk is.

5.3.3. Een getransformeerd Godsbeeld

In gesprek met deze bezoekers wordt duidelijk dat KopS een grote invloed heeft op de relatie die iedere bezoeker heeft met God. Ze duiden deze relatie, sinds zij in aanraking zijn gekomen met de kerk, vaak positiever en persoonlijker (indien zij reeds in God geloofden) en drukken deze relatie veelal in relationele termen uit. KopS, in het specifiek Gerard, legt dan ook de nadruk op de relatie en het ervaren van de liefde van God.

“Ik had eerst een negatief godsbeeld, vanuit mijn jeugd. Maar nu ben ik gericht op Jezus.” – Adrie.

“Ik zie God nu meer als een liefhebbende Vader die veel van ons houdt en het goede met ons voor heeft. Vroeger zag ik hem meer als een strenge God en was de ervaring van God meer afstandelijk. Maar later ga je begrijpen dat het verlangen van Jezus is om ons terug te brengen bij de Vader en dat is waar het om draait.” – Maaïke.

De godsbeelden van de bezoekers zijn zeer uiteenlopend. De een ziet God als een persoonlijke liefhebbende vader, de ander meer als een onpersoonlijke kracht die door hen heen werkt. Wat veel van de gemeenteleden met elkaar gemeen hebben als het om hun godsbeeld gaat is dat deze, vergeleken met hun eerdere opvatting, door deze kerk en daarin Gerards onderricht positiever is geworden en zoals reeds genoemd ook relationeler. God de Vader als een ongrijpbare veroordelende God is getransformeerd in een liefhebbende Vader. De relatie met Jezus, die veelal afwezig was, neemt nu een prominente plaats in en ook ervaart men de Heilige Geest sterker dan voorheen. Opvallend aan hoe de bezoekers deze relatie beschrijven is dat niet alleen het reddende aspect wordt genoemd: Jezus wordt bijvoorbeeld gezien als Heiland, maar dat de relatie ook veelal in familieverbanden wordt uitgedrukt: Jezus als oudste broer.

De ene bezoeker heeft een duidelijker godsbeeld dan de ander. Verschillen zijn onder anderen op te merken tussen mensen met een stevig kerkelijke achtergrond en mensen die nog niet zo lang geleden tot geloof zijn gekomen. De eerste groep is in staat om veel geprononceerder over God en hun ervaringen te spreken, terwijl met name pas-gelovigen en jongeren zich moeilijker weten uit te drukken of nog in twijfel leven.

Samenvattend kan gezegd worden dat de bezoekers in de diensten van KopS de drie-enige God zowel door de liefde en saamhorigheid onderling ervaren, als door een lichamelijke reactie waardoor het goddelijke geverifieerd kan worden. Ervaringen zijn er genoeg. Het spreken over God blijkt soms een uitdaging, dit met name voor hen die nog niet zo lang geleden tot geloof gekomen zijn. Voor hen die reeds gelovig waren heeft KopS een transformatie van het godsbeeld teweeggebracht dat veelal positiever en relationeler is geworden.

Kenmerkend voor Kops is het geloof als gesprek. De actieve participatie en de ruimte voor een eigen mening tijdens de diensten worden door de bezoekers zowel als kracht als onderscheidend element van KopS gekenschetst. KopS plaatst daarnaast geen nadruk op doctrines en dogma's. Wel is er een soort *coregospel* en collectieve religiositeit te bespeuren, hetgeen maakt dat het geloof niet inhoudsloos wordt, en waarbinnen ruimte is voor individuele theologie.

5.4. De relatie met andere gemeenteleden

Men hoeft amper een stap binnen één van de vele diensten die KopS kent te zetten om te ervaren dat de relaties tussen de gemeenteleden zeer hecht zijn. Doordat de verschillende samenkomsten in relatief kleine groepen plaatsvinden, kent vrijwel iedereen elkaar en wordt iedereen hartelijk met een knuffel of een kus begroet.

“De manier waarop het hier gaat is bijzonder, het is uitnodigender, veel makkelijker. Deze kerk geeft je een veel fijner gevoel. In andere kerken duurt het zo lang voordat je erbij hoort, dan gaan ze pas na een paar maanden met je praten. Hier wordt je meteen geaccepteerd.” – Jeroen.

“Er is hier meer openheid en een sterkere band onderling.” – Maaïke.

Ondanks dat volgens Gerard de gemeentevorm door het werken in verschillende groepen niet zo aanwezig is, kent vrijwel iedereen elkaar, ook door de verschillende groepen heen. Ook ik heb de liefde en gastvrijheid van de kerk mogen ervaren, wist mij snel opgenomen en leerde veel bezoekers als snel kennen.

5.4.1. Belonging: “Ik voelde me heel snel thuis.”

Hoewel veel van de bezoekers van KopS zich in andere kerken niet thuis voelden en zijn afgehaakt, is dit in KopS niet het geval. Velen van de bezoekers zijn dan ook jaren niet naar de kerk toe geweest. Al die tijd was het geloof, hoewel het op een laag pitje stond, nog steeds intact. Er was sprake van *believing without belonging* zoals religiesociologe Grace Davie (2007) het noemt. *Commitment* aan het institutionele leven en de dogma's van religie is door de jaren heen in Europa afgenomen. In KopS bestaat echter een sterk gevoel van *belonging*, dit soms ook voordat er sprake is van *believing*. Nieuwe bezoekers zijn vaak zoekende en twijfelen nog veel aan het geloof. Doordat de gemeente eerst een *diendende* insteek heeft en men door de liefde van gemeenteleden God ervaart, komt geloven vaak later op gang. Daarbij sluit deze kerk aan op het model van Moynagh (2012) die dit *a serving first-journey* noemt:

Figuur 7. uit: Moynagh 2012, p.208.

Het ontdekken van wat geloof inhoudt, ergo het geloven zelf, is voor KopS niet de eerste stap als het aankomt op het aantrekken van nieuwe bezoekers. Ten eerste zoekt men veelal mensen op hun eigen terrein op, ten tweede is het vormen van een liefhebbende en dienende gemeenschap met anderen een fundamentele basis om vanuit te werk te gaan. De relatie staat voorop als het om het uitdragen van het geloof gaat (hierover meer in hoofdstuk 5.2.5).

Op de vraag hoe belangrijk andere gemeenteleden zijn voor het geloof antwoordt Pieter, een man van 26 jaar: *“Over het algemeen zijn ze heel belangrijk. Vooral Johan helpt me veel in het geloof.”* Pieter vertelt over het feit dat hij een van zijn begeleiders heeft geslagen uit frustratie en pijn, omdat hij door hen niet serieus werd genomen. *“Ik heb geen goede band met mijn ouders”* vertelt Pieter *“en er kwam een hele rechtszaak achteraan. Maar goed, toen zei Johan ‘je had ook mij kunnen bellen’ en sindsdien zijn Johan en Claire mijn nieuw contactpersonen. Ik heb dus heel veel aan hen en Johan heeft ook de hele rechtszaak bijgewoond. Ze hadden echt begrip voor me. ... De hele gemeente is een familie.”*

Veel bezoekers zeggen dat de hoeveelheid steun en begrip die zij ervaren van de gemeente met name veel voor hen betekent. Veel mensen kampen dan ook met een moeilijk verleden/heden. De kerk biedt daarin vaak het enige houvast, ook doordat veel mensen een moeilijke band hebben met biologische familie. Veel bezoekers zien de gemeente dan ook als een familie.

Dat de gemeenteleden hecht zijn, wil niet zeggen dat er voor iedereen voldoende contact is. Een vrouw met een bipolaire stoornis die zich erg eenzaam voelt zegt na een dienst in Pand 33: *“Ja, ik ervaar wel steun hier. Het zijn mijn broers en zussen. Maar dat is vooral op de zondag. Ik zie ze niet doordeweeks terwijl ik iedereen wel meer zou willen zien. Daarom wil ik die telefoonnummers snap je?”* Ze doelt op het feit dat KopS geen ledenbestand hanteert. Hoewel zij wel de telefoonnummers heeft van Gerard en de oudsten, heeft zij de behoefte om meer gemeenteleden te kunnen bereiken.

Dat er geen ledenbestand is, is overigens geen kwestie van nalatigheid. Het is een strategische keuze, zo blijkt na een gesprek met Gerard. Dit om de kerkdrempel laag te houden voor wanneer iemand enige tijd is afgehaakt. Men hoeft zich niet officieel los te maken en zo *“komen er geen conflicten en kan iemand weer heel makkelijk instappen op wat er vroeger was en wat een beetje weggeleden is.”* (Ds. Vrooland). KopS karakteriseert zich op dit punt, evenals andere *Emerging Churches*, consistent als anti-institutioneel (Marti & Ganiel 2014, pp.26-30).

Hoewel er een vaste kern is, zijn er dus ook bezoekers waarvan de trouw beter kan. Daarmee kampt KopS net als andere kerken. Het ligt ook aan de doelgroepen waar KopS mee te maken heeft. Zo zegt Gerard in een interview: *“Als je afspraken maakt kun je je steeds afvragen of mensen komen. Dat is minder vanzelfsprekend bij deze doelgroepen. Er zijn bijvoorbeeld veel mensen met alcohol en drugsproblemen. Dan moeten ze zelf al van alles doen om hun structuur in de gaten te houden en dus*

ook nog structuur van andere mensen in hun leven toelaten.”

Daarnaast zijn er ook mensen die bij KopS horen, maar niet in een groep zitten. Zij worden door Gerard thuis bezocht. Het feit dat deze mensen bij Jezus willen horen, maakt dat ze via Gerard ook bij KopS horen. *“Als iemand bij Jezus hoort of wil horen, dan moet je daar gaan bouwen. Ik kom steeds meer mensen thuis bezoeken. Er is een verschil tussen de norm en de praktijk. Het zou fijn zijn wanneer bijvoorbeeld iemand geen alcoholist is. Maar het feit is nu eenmaal dat hij dat wel is. Maar hij wil wel bij Jezus horen.”*

5.4.2. Plaats & functie in het lichaam

“Welnu, u bent het lichaam van Christus, en ieder van u is van dit lichaam een onderdeel.”

- 1 Kor. 12:27

Buiten het feit dat de gemeente veel waarde hecht aan het gevoel dat mensen zich thuis voelen in de gemeente plaatst Gerard eveneens veel nadruk op wat ieders plek en functie is in de gemeente. Zoals de verschillende delen van het lichaam een eigen functie en sterke kant hebben, zo heeft ieder gemeentelid dat ook. *“Ik zoek steeds naar de karakters en zeg: ‘zo wil God jou gebruiken.’ Ze kunnen een stukje karakter positief gebruiken. Zo zoek je naar uitbouwen ... Wat je bij iemand benoemt geeft hem een plaats in het lichaam en als je weet wat je in het lichaam bent dan kun je functioneren.”* – Gerard Vrooland.

Tijdens de diensten en de gesprekken met mensen hoor ik dan ook meerdere malen referenties naar de gemeente als lichaam van Christus. Het is een overheersende theologische notie in de gemeente die voor de individuele gemeenteleden veel betekent. Zij horen niet alleen bij de gemeente, maar mogen zich daar ook voor inzetten. Breder nog, zij mogen zich inzetten voor het Koninkrijk. Zo heeft hun leven een functie, een doel. Ieder mag naar zijn eigen vermogens bijdragen en is uniek in zijn en haar talenten. Zo zegt Anna na een dienst in Pand 33, terwijl zij achter de bar aan het werk is: *“Ik ben sowieso meer een diaken, een praktisch iemand. Ik help hier bij de bar en zorg dat alles loopt.”* Waarbij ze duidt op haar plek in de gemeente.

5.4.3. Losheid & Heiligheid: een spanningsveld

Binnen KopS is er een spanningsveld tussen losheid (zoals Gerard het noemt) en heiligheid. De samenkomsten worden gekenmerkt door spontaniteit, hetgeen op grote waarde wordt geschat door de bezoekers. Spontaniteit is eveneens een kenmerk van de ECM. De diensten zijn relatief coherent maar ook chaotisch georganiseerd en zijn opzettelijk *messy* (Marti & Ganiel 2014). Hoewel dit vaak de kracht van KopS is, is het op andere momenten ook een valkuil: *“Ik vond ook de losheid fijn ... Dat is tegelijk ook een spanningsveld. We hebben bijvoorbeeld twee mensen uit de zwaar gereformeerde hoek. Die hebben het hier heel erg naar hun zin. Ze hebben tegelijk tijdens het Avondmaal het goede besef dat het een heilig moment is. Dan storen ze zich er dus aan dat anderen heel makkelijk een praatje of een grapje maken. Dat ze zich eraan storen voel ik zelf ook eigenlijk wel mee. Dat is een punt van spanning.”* – Gerard Vrooland

Tijdens een Avondmaalsviering merkte ook ik de spanning op dit vlak. In de diensten is het regelmatig rumoerig, dit onder andere omdat actieve participatie wordt aangemoedigd. Toch merkte ik toen het ritueel aanbrak dat er iets veranderde in de sfeer. In de Avondmaalsviering werd de sfeer bij het breken van het brood ineens heel serieus en was het, in tegenstelling tot eerdere

geroezemoes, doodstil. De bezoekers waren zich weldegelijk bewust van het heilige moment. Wanneer echter de kelk met wijn aan de bezoekers werd doorgegeven, merkte ik dat bij enkelen de aandacht verslaptte en er weer werd gekletst en grapjes werden gemaakt. Enkele bezoekers reageerden geërgerd, zeiden “ssshht” en riepen op tot stilte.

Tijdens een andere dienst was er telkens één vrouw (Gerda) die veelvuldig reageerde in de dienst en inging tegen wat Gerard zei. Hoewel Gerard rustig bleef, merkte ik de ergernis van zowel andere gemeenteleden als mijzelf. Uiteindelijk had één van de oudsten die voor haar zat er genoeg van en zei deze dat het nu genoeg was geweest en dat Gerda haar mond moest houden. Enigzins mokkend werd Gerda nu stiller.

Afgezien van het feit dat de losheid bij uitzondering een struikelblok kan vormen, is dit wel degelijk de kracht van KopS. Het maakt de kerk laagdrempelig en verwelkomend. Veel mensen spreken vrijwel direct over de goede sfeer die de kerk heeft: “*Het is hier gezellig, open en eerlijk, niet zo serieus. Het gezellige maakt dit kerk.*” – Erik.

5.4.4. *Tribe: samen leren & groeien*

Een typische aanpak in nieuwe kerkvormen is het *belonging-believing-behaving* model van Michael Moynagh (2012). Gemeenschappen ontstaan rondom het liefhebben en dienen van anderen. Vervolgens ontstaat een gevoel van *belonging*. Wanneer mensen steeds meer bij de groep horen worden er gestructureerde kansen geboden om discipel van Christus te worden en te leren over het geloof. *Belonging* leidt tot *belief* en vervolgens is er (idealiter) verandering in *behaviour* (Moynagh 2012). De nadruk ligt bij Moynagh op discipelschap als een *communal activity*. Het leren geloven gebeurt in de gemeenschap.

Zoals reeds genoemd is de groep en het samenzijn zeer belangrijk voor de bezoekers van KopS. Daarbij leert en groeit men samen in het geloof. Religieus leren is volgens De Kock ook een *communal quality* (De Kock & Sonnenberg 2016). Het maakt dat leren een kwaliteit is van samenzijn. Uit gesprekken met de bezoekers blijkt dat dit leren in een gemeenschap, dat volgens Moynagh tot de *core*-elementen van nieuwe kerkvorming behoort, voor hen zeer belangrijk is. Men leert van elkaar en men leert samen. In de ontmoeting, zowel voor als tijdens als na de dienst, is duidelijk merkbaar dat de groep en het samenzijn belangrijk is. Er is constant contact, interactie en participatie.

KopS fungeert op deze wijze als een soort *tribe*. *Tribes* zijn lokale missionaire initiatieven, zoals KopS, die zijn opgezet om kleine geloofsgemeenschappen op te bouwen. Deze geloofsgemeenschappen staan in sterk contrast met de georganiseerde kerk om niet-gelovigen en niet-kerkelijken met het Evangelie te bereiken. *Tribes* komen vaak uit dezelfde buurt, trekken met elkaar op en wonen vaak ook bij elkaar, hetgeen eveneens bij KopS het geval is (De Kock 2015).⁸

5.4.5. *Gerard Vrooland: de vader van KopS*

Binnen de *tribe* neemt Gerard een belangrijke plek in voor de bezoekers. Hij is een authentieke leider, die op nederige wijze onderwijst en in zijn doen en laten een voorbeeld is voor de gemeente. Een voorbeeld van wat christen-zijn, of discipelschap zoals veel bezoekers het verwoorden, inhoudt. De bezoekers zijn dankbaar voor zijn onderricht en maken dit menigmaal kenbaar in de voorbeden. Door Gerard's openheid leren de bezoekers om zich ook open te stellen: “*Ik vind het mooi dat Gerard zichzelf ook kwetsbaar opstelt. Dat heeft mij geleerd om zelf ook meer zo te zijn. Doordat hij zwak*

⁸ Twee oudsten wonen met hun gezin in een aangrenzende woonruimte aan Pand 33.

durft te zijn, durf ik dat ook.” – Erica.

Gerard is voor velen “het gezicht van Jezus” en een soort vaderfiguur, hetgeen met name waardevol is voor de bezoekers die een moeilijke band met hun biologische ouders hebben.

Gerard vraagt zich af of hij wellicht een te grote plaats inneemt. Hij vertelt dat het eveneens lastig is om daarin de balans tussen leider en dienaar te vinden. Ook Marti & Ganiel (2014) schrijven dat ECM-leiders de nadruk leggen op een niet hiërarchische en relationele manieren van leiderschap en een prominente rol innemen, zij desondanks charismatische leiders blijven die volgelingen aantrekken en behouden. Zo is ook Gerard een zeer charismatisch leider en het boegbeeld van KopS.

Toen Gerard elf weken lang in het buitenland werd opgehouden door ziekte vreesde hij dan ook voor het voortbestaan van de gemeente. *“Er was een man die zei: ‘Als Gerard doodgaat dan stap ik van mijn geloof af.’ En een vrouw die helemaal depressief werd. Dat is wel het enge. Ik zoek iemand die naast me op kan trekken en die het van me over kan nemen zodat ik rustig kan sterven. Het moet wel organisch gebeuren. Ik moet dat ook steeds gaan verwoorden en mensen voorbereiden.”*

Gerard is zich bewust van het feit dat hij de gemeente op zijn vertrek moet voorbereiden. Ook ik merk dat de mate waarin de bezoekers van Gerard afhankelijk zijn, groot is. Gerard heeft KopS gemaakt tot wat zij is. Daarnaast hebben de bezoekers in al die jaren geen andere voorganger gekend. Gerard is hét gezicht van KopS. Een opvolger die aan de verwachtingen van de bezoekers voldoet en in Gerards voetsporen kan treden lijkt lastig te vinden. *“Er moet iemand komen die dezelfde drive en liefde heeft en dat de mensen dat merken.”* Zegt Gerard. Ergens is hij ook hoopvol: *“Ik was wel heel blij dat de kerk zichzelf [tijdens mijn afwezigheid] draaiende heeft gehouden. Dat laat ook een stukje volwassenheid zien [en] geeft weer geruststelling.”*

In het kort kunnen we concluderen dat deze relatie met de gemeenteleden voor de bezoekers een prominente plek in neemt. De bezoekers zien elkaar als een soort geloofsfamilie waarbinnen zij een plaats en een functie hebben. Vele bezoekers hebben behoefte aan een luisterend oor en steun, veelal veroorzaakt door een moeilijke relatie met biologische familie, maar diverse andere problematieken spelen hierin ook een rol. Zowel steun als gehoord worden zijn zeken die de bezoekers bij KopS vinden. De bezoeker ervaart zich als waardevol, voelt zich gekend en geaccepteerd. Men karakteriseert de samenkomsten als uitnodigend en gezellig en meent veel van (en met) elkaar te leren over God, die met name door de onderlinge liefde en saamhorigheid van de bezoekers ervaren wordt. Tot slot neemt Gerard, als niet weg te denken surrogaatvader en boegbeeld van KopS, een essentiële plaats in.

5.5. De relatie met de wereld

“Een grote vraag voor de vaste groep is nu: hoe krijgen we leden tot discipelschap?”
– Gerard Vrooland .

De naam zegt het al, Kerk op Straat is een missionaire kerk. Mensen die thuis werden bezocht worden veelal bezoekers en komen overal vandaan. *“Uit het niets komen ze op.”* Zoals Gerard het zegt. Men leert KopS via mond-tot-mondreclame kennen. Velen zijn meegenomen via iemand die al bij KopS zat, waardoor de kerk een soort web lijkt dat zich blijft uitbreiden. Er wordt door de leden over God en over deze kerk gesproken in hun dagelijks leven, op straat, het werk, bij vrienden en in de kroeg. Veel belang wordt gehecht aan het zichtbaar leven en het uitstralen van Gods liefde.

Waar traditionele kerken een duidelijker scheiding hebben tussen heilig en profaan, is dat bij deze kerk niet het geval. Het Heilige *extends* de wereld in. Dat heeft ook met de overheersende theologische opvatting van het Koninkrijk te maken en met de betekenis die de gemeente geeft aan het volgen van de Geest in de wereld.

Gerard plaatst met betrekking tot evangelisatie, grote nadruk op het volgen van de Geest en de openingen die deze geeft. *“De naam Kerk op Straat heeft al iets van de verspreiding. Het is niet kerk in een gebouw ... Wat doet de Geest hier en waar kan ik op in haken? Op het moment dat iets langzaam afbrokkelt of minder wordt wacht ik eventjes tot God weer openingen geeft. Het is heel vloeiend, je zoekt wel steeds naar structuren waarin mensen kunnen groeien.”*

Door te evangeliseren en het werven van nieuwe gelovigen kunnen de bezoekers fysiek dichterbij de missie van de Geest worden gebracht. Deze missie is gebaseerd op liefhebbend dienen, gerechtigheid en omgevingsgerichte actie buiten het bereik van bestaande kerken om. Als de kerk de presentie van de Geest in de wereld erkent zal zij dan ook contextueel te werk gaan meent Moynagh (2012). Deze contextuele aanpak zien we duidelijk terug bij KopS. Om de context tegemoet te komen worden er bijvoorbeeld diensten in kroegen gehouden, komt men in aangepaste groepen bijeen en worden er zelfs huisbezoeken gedaan.

Volgens Moynagh moeten kerken contextueel zijn om drie redenen:

1. Om respect te tonen naar de omringende context.
2. Om God naar de context te communiceren.
3. Om de context naar het Koninkrijk te brengen.

Daarbij is contextualisatie acceptabel zolang het niet de *core-message* van het Evangelie verandert. Als de kerk als gemeenschap in missie mensen wil dienen, moet zij een connectie met hen hebben. Om een connectie tot stand te brengen, moet zij contextueel zijn. Net zoals God zich toont in verschillende culturen, moet de kerk dus in de context treden om God te laten zien (Moynagh 2012, p.156).

5.5.1. KopS als eyeopener in evangelisatie

De meeste bezoekers waren niet of anders bezig met missie voordat ze bij KopS hoorden. Twee bezoekers uit traditionele kerken geven zelfs toe bepaalde mensen, waarmee ze nu het geloof en de liefde van Christus delen, voorheen te hebben gemeden. Eén van hen (Elly) vindt het mooi om mensen die nooit iets met God en de kerk te maken hebben gehad te ontmoeten en zegt dat ze in KopS ontdekt heeft dat *“... die mensen waar wij voorheen met een boog omheen liepen, dat dat uiteindelijk ontzettend lieve mensen zijn.”*

De bezoekers hechten veel waarde aan het missionaire gehalte van KopS, dit mede omdat ze zelf bij de kerk terecht zijn gekomen doordat de kerk haar hand uitreikte. Zo zien veel gemeenteleden evangelisatie nu ook als hun taak in de wereld. *“Het is echt kerk op straat. Het idee is dat Jezus ook op allerlei plekken kwam om zijn kinderen te zoeken. Zo gaat Gerard, de dominee, ook de kroeg in om met mensen te praten. En ja, dat is denk ik ook wel onze taak als Christen om het licht van God in de wereld te laten zien. Niet: ‘jullie hier en wij daar.’ Dat is het niet hier.”* – Michael (oudste).

5.5.2. Zichtbaar leven

Zoals eerder benoemd hechten de bezoekers van KopS veel waarde aan het zichtbaar uitdragen van

het geloof op authentieke wijze. Daarin heeft KopS voor een intensivering gezorgd bij velen bezoekers die al gelovig waren. Men is het geloof in het dagelijks leven meer gaan uitdragen.

“Ik leef sowieso al dicht bij de Heer en nu nóg dichter. En in de beleving daarvan straal je die liefde uit naar de omgeving ... Je straalt uit dat je vol bent van iets.” - Elly.

“Je gaat hier niet alleen maar zitten zoals in andere kerken. Kerk op Straat werkt anders, namelijk door het echt te leven, écht zichtbaar te leven. En dat valt op.” - Anja (oudste).

Niet alle bezoekers vinden het gemakkelijk om het geloof te delen. Zeker voor mensen die nog jong zijn en/of nog niet zo lang geleden tot geloof gekomen zijn blijkt dit een moeilijk punt. Dat heeft onder andere met eigen geloofstwijfels te maken, maar ook met de angst dat men zich niet goed kan uitdrukken: *“Ik vind het lastig om met niet-gelovigen te praten. Dat doe ik niet zo snel. Mijn vader is bijvoorbeeld antichristelijk, maar hij heeft wel veel vragen. Ik ga niet zomaar over het geloof praten met mensen die ik niet ken. Er moet eerst een band komen en dan pas kan ik evangeliseren.* – Anna .

5.5.3. Relaties

In KopS geeft Gerard handvaten aan de bezoekers als het gaat om het delen van het geloof, hetgeen als zeer waardevol wordt ervaren. Veel bezoekers zijn in eerste instantie huiverig om zich kwetsbaar op te stellen en het geloof te delen. Doordat Gerard zich echter ook kwetsbaar opstelt en hen tegelijk aanspoort om vrijmoedig de wereld in te gaan, durven vele bezoekers dat nu ook te doen.

In KopS worden de bezoekers toegerust en aangemoedigd om het geloof te delen. Gerard bouwt mensen op en benadrukt ieders talenten die vervolgens ingezet kunnen worden voor het Koninkrijk (zoals in hoofdstuk 5.4.2. is uiteengezet). In Gerards studieboek *‘Wat is jouw plaats in de kerk?’* wordt uitgegaan van het karakter dat iemand heeft, naar mogelijkheden en gaven, om tot leerling van Jezus uit te groeien. Hij vertelt in een gesprek: *“Ik heb verschillende functies onderscheiden die volgens mij bij een kerk horen. De laatste tijd daag ik de groep uit om te verwoorden wat zij nu werkelijk geleerd hebben.”*

Voor het uitdragen van het Evangelie is volgens de KopS (zoals we ook aan de bovenstaande opmerking van Anna konden zien) eerst een relatie nodig. Daar moet aan gebouwd worden. Gerard (2012) schrijft: *“straatpastoraat is verbinden.”* Daarbij wordt bewust het woord evangelisatie vermeden, omdat evangelisatie vaak op een koortsachtige en onrustige prekerigheid zou uitlopen. Deze verbinding werkt op twee manieren: verbinding als *relatie* en verbinding als *zorg van wonden*, of deze nu lichamelijk, psychisch of geestelijke zijn. Daaraan koppelt Gerard het werk van de barmhartige Samaritaan. *“Verbinden is dus een synoniem voor zegenen. Concreet iets voor de ander doen, zodat hij de zegen van Gods Koninkrijk ervaart door de handen van onze geestelijke familie.”* (Vrooland 2012, H.4, p.5) Vele bezoekers hebben deze zegening voordat zij zich tot KopS rekenden van deze kerk mogen ervaren en willen deze vervolgens doorgeven. Daarnaast heeft Gerard hen bewust gemaakt van het relationele aspect, waar de bezoekers nu eveneens de nadruk op leggen als het om het delen van hun geloof gaat, en een stukje theorievorming achter de praktijk laat zien. *“Ik probeer nu meer via relaties iets op te bouwen. Voorheen heb ik een tijdje gehad dat ik met de Hervormde kerk, ook samen, aan deurevangelisatie deed. Ja dat is allemaal wel leuk en aardig, maar je kent de mensen niet en voor de ene keer dat je een gesprek hebt, en je even contact hebt blijft dat niet echt hangen. Gerard heeft ons geleerd dat je in eerste instantie een relatie op moet bouwen. Het moet hand in hand gaan”* – Maaïke.

5.5.4. Sporen in de wereld

KopS laat zowel sporen na in de wereld als in de levens van mensen door op natuurlijk terrein ensociale ruimte over te steken (*crossing*). Religie markeert sociale plaatsen, het trekt grenzen tussen *wij* en *zij*, waardoor collectieve identiteit geconstrueerd wordt en graden van sociale distantie ontstaan (Tweed 2006, p. 111). Hoewel ik in de diensten merk dat men deze grenzen bij tijd en wijle benoemt, bemerk ik dat de tegenstelling niet zo statisch is als Tweed beschrijft. Er is sprake van een fluïde situatie. In KopS is er sprake van een constante wisselwerking en verschuiving met de wereld. Men bezoekt mensen in de kroeg, spreekt mensen op straat, op het werk en reikt daarin een helpende hand uit naar (materiële of geestelijk) minderbedeelden. Velen van de mensen waar een relatie mee aangegaan is zijn later bij KopS gaan horen. Zo laten de bezoekers sporen achter in Sliedrecht en omringende dorpen en steden.

Voorafgaand aan de sporen die de gemeente zelf achterlaat, volgt zij echter de sporen van de Geest. Zoals Gerard het zegt: *“Wat doet de Geest hier en waar kan ik op in haken?”* en *“Het is steeds Gods structuur die je moet zoeken en daar moet je op voortbouwen.”*

5.5.5. Werk aan de winkel

Hoewel KopS missionair actief is, lijkt het op bepaalde punten met name Gerard te zijn die op missionair gebied de kar trekt. Het is bijvoorbeeld Gerard die 's avonds naar de cafés in Sliedrecht gaat. *“Het is vooral Gerard die dat doet. Wij komen ook weleens daar, maar Gerard gaat daar echt heen met de intentie om over het geloof te praten. Ik ben niet onwelwillend maar ja, ik wacht gewoon af wat er gebeurt ... Maar zo vaak kom ik daar nu ook niet meer. Sinds ik getrouwd ben en kinderen heb is het toch een stuk minder”* zo vertelt een oudste.

Afgezien van Gerard zijn er drie bezoekers die actief gesprekken voeren met ongelovigen en zoekers.

Wat de bezoekers concreet in het dagelijks leven doen om het geloof uit te dragen is lastig te verifiëren. Tijdens de diensten van KopS wordt door de bezoekers in elk geval veel aandacht besteed aan de wereld, met name in de voorbeden. Daarin wordt menigmaal benadrukt dat de bezoekers een kerk op straat zijn, en zij net als in andere kerken (of soms op frequentere en betere wijze) mensen tot God willen leiden. De bezoekers moedigen elkaar zo aan om zich in te zetten voor het Koninkrijk, omdat: *“Christen zijn ook op straat gebeurt.”*

In een interview zegt Gerard daarover: *“Na het vormen van groepen moet je na gaan denken over: hoe kunnen ze discipelschap concreet maken? [Hij blijft even stil en peinst.] Er is eigenlijk nog heel veel te doen. [En lacht] Zo is het wel. Het aardige is dat je alle problemen van een gewone kerk hier ook hebt, maar dat je omdat je van de grond afwerkt je ze basaal kunt aanpakken.”*

Dat het komen tot een stukje praktijk en tot discipelschap een punt is waaraan gewerkt kan worden benadrukt Gerard (2012) eveneens in zijn boek. In het concreter maken van discipelschap, poogt Gerard de gemeente onder andere actief te betrekken in de vorm van een discipelschool die zich binnen de kerk bevindt. Daar wordt aan de hand van zijn boekje 'Wat is jouw plaats in de kerk?' ontdekt welke gaven elk persoon heeft die ingezet kunnen worden voor het Koninkrijk. Om deze gaven te achterhalen wordt onder anderen gebruik gemaakt van de karakterchecklist. Veel bezoekers zijn zich hierdoor van hun gaven bewust geworden en gaan zo met meer zelfvertrouwen de wereld in.

De collecte, die gehouden wordt voor arme weeskinderen in India, is op zijn tijd een lastig punt. Bij KopS heeft dat vooral te maken met het feit dat vele bezoekers er financieel niet goed voor staan.

Gerard en Carolien worden niet betaald door de gemeente zelf, maar door een maatschap. In een interview zegt Gerard met betrekking tot de collecte: *“Dat leren geven moet meer van de grond komen hoor, maar we zijn zo begonnen omdat we met veel arme mensen te maken hebben. Geld geven aan de allerarmsten is een goede vorm om te leren geven, want geven is ook leren om op God te vertrouwen. We zullen nooit van collectegeld van de groep kunnen leven, want heel veel van hen hebben ook ontzettend weinig. Dan heb je een dominee die in een auto rijdt en allemaal boeken koopt en dan zouden ze geld aan mij moeten geven? Dat snappen ze helemaal niet.”*

Binnen de maatschap neemt Carolien Vrooland een deel administratief, organisatorisch en maatschappelijk werk voor haar rekening en Gerard het pastorale gedeelte waarbij hij ook als projectleider functioneert. Dit maatschap geeft het echtpaar de mogelijkheid om als zelfstandig ondernemers samen met elkaar (als partner) hetzelfde beroep uit te voeren en zorgt eveneens voor belastingvoordeel (ondernemersplein.nl 2017). De financiën van KopS en het loon van het echtpaar zijn afkomstig van symphatisanten die op een directe manier giften geven en van kerken en giftgevers via de stichting van Pand 33. Ongeveer de helft van wat de kerk nodig heeft komt uit vaste giften aan KopS en Pand 33, de andere helft verkrijgt zij door losse giften, diaconale giften en de omzet van de eigen bar in Pand 33.⁹

KopS is een op het Koninkrijk gerichte kerk die Gods missie in de wereld volgt, en heeft ondanks de enorme gastvrijheid van deze kerk en ze vaak nieuwe mensen uitnodigt, geen “come-to-us” structuur. KopS is een kerk die naar plaatsen gaat waar zij nog niet aanwezig is (Moynagh, 2012).

“Wij zijn een verlengstuk, wij hebben een beetje van elke gemeente.” Zegt Anja (oudste) na een dienst, waarbij ze doelt op de mensen die uit verschillende stromingen komen. *“Eigenlijk zijn we de grootste gemeente in Sliedrecht. We zijn overal. Kerk óp straat. Het is een stukje levend geloof, in het dagelijks leven.”*

Samenvattend kan gezegd worden dat KopS een zeer uitgesproken missionair karakter heeft. De Kerk is geen op zichzelf gerichte zondagskerk, maar plaatst de nadruk op het uitdragen van het geloof in het dagelijks leven. De relatie met de wereld is positief en een statische scheiding tussen sacraal en profaan is afwezig. Hoewel er nu nog veel mis is in de gebroken schepping, ligt het Koninkrijk voor het oprapen voor wie de sporen van de Geest zoekt en het geloof uitdraagt. Zichtbaar leven, in woord en daad zijn daarin belangrijke sleutelwoorden voor de bezoekers. Hoewel dat niet voor iedereen makkelijk is, zeker met betrekking tot evangelisatie, biedt KopS daarin een helpende hand (onder andere door de cursus van Gerard).

De invloed van KopS op de bezoekers binnen deze dimensie van kerk-zijn is met name een van bewustwording die bij de bezoeker teweeg wordt gebracht. Bewustwording van diens missie in de wereld en van diens talenten die voor deze missie ingezet kunnen worden. KopS bouwt op deze manier het zelfvertrouwen van de bezoeker op om aan de slag te gaan en zich in te zetten voor het Koninkrijk.

5.6. De relatie met andere kerken

De relatie die de bezoekers van KopS met andere kerken en het wereldwijde lichaam hebben is er een die gekenmerkt wordt door ambivalentie. De houding van de bezoekers varieert van goed, tot onverschillig, naar kritisch of zelfs ronduit vijandig.

⁹ Een jaarrekening is te vinden op de website van KopS: <http://www.pand33.nl/doelstelling/index.php>

Wanneer men spreekt over andere kerken wordt vaak gesproken over “in de kerken” of “in een echte kerk” alsof KopS geen kerk zou zijn, of in ieder geval niet te vergelijken is met ‘normale’ kerken. Bezoekers die op deze manier spreken zijn vaak teleurgesteld. Ze werden in hun ervaringen met andere gemeenten niet warm verwelkomd, kregen niet de hulp die ze nodig hadden, voelden zich niet geaccepteerd. Andere bezoekers, zoals enkele oudsten, hebben goede herinneringen aan hun voormalige kerk, maar duiden KopS als een “betere” kerk als het aankomt op gemeenschap en het uitdragen van het geloof. Daarnaast zou de prediking in andere kerken menigmaal tekortschieten door het passieve gehalte daarvan.

“Ik kon zelf ergens anders mijn draai niet vinden. Ik ben naar een heleboel andere kerken geweest, maar dat werkte gewoon niet voor mij. Hier is het vrijer en makkelijker om contact te maken. Er is hier echt betrokkenheid. Dat miste ik in andere kerken ... In andere kerken is het killer, of voel ik die liefde helemaal niet. Hier ervaar ik God echt. Dat geeft me een bepaald gevoel. Deze kroeg is ook Gods huis ... In andere kerken duurt het zo lang voordat je erbij hoort, dan gaan ze pas na een paar maanden met je praten. Hier wordt je meteen geaccepteerd.” – Jeroen.

“De hele gemeente is een familie. In andere kerken ervaar je dat niet zo. Dan komen ze daar zo van: we gaan naar de kerk, we doen een muntje in het zakje en als we buiten zijn kunnen we weer gaan vloeken. Daar heb ik wel een beetje een hekel aan.” – Pieter.

In vergelijking met KopS vinden vrijwel alle bezoekers andere kerken killer, veroordelend en mist men de betrokkenheid. Daarnaast ervoer men Gods liefde daar niet, terwijl ze deze liefde van God in KopS wel ervaren. Dit is mede te danken aan de familie-achtige structuur die KopS heeft. De bezoekers van Kops contrasteren, zoals ook andere *Emerging Christians* contrasteren, negatieve ervaringen in de oude kerk met positieve ervaringen in de nieuwe kerk (Marti & Ganiel 2014).

5.6.1. Regels

Tegenover de gezellige en losse structuur van KopS staat voor zowel de bezoekers als Gerard, de strenge en regelgevende cultuur van andere kerken. Veelal worden andere kerken door de bezoekers als wettisch bestempeld en voelt men zich minder vrij. “Je moet, je moet, het is alleen maar je moet.” zegt Erik, een 40-jarige man die voorheen naar de Hervormde Kerk in Hardinxveld-Giessendam ging. Bij KopS benadrukt men niet de regels en de resultaten die daaruit zouden moeten voortkomen, maar of datgene wat men doet, met liefde wordt gedaan.

Ook Gerard heeft in het verleden, toen hij nog predikant was bij de NGK, moeite gehad met de starre kerkcultuur. Ondanks de soms moeilijke relatie merk ik dat Gerard deze tracht te verbeteren. In zijn gebeden binnen de diensten van KopS benadrukt hij regelmatig de overeenkomsten tussen KopS en het wereldwijde lichaam. Tegelijk meent hij dat andere kerken tekortschieten als het om evangelisatie gaat en vertelt in een interview: “Ik denk dat de kerken sowieso een beetje meer moeten denken aan al die schaapjes die dwalen en die ze niet genoeg vasthouden op de een of andere manier. Je moet anders gaan denken over de kerk.”

5.6.2. Vorm van de dienst

Veel bezoekers vergelijken de diensten van KopS met die van andere kerken. Daarbij waarderen ze het laagdrempelige gehalte van de eigen kerk en benadrukken ze dat de diepgang er niet minder om is. De bezoekers hechten veel waarde aan de interactie tijdens de diensten en de mogelijkheid tot

het stellen van vragen, hetgeen volgens hen voor maximaal leerrendement zorgt. Dit wordt gemist in andere kerken waar men passief in een kerkbank moeten zitten terwijl er één persoon aan het woord is, en niet alles even begrijpelijk is. *“Ik begrijp de diensten hier beter. Hier praten ze nog over de preek en ik kan gewoon vragen stellen. Dat hebben andere kerken niet.”* – Jonathan (15 jaar).

Veel bezoekers zeggen, nadat ze kritiek geuit hebben, dat zij christenen uit andere kerken weldegelijk zien als broeders en zusters. Bij enkelen lijkt dit een sociaal gewenst antwoord te zijn. Wanneer ik hen na hun uiting van ongenoegen bevrage over hun relatie met andere christenen en of de bezoekers deze ziet als broeders en zusters volgt er menigmaal een soort goedmakertje of een plichtmatig antwoord zoals: *“Ik laat ze in hun waarde zoals een goede christen dat hoort te doen.”*

Naast een negatieve houding staan sommige bezoekers onverschillig tegenover andere kerken: *“Ik heb geen interesse in andere kerken, [maar] ... ik zie andere christenen wel als broeders en zusters. Zoals mijn burens bijvoorbeeld.”* – Anna.

Twee dames van rond de zestig, Elly en Maaïke, spreken echter nog uiterst positief over de voormalige kerken. Maaïke was lid van de NGK-gemeente waar Gerard destijds predikant was en is zo met KopS meegegroeid. Elly had *“een keurige brief”* naar de eigen gemeente geschreven om haar op de hoogte te stellen van haar vertrek. Hoewel de gemeente het jammer vond dat ze zou vertrekken en haar zou missen was men vol lof dat ze bij een gemeente ging horen die mensen bekend wilde maken met het Evangelie van Jezus Christus. *“Dat ik zou overstappen had nooit iemand zich kunnen voorstellen (Ze lacht). Maar er zijn nog steeds goede verhoudingen. Zonder meer.”*

Daarnaast zijn deze dames zich bewust van de steun die omringende kerken bieden op geestelijk vlak: *“In de Christelijke gereformeerde kerk, wat toch wel een zware kerk is, is er een evangelisatiegroep die altijd bidt voor deze kerk, dat is mooi hè!”* – Maaïke.

Dat KopS is aangesloten bij de NGK lijkt in de hoofden van de bezoekers niet te leven. De aansluiting is vooral een formaliteit. In een interview zegt Gerard dat hij graag bij een andere kerk aangesloten wilde zijn, zodat KopS geen sekse genoemd zou kunnen worden. Het contact heeft echter niet veel effect. Tweemaal per jaar zijn er regiovergaderingen met de NGK. Gerard vertelt: *“In die vergaderingen zijn wij een vreemde eend in de bijt. Ik ben blij dat we ergens zijn aangesloten, want we willen niet de indruk geven dat we een sekse zijn, maar het contact stelt niet veel of eigenlijk niets voor. Voor mijn gevoel betekenen we niets voor de NGK en evenmin voor de andere kerken in Sliedrecht.”* De samenwerking met het interkerkelijk diaconaal platform zou daarentegen wel zinvol zijn. Voor de gewone KopSbezoeker maakt het contact met de NGK of met de andere kerken echter niets uit, denkt Gerard. Dit wordt bevestigd in de gesprekken met bezoekers, andere kerken betekenen voor hen weinig tot niets.

De bezoekers zijn qua praktijken binnen KopS wel dieper betrokken op de tradities van de wereldwijde kerk, maar voelen zich met name nauw verbonden met de vroege christelijke gemeenten, en met de eenvoud en de saamhorigheid die (volgens de bezoekers) daarbij hoorde. KopS identificeert zich met de wereldwijde kerk door alle tijden heen. Dit gesteld hebbende ondervindt zij moeilijkheden met een positieve houding ten opzichte van andere type kerken, vooral lokale kerken, doordat vele bezoekers lijden aan een soort *posttraumatisch kerk syndroom* van kerken waar zij in het verleden mee in aanraking zijn geweest. De relatie met het hele lichaam wordt echter positiever geduid, maar is ook een stuk abstracter. De bezoekers zien zich op groter niveau daar deel van uitmaken, maar hebben op lokaal niveau moeite om zich aan andere kerken te

verbinden. Moynagh (2012) stelt dat de kerk directer wordt ervaren door relaties binnen een specifieke gemeenschap dan in de relaties tussen individuele kerken. Daarom worden de relaties met het wijdere lichaam vaak over het hoofd gezien.

Op liturgisch gebied zien we binnen de diensten van KopS invloeden van verschillende christelijke stromingen (zoals reeds genoemd in H.5.1.6.). De tradities worden gemixt en in bepaalde gevallen, zoals bijvoorbeeld bij de doop, zijn zelfs twee varianten beschikbaar: (kinder)doop door besprenkeling en volwassendoop door onderdompeling. In de diensten van KopS komen zo verschillende *currents* samen en worden verschillende religieuze tradities gemixt, waardoor een nieuwe spirituele stroming wordt gecreëerd (Tweed 2006, pp. 59, 60 & Nasrallah 2015).

Kortom, als het aankomt op de relatie die de bezoekers met andere kerken hebben is er geen eenduidige lijn te ontwaren. Veel bezoekers staan, door teleurstelling in de kerken waarmee zij zelf in aanraking zijn gekomen, negatief tegenover andere kerken. Dit hoeft niet te betekenen dat zij negatief staan tegenover de individuele christenen buiten KopS. Andere bezoekers zijn onverschillig, het onderwerp leeft niet bij hen, terwijl sommigen (met name oudsten) andere kerken positief benaderen, maar de eigen kerk prefereren omdat deze op verschillende punten (liturgie, saamhorigheid, uitdragen van het Evangelie) beter zou functioneren. De abstracte relatie met het wereldwijde lichaam is over het algemeen positiever, maar staat ook verder van de gemeente af. In de diensten zijn weldegelijk verschillende liturgische stromingen te herkennen. Men identificeert zich echter vooral met de vroege christelijke gemeentes en waardeert hun eenvoud en eenheid.

H.6. Conclusie

Met dit onderzoek wordt gepoogd om antwoord te geven op de vraag wat KopS als kerk voor haar bezoekers betekent. Daarvoor zijn de bezoekers participierend geobserveerd tijdens verschillende diensten en bevraagd op wat KopS op het gebied van de vier dimensies van kerk-zijn betekent. Buiten deze dimensies bleken ook andere zaken van belang die bijdragen aan het kerk-zijn in deze context. Vele bezoekers benadrukten de importantie van de ruimte die bijdraagt aan de laagdrempeligheid en openheid van KopS. Daarnaast is het zogeheten maatwerk in groepen van grote waarde en het feit dat de kerk niet opereert op basis van 'de norm'. Bezoekers voelen zich in de contextuele aanpak geaccepteerd, gewaardeerd en begrepen.

6.1. De vier relaties

De relatie met God

Bezoekers benadrukten de significantie van de diensten van KopS in relatie tot het ervaren van de drie-enige God. Men ervaart en verifiëert God op een lichamelijke manier in de diensten (*embodied cognition*) hetgeen het leren en construeren van religieuze betekenis faciliteert. Men ervaart God ook door de onderlinge liefde en saamhorigheid. (Hierover zal meer worden uitgewijd in *de relatie met andere gemeenteleden*)

Het uitdrukken van de ervaringen en het spreken over God blijkt een uitdaging, met name voor mensen die relatief kort geleden tot geloof zijn gekomen. Theologisch kan echter gezegd worden dat het gaat om het Onzegbare, dat ons taalveld tekortschiet om adequaat over het ervaren van God te kunnen spreken.

Tegelijk moet erkend worden dat niet iedereen even ver is in de geloofskennis en in het geloofsleren. Sommige bezoekers zijn nog in de fase waarin zij basale kennis van de Bijbel tot zich nemen. Er wordt in de gemeente dan ook hard aan de weg getimmerd om de Bijbelkennis van de bezoekers te vergroten. De diepgang van de diensten is er echter niet minder om en regelmatig werd ik verrast door uitspraken van bezoekers die het teken waren van theologische doordenkingen.

De verschillende vormen die in de diensten worden gehanteerd (beeld, geluidsopnames, uitbeeldingen en actieve participatie) hebben een positieve invloed op de bezoekers. Men ervaart God doormiddel van deze vormen, heeft een positiever relationeler godsbeeld, Bijbelverhalen komen tot leven en de preek wordt door de mogelijkheid tot vragenstellen beter begrepen. Door alle bezoekers werd dan ook de actieve participatie genoemd als een onderscheidend element en als grote kracht van KopS.

Het geloof als gesprek is kenmerkend voor de gemeente. Men denkt en leert samen door te praten over God, waarbij er geen nadruk ligt op doctrines en dogma's, maar de eigen mening de ruimte krijgt. Inhoudsloos is het geloof van de bezoeker echter niet, er is sprake van een soort *coregospel* en collectieve religiositeit waarbinnen ruimte is voor individuele handgemaakte theologie (Nasrallah 2015 & Luther 1992). Zo wordt binnen de diensten ruimte geboden voor eigen meningen, het bevragen van praktijken en is een constant proces van deconstructie en reconstructie gaande.

Dit is tevens een bijzonder kenmerk van KopS. Dat zoveel mensen van verschillende kerkelijke en niet-kerkelijke achtergronden met allerlei verschillende denkbeelden in al hun diversiteit een eenheid vormen.

De relatie met andere gemeenteleden

De relatie met andere gemeenteleden heeft een grote invloed op de bezoekers en is voor hen van groot belang. Men voelt zich welkom en geaccepteerd. *Belonging* is een belangrijk concept en kan aan *believing* voorafgaan (Davie 2007). De sterke relatie onderling is de kracht van KopS, zo menen vele bezoekers. Men ervaart begrip, steun en vindt hierdoor genezing en herstel binnen de gemeente. Het is een plaats voor zoekers en herstellende christenen met een *posttraumatisch kerk syndroom* die zich in een reguliere kerk niet thuis voelen. Velen betitelen KopS dan ook als een familie, hetgeen voor vele bezoekers uiterst waardevol is vanwege de vaak moeilijke relatie met hun biologische familie. Gerard neemt binnen deze geloofsfamilie als boegbeeld en surrogaatvader van KopS een belangrijke plaats in. Wellicht een te grote plaats, zo vreest Gerard. Met name met betrekking tot het voortbestaan van KopS bij zijn pensionering maakt hij zich zorgen, ondanks zijn pogingen de gemeente op zijn uiteindelijke vertrek voor te bereiden. Enerzijds is dat terecht, vele bezoekers zijn in grote mate emotioneel afhankelijk van Gerard. Anderzijds heeft de kerk, toen hij ziek was, zich elf weken zelfstandig draaiende weten te houden.

Een mogelijke oplossing voor een transitie blijkt Gerard reeds te hebben. Tijdelijk zal de opvolger naast hem kunnen functioneren en geleidelijk zijn taken overnemen. Belangrijk is daarbij dat diegene (zo meent Gerard) dezelfde *“drive heeft en liefde uitstraalt.”*

Er kan gesteld worden dat KopS fungeert als een soort *tribe*, waarbinnen men een eigen plaats en functie heeft. Dit maakt dat de bezoeker zich nuttig voelt en van waarde. Men heeft een plaats in het lichaam. Hierdoor hebben vele bezoekers ervaren dat hun zelfvertrouwen werd opgebouwd. De kracht van KopS ligt eveneens in de goede verhouding tussen groep en individu. De gemeenteleden fungeren als druppels in een rivier genaamd KopS, die verschillende stromingen bevat. Ze zijn deel van de rivier, maar toch een individu. Zo gaan vrijheid en geborgenheid hand in hand. Dit ligt in lijn met de visie van Tweeds (2006) op wat 21^e eeuwse religie zou zijn.

De gemeenteleden ervaren elkaar als medium van het Heilige, ze ervaren Gods liefde door andere bezoekers en de saamhorigheid. Veilig fysiek contact versterkt deze saamhorigheid en het familiale karakter van KopS.

Een kritiekpunt binnen deze dimensie is de verhouding tussen losheid (zoals Gerard het noemt) en heiligheid. Hoewel de losse structuur, de ruimte voor spontaniteit en humor op prijs worden gesteld is soms de spanning merkbaar. Bijvoorbeeld op een heilig moment zoals bij het Avondmaal, of wanneer iemand tijdens de preek veel spreekruimte inneemt. Tegelijk wordt de losheid van diensten op waarde geschat, het is ook de kracht van KopS. Men vindt dat het gezellige karakter KopS tot een echte kerk maakt, en dat ook humor een plaats heeft in een kerk.

Deze kracht van KopS is niet geheel zonder gevaren, zij kan in bepaalde gevallen een te belangrijke plaats innemen voor de bezoeker. Wanneer ik vragen stelde zoals: *Waarom kom je hier? Wat maakt deze plaats bijzonder? Was het antwoord vrijwel altijd “Omdat het hier gezellig is” of “De goede sfeer is hier bijzonder.”* Men lijkt in eerste instantie voor elkaar te komen. Het gesprek komt vaak pas later op zaken zoals God en geloof. Hoewel gezelligheid goed past bij de aanpak van KopS om bezoekers eerst met liefde te omringen en vervolgens kennis te laten maken met het geloof, is het met name voor de vaste bezoekers belangrijk om in het oog te houden dat KopS geen buurthuis maar een kerk is. Dat de diepgang in de diensten er niet onder lijdt, werd reeds duidelijk bij de paragraaf over de relatie die bezoekers met God hebben. De motieven van de bezoekers zijn echter niet altijd even duidelijk. Een aantal lijkt in eerste instantie voor de gezelligheid te komen en pas in tweede instantie voor de ontmoeting met God. Wellicht kan dat echter ook gezegd worden over bezoekers van

gevestigde kerken. Het is geen felle kritiek, maar een punt van aandacht dat voor de vaste bezoekers geldt. Het gezellige en vrijblijvende gehalte zorgt er namelijk weldegelijk voor dat nieuwe niet-gelovigen of ex-kerkelijken naar KopS komen en gaandeweg tot geloof komen doordat zij zich thuisvoelen en God door de onderlinge saamhorigheid ervaren en naar de drie-enige God op zoek gaan.

De relatie met de wereld

De gemiddelde bezoeker plaatst grote nadruk op deze relatie. Men probeert de sporen van de Geest in de wereld te volgen. Het fluïde karakter van de kerkdrempel is daarnaast van belang, het maakt dat er geen statisch karakter is tussen het sacrale en het profane, het Heilige *extends into the world*. De wereld wordt niet als slecht beoordeeld, noch als goed. Het is een gemixt geheel. Voor wie de sporen van de Geest zoekt en volgt, ligt het Koninkrijk voor het oprapen. Binnen KopS leren de bezoekers van Gerard, maar ook van elkaar, om het geloof uit te dragen. Daarvoor worden hen handvaten aangeboden; zoals de strategie om eerst een relatie op te bouwen en hun eigen talenten te ontdekken, om deze vervolgens tijdens hun missie te gebruiken voor het Koninkrijk.

Bezoekers vinden met name belangrijk dat zij als kerk de liefde van Christus uitstralen. Dit is volgens hen hun taak als christen in de wereld. Met name bezoekers die voorheen elders kerkten, ervaren door KopS een hernieuwd bewustzijn en plaatsen nu grotere nadruk op deze dimensie dan voorheen. *Zichtbaar leven, uitdragen en uitstralen in het dagelijks leven* zijn belangrijke kernwoorden voor de bezoekers als het gaat om hun relatie met de wereld. De gemeente is trots op haar missionaire karakter en meent hierop een streepje voor te hebben op andere kerken. Toch lijkt met name Gerard bijzonder actief op het gebied van evangelisatie en is hij degene die de kar trekt. Buiten Gerard zijn er nog drie bezoekers die actief op bepaalde plaatsen en evenementen met niet-gelovigen spreken. De rest van de bezoekers focust zich meer op hun directe omgeving en de relaties die zij daarin aanleggen. Het is echter lastig te controleren in hoeverre de bezoekers in het dagelijks leven in hun contact met anderen het geloof uitdragen en erover spreken. Gerard meent dat (uitzonderingen daar gelaten) dit nog een ontwikkelpunt is in de gemeente. Een grote vraag voor de leiders is op dit moment: Hoe kunnen de bezoekers het discipelschap concreet maken? Door middel van cursussen en thema's die hieraan raken en in de preken wordt hier in de gemeente aandacht aan besteed.

De relatie met andere kerken

Deze relatie kenmerkt zich als ambivalent en varieert van goed, naar onverschillig tot vijandig. De bezoeker is zich echter niet altijd bewust van de eigen negativiteit. Na een negatief verhaal volgt vaak zoiets als "maar ik laat andere kerken in hun waarde hoor." De negativiteit die enkele bezoekers uitten heeft met name te maken met teleurstelling in de eerder bezochte kerken. Men is echter niet zo zeer negatief ten opzichte van individuele christenen of de wereldwijde kerk, maar heeft met name kritiek op plaatselijke kerken en op de kerk als instituut. Deze zouden te dogmatisch en te wettisch zijn. Daarnaast zijn de bezoekers zelf meer anti-institutioneel ingesteld of is er een vorm van institutionele innovatie. De institutionele structuur die bestaat steunt niet zo zeer op formele organisaties, maar meer op informele netwerken.

Interessant is dat men, hoewel men kritiek heeft op de diensten van gevestigde kerken, in de eigen diensten vormen uit een variëteit van christelijke tradities geïncorporeerd heeft en zich op het niveau van de wereldwijde kerk daarmee identificeert en verbindt zonder dit zich wellicht bewust te realiseren. Gerard noemt andere kerken daartegen regelmatig in de diensten en probeert niet het

contrast maar de overeenkomsten te benadrukken.

Desondanks spelen andere kerken over het algemeen een marginale rol voor de bezoekers. Niet verwonderlijk gezien het feit dat de relatie vrij abstract is (voor veel christenen uit gevestigde kerken is dat eveneens het geval). Desondanks valt er voor KopS nog winst te behalen aangezien andere kerken voor de bezoeker weinig tot niets betekenen en zij KopS (hetzij onbewust) superieur aan andere kerken achten.

Als het op de relatie met andere kerken aankomt is er voor KopS nog winst te behalen. Zelf legt de gemeente de nadruk op het bijeenbrengen in plaats van het verstrooien van mensen en is de gemeente als het lichaam van Christus een belangrijke theologische notie. KopS is echter niet alleen *zelf* het lichaam, maar maakt daar tevens onderdeel van uit. Ook andere kerken hebben daarin een plaats en een functie. Het is begrijpelijk dat bezoekers met negatieve ervaringen andere kerken niet positief kunnen beoordelen. Toch leert de Bijbel ons om als verschillende delen van het lichaam elkaar te accepteren en samen te werken. Wij hebben elkaar zelfs nodig: *“18. God heeft nu eenmaal alle lichaamsdelen hun eigen plaats gegeven, precies zoals Hij dat wilde. 19. Als ze met elkaar slechts één lichaamsdeel zouden vormen, zou dat dan een lichaam zijn? 20. Het is juist zo dat er een groot aantal delen is en dat die met elkaar één lichaam vormen. 21. Het oog kan niet tegen de hand zeggen: ‘Ik heb je niet nodig.’ En het hoofd kan dat evenmin tegen de voeten zeggen.”* (1 Kor. 12: 18-21) Bezoekers van KopS moeten mijns inziens er dan ook voor waken om andere kerken niet te verwerpen, wij zijn allen, hoe verschillend ook, deel van dat ene lichaam van Christus.

Samenvattend kan als antwoord op de onderzoeksvraag gezegd worden dat: de betekenis van KopS als kerk voor de bezoeker een *geloofsfamilie* is en een plaats van *gezelligheid, steun en heling*, waar men zich als *vrij en geaccepteerd individu*, maar ook als *saamhorige groep* mag verzamelen rondom het Woord van de *drie-enige God*, die in de *interactieve diensten* van KopS *ervaren* wordt, en men *met en van elkaar* mag *leren om volgeling van Jezus* te zijn, door de *eigen gaven* in te zetten *voor het Koninkrijk*, dit in de *wereld* door het volgen van de *sporen van de Geest*, als *onderdeel* van het plaatselijke en wereldwijde *lichaam van Christus*.

6.2. Wat leert KopS ons over God?

De veelkleurige en veelzijdige contextuele diensten van KopS reflecteren de multicontextualiteit van het Evangelie en Gods veelkleurige en creatieve karakter. God is de spelende God, de *Deus Ludens* die zich in verschillende culturen toont en mensen als *homo ludens* in zijn plezier wil betrekken (Barnard et al. 2014, pp. 255,256). Dat God de creativiteit zelve is, zien we aan de Schepping, aan de diversiteit aan planten, dieren en mensen die Hij heeft gemaakt. God zag zijn geschapen diversiteit aan en zag dat het goed was. Zo mogen ook kerken in alle vormen en maten bij God horen en gesticht worden. Moynagh (2012, pp.20-23) wijst ons er op dat Paulus, de grootste kerkplanter van de christelijke geschiedenis, contextueel te werk ging, hetgeen resulteerde in cultuurspecifieke kerken. De kracht van het Evangelie bestaat op deze manier uit zowel haar universele geldigheid als haar lokale en contextuele toepasbaarheid. Zij kan op allerlei creatieve manieren aansluiten bij de doelgroep om deze naar het Koninkrijk te brengen.

Voor God doen zowel het Individu en als de gemeenschap ertoe. Een individuele spiritualiteit of band met God spreekt het leven als gemeenschap niet tegen, zo leren we van KopS. De drie-enige God bestaat eveneens uit drie personen die in innige onderlinge gemeenschap leeft. De een is niet belangrijker dan de ander, er is geen hiërarchische ordening binnen de drie-eenheid. Zo hoeft ook de

kerk geen sterk hiërarchische structuur te hebben, maar moeten zowel leiders als bezoekers zich liefdevol aan elkaar onderwerpen.

KopS missionaire karakter leert ons dat God missionair *is*. De natuur van God is dat Hij gericht is op mensen. Zoals de Zoon was bestemd om de mensheid te redden, is ook de Heilige Geest gericht op het bereiken en leiden van de mens. Op haar beurt moet ook de kerk missionair en zelfgevend zijn, gericht op wat buiten haar ligt. Missie kan volgens Moynagh (2012, pp.121-125) om deze reden geen tweede stap zijn voor de kerk, want zoals God in zijn natuur missionair is, zo is de kerk dat ook (althans dat zou zij moeten zijn). God heeft een missie en vraagt aan de kerk om zich hierbij aan te sluiten. Hierdoor verschuift de focus van de kerk naar God.

KopS laat zien dat er, ondanks wat vele christenen denken, geen statische scheiding tussen het sacrale en profane is. God is *present* in de wereld. Daar waar de Geest aan het werk is, hoe klein ook, is Gods Koninkrijk. Of dat nu een viering bij iemand thuis is of wanneer in de kroeg voor een persoon aan de bar gebeden wordt; de Geest laat volgbare sporen van het Koninkrijk na in de wereld. De kerk moet openstaan voor verandering en Gods openingen en structuren zoeken.

Zoals KopS een liminale kerk is, die op een kruispunt staat en op zo'n manier opereert dat het sacrale en het profane samenkomen en een geheel vormen, zo is ook God een liminale God, één die constant in beweging is. Het nog niet en het al reeds van Gods Koninkrijk is eveneens een liminale ervaring (Barnard et al 2014, pp.95, 106). God is constant aan het werk en verbindt het heden met de toekomst, het aardse met het hemelse.

6.3. Aanbevelingen

Hoewel KopS geenszins een 'zondagskerk' is, hebben enkele bezoekers behoefte aan meer contact op doordeweekse dagen. Eén van de bezoekers gaf aan dat zij graag een ledenbestand zou zien, zodat zij andere gemeenteleden en bezoekers beter kon bereiken. KopS hanteert echter met opzet geen ledenbestand om een vrijblijvend en anti-institutioneel karakter te behouden. Mijns inziens zou een adressenlijst een goede uitkomst bieden. Bezoekers die zich verbonden voelen met KopS kunnen ervoor kiezen om te worden opgenomen in deze lijst en kunnen zo ook andere bezoekers bereiken. Dit zou een positieve invloed kunnen hebben op de onderlinge verbondenheid zonder dat dit een bindende inschrijving is zoals in een ledenbestand. Een gulden middenweg, zogezegd.

Op het spanningsveld van losheid en heiligheid werd met name tijdens het Avondmaal duidelijk dat enkele bezoekers zich stoorden aan het geklets van anderen. Daarnaast stoorde men zich menigmaal toen één bezoeker veel spreektijd innam en herhaaldelijk tegen Gerard inging. De interactiviteit van de diensten, die volgens de bezoekers de kracht van KopS is, blijkt op deze punten ook spanning te veroorzaken. Het voeren van een gericht gesprek met de bezoekers zou uitkomst kunnen bieden. Waar ligt de grens? Wanneer wordt interactie oneerbiedig? Mogen zij elkaar daarop aanspreken en hoe kan de gemeente de balans vinden? Een gesprek met betrekking tot deze punten zou in de gemeente de spanning en ergernis die af en toe wordt ervaren weg kunnen nemen en de onderlinge band verbeteren.

Binnen de vier dimensies van kerk-zijn werd met name duidelijk dat de relatie met andere kerken verbetering behoeft. Men lijkt zich niet bewust van de negatieve en onverschillige houding die heerst. Dat deze negativiteit door teleurstelling is teweeggebracht is begrijpelijk, maar mag geen excuus zijn om niet te willen vergeven en de ander niet te willen zoeken. Daarnaast moeten bezoekers ervoor waken de eigen kerk te veel te idealiseren en deze hoger te achten dan alle andere

kerken. KopS is net als andere kerken deel van het lichaam. Daarbij is zij niet per definitie beter, want voor ieder persoon werkt een ander type kerk. Laat de hand de voet dus niet afwijzen. Mijn sterke aanbeveling is dat KopS zichzelf verdiept in deze relatie en deze tracht te verbeteren door gebed en gesprek, dit zowel onderling als in samenwerking met andere kerken. Daarvoor zal ook de NGK (waarbij KopS is aangesloten) en tevens de andere kerken in Sliedrecht een accepterende houding aan moeten nemen voor de 'vreemd eend in de bijt' die KopS voor hen is.

Wat betekent dit onderzoek nu voor de praktische theologie, kerkleiders en welke implicaties hebben de uitkomsten voor kerk-zijn? Om met de praktische theologie te beginnen, zou ik willen zeggen dat dit onderzoek de PT op haar statische visie omtrent *congregational studies* onder kritiek stelt. Hoewel de PT inmiddels haar blik heeft verbreed en aandacht heeft voor geloofspraktijken in het dagelijks leven, en hoewel zij het sacrale en het profane niet langer als twee tegengestelde werelden ziet en niet slechts oog heeft voor officiële religie, wordt er in relatie tot *congregational studies* veelal te statisch gedacht. KopS, en ook andere pionierplekken en *Emerging Churches*, laten zien dat de kerk en zo ook de gemeente een complex geheel is. In het geval van KopS bestaat zij uit verschillende groepen en individuen met *criss-cross* lijntjes en is zij over Sliedrecht en omstreken verspreid. Deze *congregation* komt niet op één plek samen, maar bevindt zich in Pand 33, op straat, in de kroeg, bij mensen thuis enzovoorts. Hierdoor is zij lastig te vangen en te definiëren. Het is zoals een van de oudste van KopS zei: "Wij zijn een verlengstuk, wij hebben een beetje van elke gemeente." Daarmee doelde zij op het feit dat de bezoekers uit allerlei verschillende christelijke stromingen komen. "Eigenlijk zijn we de grootste gemeente in Sliedrecht. We zijn overal. Kerk óp straat." Ook de veelvoud van verschillende christelijke achtergronden en stromingen maakt de gemeente dus veelkleurig en complex. Een gemeente hoeft dus niet één of twee stromingen te bevatten maar kan een complex geheel van (in dit geval minstens 6 verschillende) stromingen zijn. Sommige bezoekers staan zelfs nog officieel ingeschreven bij een gevestigde kerk of bezoeken zowel KopS als een andere kerk.

Als het om *congregational studies* gaat toont de fluïde situatie van KopS de behoefte aan een nieuw of aanvullend begrippenapparaat aan, dat op deze situaties aansluit. Want waar begint een gemeente en waar houdt zij op? Kun je lid zijn van meerdere gemeentes? En aangezien kerken zoals KopS geen ledenbestand hanteren en nog niet allen die naar KopS komen al tot geloof gekomen zijn, kan men ook de vraag stellen wie er nu precies wel en niet tot een gemeente behoort. De complexiteit van KopS laat zien dat het onderzoeken van een specifieke gemeente, zoals in *congregational studies* gedaan wordt, vele malen complexer is wanneer de gemeenschap bijna niet te specificeren valt. Hierdoor meen ik dat er een bredere blik op wat een gemeente is nodig is en een nieuwe aanpak om deze te bestuderen ontwikkeld moet worden.

Gericht tot kerkleiders meen ik dat gevestigde kerken veel kunnen leren van de toegankelijkheid van KopS die mede tot stand komt door diensten te houden in seculiere plaatsen, welke vervolgens getransformeerd worden zonder dat zij 'te kerkelijk' ogen. Dit in combinatie met de warme gastvrijheid van de bezoekers en de hierop volgende goede mond-tot-mondreclame maakt dat KopS veel nieuwe (ook niet-kerkelijke) bezoekers aantrekt. Voor kerken en kerkleiders die willen herbezinnen op hoe de kerk in het seculiere domein zichtbaarder kan zijn en mensen kan bereiken, is de werkwijze van KopS uiterst behulpzaam. Gevestigde kerken zouden er goed aan doen om, net als KopS en andere pioniersplekken (zoals die van de PKN), diensten te organiseren op seculiere plaatsen en om doordeweeks de kerkdeuren te openen. Ook is voor gevestigde kerken, naast het houden van

de reguliere gezamenlijke erediensten, het organiseren van aangepaste diensten in kleinere groepen het exploreren waard. Dit met name voor mensen die niet de structuur of de mogelijkheid hebben om een zondagsdienst bij te wonen en om de kerkdrempel te verlagen. Daarvoor kunnen uiteraard, evenals in KopS, oudsten en ouderlingen ingezet worden. Men moet echter niet de jongvolwassenen vergeten. Veel kerken lijken hen niet vast te kunnen houden, hetgeen te maken zou kunnen hebben met het feit dat zij te weinig ruimte krijgen om te participeren. In KopS zien we dat jonge mannen en vrouwen hun talenten succesvol inzetten voor het Koninkrijk onder andere door leidersposities in te nemen. Voor deze groep zou ook in traditionele kerken waar dat nog niet het geval is, prominentere functies in het lichaam moeten komen.

KopS leert ons tot slot om te focussen op relaties, om voorafgaand aan verkondiging van het Evangelie te dienen en lief te hebben en om binnen de kerkdienst ruimte te geven voor actieve participatie en het stellen van vragen. De balans tussen enerzijds het zijn van een vrij individu met een eigen legitieme spiritualiteit en anderzijds het behoren tot een saamhorige groep maakt dat KopS zeer succesvol is om de 21^e-eeuwse westerse (religieus) geïndividualiseerde mens in een gesecculariseerd en gedeïnstitutionaliseerd Nederland te bereiken en vast te houden. Ik moedig andere kerken, met name die in Sliedrecht, aan om (kerken zoals) KopS meer te zoeken, om van elkaar te leren en samen te werken op concrete manieren, en niet slechts op formeel niveau zoals tweemaal per jaar op de regiovergadering.

Dit bescheiden onderzoek spoort aan tot verdere verdieping in *Emerging Churches* en pioniersplekken in Nederland. Het zou in een vervolgonderzoek (ook naar KopS) uiterst leerzaam kunnen zijn om eveneens het dagelijks leven van individuele bezoekers participierend te observeren. Zo komt men tot een nog rijker beeld van de impact die *Emerging Churches* op de dagelijkse levens van hun bezoekers hebben en kan de onderzoeker nog concreter in beeld brengen hoe de vier relaties van kerk-zijn vorm krijgen en wat zij op dagelijkse basis voor bezoekers betekenen.

Bibliografie

Boeken & artikelen

Barnard, M., Cilliers, J. & Wepener, C. (2014) *Worship in the Network Culture, Liturgical Ritual Studies. Fields and Methods, Concepts and Metaphors*. Leuven/Paris/Walpole MA: Peeters.

Beuving, J. & de Vries, G. (2015) *Doing Qualitative Research, The Craft of Naturalistic Inquiry*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Brahinsky, J. (2012) *Pentecostal Body Logics: Cultivating a Modern Sensorium*, Santacruz.

Brown W.S. & Reimer K.S. (2013) *Religion and Embodied Cognition*, in: *Zygon*, vol. 48, no. 3 september 2013.

Browning, D. (1996) *A Fundamental Practical Theology*. Minneapolis: Augsburg Fortress.

Van den Brink, G. & Van der Kooi, C. (2012) *Christelijke dogmatiek, een inleiding* (5^e herziene druk). Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.

Corwin, A.L. (2012) *Changing God, changing bodies: The Impact of New Prayer Practices on Elderly Catholic Nuns' Embodied Experience*, *Ethos*, vol. 40.

Davie, G. (2007) *The Sociology of Religion, A Critical Agenda*. (6^e druk) Londen: SAGE Publications Ltd.

Drane, J. (2009) *The World of the Bible*. Oxford: Lion Hudson.

Dreyer, J.S. (2012) *Practical Theology and Intradisciplinary Diversity: A Response to Miller-McLemore's Five Misunderstandings about Practical Theology*. In: *The International Journal of Practical Theology 2012*; 16(1): pp.34-54.

Ganzevoort, R.R. & Roeland, J. (2014) *Lived Religion: the Praxis of Practical Theology*. In: *The International Journal of Practical theology 2014*; 18(1): pp. 91-101.

Immink, G. (2014) *Theological Analysis of Religious Practices*. In: *The International Journal of Practical theology 2014*; 18(1): pp.127-138.

Kock, A., de (2013) *Leren geloven: de kerk als leergemeenschap?*, ongepubliceerde THGB lezing, 10 oktober 2013.

Kock, A. de (2015) *de, What About Learning in Practical Theological Studies? Toward More Conceptual Clarity* april-juni 2015.

Kock A. de, & Sonnenberg, P.M. (2016) *Ritual Links Worship and Learning, An Empirical and Theoretical Contribution from the Perspective of Young People Participating in the Lord's Supper*, vol.10(6).

Lammers, E. (2011) *Bier en sigaretten tijdens kerkdienst*. in: *De Stentor*, 06-02-2011, geraadpleegd op: 02-08-2017.

- Lelwica, M.M. (2009) *Embodying Learning: Post-Cartesian Pedagogy and the Academic Study of Religion*, uit *Teaching Theology and Religion*, volume 12, Issue 2, April 2009.
- Luther, H. (1992) *Religion und Alltag: Bausteine zu einer Praktischen Theologie des Subjekts*. Stuttgart: Radius Verlag.
- Marti, G. & Ganiel, G. (2014) *Deconstructed Church: Understanding Emerging Christianity*. Oxford: Oxford University Press.
- Miller-McLemore, B.J. (2012a) *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology 2012*, edited by B.J. Miller-McLemore.
- Miller-McLemore, B.J. (2012b) *Five Misunderstandings about Practical Theology*. In: *The International Journal of Practical Theology 2012; 16(1)*: pp.5-26.
- Monagh, M. (2012) *Church for Every Context, An Introduction to Theology and Practice*. Londen: SCM Press.
- Murray, S. (2005) *Church After Christendom*. Londen: Paternoster Pub.
- Nasrallah, R. (2015) *Moving and Mixing, The FLuid Liturgical Lives of Antiochian Orthodox and Maronite women Within the Protestant Churches in Lebanon* (proefschrift). Protestantse Theologische Universiteit, Amsterdam.
- Osmer, R.R. (2005) *The Teaching Ministry of Congregations*. Louisville: Westminster John Knox Press.
- Savin-Baden, M. & Major, C. (2010) *New Approaches to Qualitative Research, Wisdom and Uncertainty*. Abingdon: Routledge.
- Schipani, D.S. (2014) *Case Study Method*, in: *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology*, edited by B.J. Miller-McLemore.
- Schweitzer, F. (2012) *Beyond Misunderstandings? – The Reality of Prctical Theology: A response to Bonnie J. Miller-McLemore from a European Perspective*. In: *The International Journal of Practical Theology 2012; 16(1)*: pp.93-103.
- Swinton, J. & Mowat, H. (2006) *Practical Theology and Qualitative Research* (5^e druk). Londen: SCM Press.
- Teske J.A. (2013) *Religion and Embodied Cognition*, in: *Zygon*, vol. 48, no.3 september 2013.
- Tweed, T. A. (2006) *Crossing and Dwelling, A Theory of Religion*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Vrooland, G. (2012) *De kroeg als Gods akker*. Zelhem: Uitgeverij Maatkamp.
- Vrooland, G (z.d.) *Wat is jouw plaats in de kerk?* Ongepubliceerd werk.
- Ward, P. (2012) *The Hermeneutical and Epistemological Significance of our Students. A response to Bonnie Miller-McLemore*. In: *The International Journal of Practical Theology 2012; 16(1)*: pp.55-65.

Weyel, B. (2014) *Practical Theology as a Hermeneutical Science of Lived religion*. In: *The International Journal of Practical theology* 2014; 18(1): pp.150-159.

Internetbronnen

Fresh Expressions. (z.d.). *What is a Fresh Expression?* Geraadpleegd op 03-11-16, van <<http://freshexpressions.org.uk/about/what-is-a-fresh-expression/>>

Geloof en 'n Hoop Liefde. (2010). *Kerk in de Kroeg!* Geraadpleegd op 28-10-16, van <<https://www.youtube.com/watch?v=mPV0F6KYAhA&t=5s>>

KopS. (z.d.) *Kerk op Straat*. geraadpleegd op: 22-05-2017, van <<http://www.pand33.nl/KopS/index.php>>

Ondernemersplein (z.d.) *De Maatschap*. Geraadpleegd op 11-09-17, van <<https://www.ondernemersplein.nl/artikel/de-maatschap/>>

Protestantsekerk.nl (z.d.) *Pioniersplekken*. Geraadpleegd op 11-11-17, van <<https://www.protestantsekerk.nl/themas/missionair-werk/pionieren/pioniersplekken>>

Afbeeldingen

Voorpagina (z.d.) Fotograaf en titel onbekend. Geraadpleegd op 12 september 2017, van <<https://nl.pinterest.com/pin/553590979178733243/>>

Afb.1 Schilthuizen, K. (2009, 4 juni). *Dominee preekt in café*. In: Algemeen Dagblad [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 15 augustus 2017, van <<http://www.ad.nl/rotterdam/dominee-preekt-in-cafe~ab5f0362/>>

Afb.2 KopS (z.d.) *Bevestiging oudsten*. [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 15 augustus 2017, van <<http://www.pand33.nl/fotos/index.php?id=34>>

Afb.3 GPD (2011, 6 februari) *Bier en sigaretten tijdens de kerkdienst*. In: de Stentor. [Online afbeelding] Geraadpleegd op 15 augustus 2017, van <<http://www.destentor.nl/overig/bier-en-sigaretten-tijdens-kerkdienst~acd6b94b/>>

Afb.4 KopS (z.d.) *Pand 33*. [Online Afbeelding] Geraadpleegd op 15 augustus 2017, van <<http://www.pand33.nl/fotos/index.php>>

Afb.5 The Passion (2004) [Online afbeelding] Geraadpleegd op 15 augustus 2017, van <<https://nl.pinterest.com/pin/472666923364936268/>>

Afb.6 Vrooland, G. (z.d.) [Online afbeelding] Geraadpleegd op 15 augustus 2017, van <<http://www.pand33.nl/index.php>>

Afb.7 Moynagh, M. (2012) *Church for Every Context, An Introduction to Theology and Practice*.
Geraadpleegd op 10 juni 2016. (Vervolgens de online afbeelding genomen van
<www.freshexpressions.org.uk/guide/essential/fruitfulness>